

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRA

XXVIII. ÉVFOLYAM I.

2019/1. SZÁM

„MINTHA MÉG
JÖHETNÉL...”
TÓTH ERZSÉBET
VERSEI

ADY ENDRE
100

A BALASSA-KÓDEX
VÁNDORÚTJA

BESZÉLGETÉS
SÁRA
SÁNDORRAL

KÜLÖNSZÁMUNK
**21 MAGYAR
FOTOGRÁFUS
A 20. SZÁZADBÓL**

NAOMI DEVIL (ÖRDÖG NOÉMI)
VÉNUSZ SZÜLETÉSE

A Különter(m)ek kiállítása a Műcsarnokban

Cikkünk a 32. oldalon

1. Tágra zárt miau, 2018
2. Barcelona pavilion, 2017
3. A halász felesége, 2014
4. Kísértés, zöld-kék, 2013
5. A geekek szexik, 2012

SZAKONYI KÁROLY

KARD ÉS SZERELEM

Kegyelmes Isten, kinek kezében / életemet adtam, / Viseld gondomat, vezérlő utamat / mert csak rád maradtam... Gyakran fohászkozhatott így kalandos, hol boldog, hol hányatott életében, örök szerelmi lázban vagy megcsalattatásban, harcban vagy bujdosásban az első nagy magyar költő, Balassa Bálint.

A XVI. század kellős közepén született báró kékkői és gyarmati Balassa János honti főispán és lekesei Sulyok Anna fiaként, talán Szolnokon, ahol apja a vár kapitányaként szolgált, vagy birtokukon, Zólyom várában. Híres család volt a Balassáké, János a Habsburgok iránti lojalitásával, de vitézi érdemei révén is gyorsan emelkedett elismerésben és vagyonosodásban, szüntelen verekedett a törökkel, csellel rajtuk ütve vagy éppen a támadásaikat visszaverve. Bálint az apja mellett megismerhette a katonaeletet, vitézi bátorsággal ő maga is törökverő lett a végeken. A humán műveltség és a Szentírás ismeretébe pedig, minthogy a helvét hitű Balassák a protestantizmus állhatatos hívei voltak, a család papja, a tudós és jeles író, prédikátor Bornemisza Péter vezette be.

A nyelvekben és tudományokban jártas ifjú a vallás fegyelme alól csakhamar a reneszánsz életörömök felé fordult. A temesvári hős Losonczy özvegyével a Balassák barátságban voltak, lányai közül Bálintnak megtetszett a nála két esztendővel idősebb Anna, kamaszos rajongása idővel olthatatlan szerelemmé vált, s talán éppen ez a féktelen rajongás támasztotta benne a költőt. *Mi dolog, Úr Isten, hogy ez egy kegyesen / kívülről senki nem tetszik...* Az álnéven megszólított kedveshez írt versei nyomon követhetik kapcsolatukat. *Júlia víg kedvem s néha nagy keservem, / öröömöm és gyötrelmem...* – írja. A pozsonyi országgyűlésbe 1572-ben apja magával viszi, Balassa János száz deli lovassal érkezik Rudolf koronázására. Az ünnepségek egyik estéjén Bálint a muzikusok előtt olyan fergeteges juhásztáncot jár, hogy a király, a fejedelmek és a főurak elámulnak a csodálkozástól. Forog, toppant, guggol és ugrik terpeszben, hajtja lobogó vére, magasba szökken, jár a lába sebesen. Huszonegy éves deli vitéz, a nők sóhajtozva, vágyón nézik. Személyisége hatását, kivált a nők körében maga is érzi, nem is állhatott meg előtte úgy a fehérség, hogy ne vesse rá hálóját. Jelleme tele volt ellentmondással. Hol fegyelmezett katona, hol bohém, mulatozásra hajló borívó, hol szerelmes rajongó, hol kíméletlen nőhódász, megyszerte félnek duhajkodásaitól,

Balassi Bálint,
Zilzer Antal
festménye

férjek felszarvazója, botrányok elől menekülő, pazarló, vitézségben első, bajtársiasságban megnyerő, bánatos vagy víg – aszerint, hogy hol apja vére, hol anyja istenes szelidsége tör felszínre természetében. Volt rá eset, hogy úton lévő menyecskét támadott meg, mint Zólyom közelében egy szemrevaló özvegyet, amint meglátta, nyeregbe akarta kapni, az asszony kacagva ellenkezett, de amikor Bálint szilaj kedvében a szoknyáját tépte róla, megszeppent, s nem tudni, mire jutott volna, ha más utasok nem érnek oda, láttukra Bálint lóra pattant és elvágatott. Bepanaszolták, de botrányai legtöbbször elcsitulak.

Jó katona volt, ám végvári szolgálatainál és ötven lovas kapitányságánál többre nem vitte, de nem is volt alkalmas a karrierre. Küzdött, ahol kellett, szolgált más főkapitányok alatt, Egerbe, Ungnád Kristóf keze alá Anna miatt kérte magát. Ő volt az, akinek hívására jutott a szerelme. Egerben fel is lángol a régi tűz, az asszonynak is tetszik az udvarlás, a versek Júliájá szebb, mint valaha, érett nő, csupa erotika, égő szemű, érzéki teremtés, mulatozásra, borozásra hajlamos, jó kedélyű, de több benne a kacérság, mint az odaadás. Bálint már megnyugvást áhítozott. Unokatestvére, Dobó Krisztina özvegyen maradt, jószágainak megmentése, fenntartása férfit kívánt, megakadt a szeme Bálinton. Bár Anna után vágyik, de tetszik Krisztina, vál-

lalja, hogy férje, védelmezője lesz. Pedig figyelmeztetik, a vérfertőzés vádja érheti, elkövetői a hűtlenség bűnébe esnek, jószágvesztéssel lakolnak, születendő gyermekeik törvénytelenek lesznek. Nem törődik vele. *Cupido szívemben sok tüzes szikrákkal / szerelmét most újítja...* Titkon összeházasodnak, kitör a botrány, birtokaikat lefoglalják, perek zúdulnak a nyakukba, bujkálniuk kell, az országgyűlés elé idézik őket. Bálint nagyobb védelem reményében katolizált. Kár volt, mert így a klérus is reá támadt, ellenfelei az esztergomi szentszéknél, sőt V. Sixtus pápánál is bepanaszolták. Minthogy visszajára sült el minden, Krisztina elhidegült tőle. *S ha kiért vétkeztem, hozzám az is álnok.* Rudolf kegyelme vet véget a megpróbáltatásoknak, minden ellene irányuló törvényes eljárást megszüntetve. Ám a katolikus egyház nem kegyelmez, fenntartja a vérfertőzés

vádját minden következményével. Még egyszer feltűnik a remény, Anna megözvegyül. De a kismizett, csalódott, végvári szolgálatokban megfáradt férfi már nem vonzó, a gazdag özvegy a nála tizenhét évvel fiatalabb gróf Forgách Zsigmondhoz megy feleségül. Bálint lóra ül, és egy sötét éjszakán nekivág a Kárpátoknak, újra visszatér Krakóba, ahol valamikor Báthory István udvarában fogolyként, később aztán vendégeként annyi boldog órát töltött barátok és nők társaságában. Lassan kigyógyul szerelmi kínjából, rajongásának és költészetének új tárgyat találva Coelia képében. *Julia szózatját, kerek ábrázatját / Cupido úgy mutatja / Celia beszédén, örvendetes képén, / hogy mikor szemem látja, / Juliának véli, mikor tekintéli, / mert szívemet áltatja...* Mégis hazatért, birtokrendezési perek várták. Aztán amikor a török ellen az egész Felvidék megindult, Bálint is félretette minden sérelmét, és hadinépével Esztergom alá vonult. A vízivárosi nagy rohamnál mindkét lábát ólomgolyó találta el, amputálni kellett. Betegágyánál hűséges tanítványa, Rimay János vigasztalta. Vallásos megadással tűrte sorsát. Tudta, hogy itt a vég. Nyolc éves kislány érdekében levelet írt a harcokat irányító Mátyás főhercegnek. Bűnei bocsánatának reményében, 1594 májusában halt meg. Hat emberöltőnyi idő kellett, míg magyar földön új költői nagyság teremtődött. ☛

ALFÖLDY JENŐ VISSZATÉRŐ ÁLMAINK ŐSZINTESÉGE

Tóth Erzsébet versei elé

A tárgyias líra nagy eredményeket hozott világszerte, de a tárgyi közvetítő beiktatásával nemhogy elsinkófálta volna a lírai egyéniséget, még fel is transzformálta. Tóth Erzsébetnek is megadatott az a képesség, hogy gondolatait és érzéseit, konkrét tárgyait és futólagos benyomásait önmagukban, különösebb áttételek nélkül is érdekessé, sőt közérdekűvé és időszerűvé varázsolja. Húsbavágó lett a modern ember érzelmi elidegenedésének újbóli fölülvizsgálata a múlt század egzisztencialista hulláma óta. Az emberi személyiség az utóbbi huszonöt-harminc évben azelőtt még nem látott veszteségeket szenvedett: az ember elidegenült a természettől, a társadalomtól, a művészi szépségtől és az asszociatív gondolat igazától, családjától, munkájától. Elidegenült, nemcsak a sokaságtól, hanem a családtól, a társtól, még önmagától is. Elfancsalodott sokszor az erotikus szerelemtől is: észrevétlenül belecsúszott a pornográfiába. A túltermelési válságban keletkező mai versek nagy része alig érzékelteti a társadalom létbe vágó fenyegetéseit. Az elektronikus hírharsónak az áldemokratikus demagógiának nyitottak teret, s a költők egy része bénultan tűri, hogy újfajta, népboldogítónak álcázott pénzemberek változtassák tömegtársadalmakká a nemzeteket.

Tóth Erzsébet is mindig szembenéz az elidegenülés veszélyeivel, de győzte, győzi ellenálló erővel. Napszemüvegét magán felejtve, édesanyjának betegágyánál rémülten ugrik be neki a megvakult filozófus-író, Borges mondata: „bármilyen lehetek / hagyjatok homályban”. A létkérdésekkel szembenező költő látomása áttöri a homályt a döbbenet pillanatában: „de én akkor már mindenütt / téged láttalak” – mármint az anya arcát. A kollektív sorskérdések ugyanígy személyessé változnak verseiben. Költészetének első számú jelzője az, hogy az álcázások, tetszeglések, szerepjátások évadján üdítőn személyes. Közvetlen versbeszéde megnyeri az olvasót önkéntelen bizalmával éppúgy, mint a közönynek kitett kiszolgáltatottságával. Örökmodern példaképei, József Attila, Csoóri Sándor és mások nyomában haladva visszaállította a halott édesanyához írt, összetett érzélemmel telített életképet. Visszahelyezte jogaiba a gyerekkor keresetlen szókimondását, az anya és lánya érzelmileg fölcserélhető viszonyát („amikor anyám engem szült / én őt szültem”), az egykori mulasztások lelki furdalás-élményét és az elkésett segíteni akarás fájalmát. (Általános megfigyelés, hogy a szegények sorából jött költők írják a legszebb verseket szüleikhez, mint Petőfi, Nagy László, Bella István is.) A költőnő emlékezetében ugyancsak tovább él néhai nagy szerelme, s a hajdani barátok, mesterek, nemzedéktársak között ugyanúgy elidőz, mintha még élne, vagy mintha ő is meghalt volna velük együtt. Személyessége szinonim viszonyban van az őszinteséggel. A visszatérő álmok sokfélék lehetnek, de őszinteségükhöz éppúgy nem fér kétség, ahogy a jó költő szavaihoz sem.

Fontos ez ma, mert a személyesség ellenében indítottak már néhány stílusáramlatot, akadémikust éppúgy, mint avantgárdot, formaművészt, formabüvészt éppúgy, mint formabontót, formarombolót. A modern „mélylélektan” szerencsés esetben kedvezett a személyességnek, de sokszor hiteltelenítette az álombeszédet a maga szuggeráló kérdéseivel, célzott szempontjaival.

Ritkán találkozunk olyan eleven életességgel, mint ezekben a gyászos helyzeteket fölvilágító versekben. Igaza van a költőnek, az idő múlásával egyre inkább halottaink között érezzük magunkat otthonosan. Közöttük majd nem leszünk magányosok. ♡

TÓTH ERZSÉBET

HA EGYSZER

talán homályosan láttál
abban az ostoba szemüvegben
ennek örültem
az őszi-nyári nap kegyetlen fényei
nem túl előnyösek
később rémülten gondoltam
a híres Borges sorokra:
bármilyen lehetek
hagyjatok homályban
de én akkor már mindenütt
téged láttalak
féltem
eltűnnél mint egy álom
ha egyszer megérinthetnélek

GYEREKSÉGEK

úgy hagytam ott Anyámat
testvéremnél
mintha a gyerekem lenne
fálnak fordította arcát
durcás kisgyerek
talán a szeme is könnyes volt
mint gyerekségünkben
a zsarolásra gondosan előkészített
kieröltetett könnyek
reszket a szívem érte
nem tud vigyázni magára
most érzem
milyen lehet
ha valakinek van gyereke
örökös félelem
testem nehéz lett és könnyű
megvilágosodtam
amikor anyám engem szült
én őt szültem

GYÖNGYVIRÁG

nem kellene semmi különös
csak föl kéne szaladnod valamiért
persze már jó előre
gondoskodnék a rendről
holott a porszívó porzsákja
régén használhatatlan
az idő nem lenne sok
nem is törődhetnék ezzel
a szőnyegetek kefével
gyönyörűen kitisztítanám
a régóta szunnyadó gép
csöndben hangodat sugározná
mintha nem akarná
túlzörögni szívem dobogását
nagyon fáradt lennék már ettől is
de még az apróságokat lerendezném
végül felmosnám az egészzet
valami gyöngyvirág illatú akármivel
ennyi elég lenne

HOLTÉR

akikkel együtt indultam
rég nincsenek a látótérben
valahol esetleg az út mentén
meglátom roncsaik maradványát
vagy megismerem őket vagy nem
hasonlítanak talán egykori önmagukra
én hasonlítok-e magamra
vagy valakire
aki lett belőlem
egyetlen esélyem
hogy a holtérből
egy bizonyos kanyarodási szögben
mellém kerül valaki
és akkor menthetetlenül nekem jön
pedig nem is akart
csupán az én hibám lehet
ha csak kétszer néztem oldalra
pedig háromszor kellett volna
de az is lehet
hogy így járok jobban
mert amikor már semmire nem volt esélyem
ez a holtérből előbukkanó akárki
még alaposan összetörheti a szívemet
megalázhat
halálig gyötörhet
mily gyönyörű az utolsó szerelem

FÁZOM

hiába takar be
legszebb takarójával a lányom
hiába bújjik mellém
hogy testével melegítsen
fázom
fázik bennem az élet
fázik bennem a halál

*Tóth
Erzsébetnek is
megadatott
az a képesség,
hogy
gondolatait
és érzéseit,
konkrét
tárgyait
és futólagos
benyomásait
önmagukban,
különösebb
áttételek
nélkül is
érdekessé,
sőt
közérdekűvé
és időszerűvé
varázsolja.*

EGY FELHŐ MÖGÖTT

Úgy élek most is, mintha még jöhetnél
viselkedem, gondolkodom magamra
mintha meg lenne a mi időnk valahol
érintetlenül, biztos helyen
egy felhő mögött, a párna alatt
és bármikor elővehetném
időfénykép, ami érintésemre kitágul
körém száll, rám simul, beborít minden dimenzióban
gyere puha, finom idő
létezésem kísért gyöngye
add vissza őt egy káprázatnyi percre
ebben az időben bujkálok minden időben
szerelmünket élem, milyen lehetett
hogy annyira szeretném újra
annyi év után
vittem a bőrömön illatotod másnap a villamoson
megvan-e valahol, egy égi kazettán az a nyári lány
meg kell lennie a nyomoknak
hiszen annyi minden megvan
amire semmi szükség
jőjjön vissza, ahogy vártam a nyarat
egynapos lenge pipacsok idején
egynapos szerelmek évadján
mikor elveszti harsogó zöldjét a fenyő
és tücskök húzzák a nászindulót
mikor nem számít árulás, szégyen
csak bújni a hűvösbe veled
ha legalább az egyik ruhám meg lenne
azokból, amiket akkor szedtél le rólam
beteríténém vele magam
arra a kis időre, ami még hátra van

EZ MÁR AZ ELŐADÁS?

Olykor megjelennek a halottak
mintha el sem mentek volna
viccelnek velem
elhitetik velem hogy még mindig élnék
egyiküket biciklin látom közeledni
de mindig tisztas távolban marad
a másik ballag komótosan, ahogy legutóbb láttam
de nem mentem hozzá közelebb
most így áll bosszút rajtam,
vagy akkor én voltam neki a halott és ő az élő
azért nem mehettem közelebb
– mondom – élnék
együtt vagyunk mint életünkben
vagy nem is mentek el soha
és már én is ott vagyok ahol ők, hiszen
nem tudnám eldönteni
ez még csak főpróbája a mi közös darabunknak
vagy ez már az előadás?

„A FÖLTÁMADÁS SZOMORÚSÁGA”

Emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Sok helyütt tartottak megemlékezést országszerte és határon túl is 2019 januárjában, Ady Endre halálának 100. évfordulóján, a költőóriásra emlékezve. Az évforduló alkalmából a 2019-es esztendő Ady-emlékévvé nyilvánították. A Petőfi Irodalmi Múzeum A föltámadás szomorúsága című kiállítással tiszteleg a költő előtt, amelyet Demeter Szilárd igazgató emlékező szavai után Térey János író, költő nyitott meg január 24-én.

„Egy merev test a puszta ágyon, mélyen a vaságyon, fekete szegény tetem, egy lepedővel betakarva...”

– írja Móricz Zsigmond Ady Endre halottas ágyánál. Ezt a testet visszaemlékezések, fényképek, rajzok, szobrok sora örökítette meg. A kiállítás a halál pillanatával kezdődik, majd tárgyi emlékek, írásbeli dokumentumok, filmfelvételek, versek bemutatásával idézi fel azt az utat, melynek végén Ady Endre alakja szoborrá merevül a Nemzeti Sírkertben.

A kiállítás 2020. január 5-éig látogatható. Az alábbiakban Térey János megnyitószövegét olvashatják.

TÉREY JÁNOS

„Kezdenek már nyakukba venni”

Előbb ismerte, mint bárki más. Őelőtte csak az édesanyja látta. Meg a bába. Kiszúrta magának egy felolvasóesten. Visszafogottan ugyan, de a rajongója lett. A verseket dátum szerint rendezte az asztalfiókjában, mindegyik mellé egy-egy virágot helyezett, ami nem kevés törődés egy ismeretlennel. Utána is utazott Váradra. Érinteni mégsem akarta. Nem szállt rá. De azért fáj neki, hogy...

„Tapsoltam, örültem sikerének! Ott ment el mellettem, nem látott, nem vett észre, nem érzett meg. De milyen boldog voltam, hogy ünnepezték!”

Üstökös húzott el mellette? Fogjuk rá. De inkább ne. Ő a vonzó, csinos, tömzsi, de széles vállú fiút látta, a debreceni joghallgatót, akiből főszolgabíró lehet, esetleg alispán (vagy sem), aki tehetséges verseket és szúrók színikritikákat ír a helyi hírlapokba. Nem láthatta a pörgős éjszakai embert, aki naponta eljár az Angol Királynő szálloda Bundának hívott különtermébe, cimborákkal és színésznőkkel ott mulat hajnalig, lazán végigéneklie a kurrens operettslágereket, és sokfelé lakik a város szívében, sőt extra kiváltságként átjárót nyitnak számára a hónapos szobájából egyenesen a kocsmába. Még nem nagyon látszott belőle több. Az életélvező és a kicsapongó bizonyára távolról is feltűnt, de még nem volt nyilvánvaló, mire viheti ez a fiú. Csak a fizikai kiterjedését észlelte, az izzó, nagy, dióbarna szemét. Meg a könnyed verselésű sorait; a távlatait nem.

Aki közel volt, sejthette, na de ki volt akkor eléggé közel?

Később valóságos tolongás kezdődött ezért az intim közelségért („Kezdenek már nyakukba venni. / Hurráh, hurráh! / Milyen jó nem ismertnek lenni”), de akkor még! Százhusz éve, 1899 januárjában a Debreczeni Hírlap szerkesztősége levelet kapott, amelyben a magát

megnevezni nem óhajtó olvasó – Kíváncsi aláírással – aziránt érdeklődött, hogy miért olyan szomorúak Ady Endre versei. Ennek a búvalbélelt szerzőnek akkor még saját könyve sem volt, igaz, javában dült benne a fiatal szerzők által jól ismert kötetdüh.

A Kíváncsit pedig Varga Ilonának hívták, Ilnek becéztette magát és becézték is, apja fodrász, ő maga a kereskedelmi iskola elvég-

zése után tisztviselőként dolgozott. Sőt, Jázmin néven tárcákat is publikált. Van a családjának egy bezzegrokonsága, a Kaszanyitzkyak, akik nem csak arról híresek, hogy ők voltak a Tiszántúl első komoly üveg- és porcelánkereskedői, meg hogy távoli rokonuk Kazinczy Ferenc és Komáromi Csipkés György, és Olga lányukba volt szerelmes Szabó Lőrinc (de hát Szabó Lőrinc annyi mindenkibe szerelmes volt!), hanem arról is, hogy Varga Ilona, azaz Kíváncsi náluk dolgozott, a Piac utcai üzletben. Ő volt a cég könyvelője és levelezője. Szóval még Illi is az övék. (Ja, és jó tudni, hogy az ő konyhájukban áll a Bunda söröző egyik, népies faragású asztala, s a hozzá tartozó székek is, a fennmaradt fotók alapján könnyen azonosítható mind. A szálloda végkiárusításakor vásárolták meg.)

A Kíváncsi ezt a fess és link fiút kedvelte és szerette meg. Bár személyesen nem ismerte. Drukkolt neki, izgult érte. A cég korzóra néző ablakából bámulta imádott költőjét – akinek szeme izzó szén –, amint végighalad a főutcán, ahogy fut a postára az ő leveléért! „Oda nézett az irodahelyiség ablaka, és én íróasztalom biztos rejtekéből örömmel láthattam Adyt napról napra.” Ilona úgy emlékszik, hogy Ady ősszel küldte meg neki a nyáron megjelent verseskötetét, ezzel a dedikációval: „Valakinek, a kit én sohse láttam s a kire mégis annyit gondoltam.”

Százméternyire nyomták Ady debütáló könyvét Illi irodájától, a Piac

Ady Endre,
Székely Aladár
fotója

korú és társadalmi állású lánynak; hiába biztatta egy spiritiszta szeánszon a szellem, hogy találkoznia kell Adyval. A férfi néha levélben találgatott, nem őt láthatta-e a Kossuth utca sarkán este? Mert valakinek a tekintete annyira, de annyira árulkodó volt a számára!

Ili nem a hatujjú táltost csodálta, hiszen arról fogalma sem volt; Ady pluszujját pedig még kiskorában lemetszették. Nem a páratlan kisu-gárgású személyiség vonta búvkörébe, hiszen csak a nyomdafesték meg a tinta képezte köztük az összeköttetést. Állítólag nem is a férfit bámulta, hiszen emlékezését megfosztja minden erotikától. (Eltolta magától a férfit, hogy a titok tovább tartson.) De nem is a „váteszt”, az európai horizontú, egyetemes igényű gondolkodót, hiszen az Új versek akcionistája éppen csak formálódóban volt. Nem a prófétáló Adyt, aki megmerítkezik az akkor még kultúrfőváros Párizsban (igaz, csak évekkkel ezután), és elsőnek búcsúztatja el a békeidők Magyarországot

Enteriőrök a kiállításról

utca 49.-ben. És mit szólt hozzá a lány, mit látott benne? „Egy nagy poétának induló szomorú, beszédes szemű, érdekes arcú fiatalembert, akinek vágytam lelki közelsége után. Lelkemet megragadta minden, ami ő volt. Ami benne szép és jó. De legjobban talán mégis az a vers, amit lelkem hozzá küldésekor válaszképpen írt: »Áldott a sziv, mely némán szenved / S mégis tud vigasztalni más.«”

Amint hallani is, Ady itt még nem Ady. Kiforratlan, ahogy később ő maga jellemzi korai énjét: „...úgy él, mint más, / Úgy csókol, úgy sír, úgy kacag. / Új, külön Apollója nincs neki / S úgy ír verset, ha verset ír, / Ahogy szokás, ahogy szabad.” Évekig leveleztek poste restante, mert a lány nem volt hajlandó fölfedni inkognitóját, hiába követelte a fiú. Akkor még szemközt működött a főposta, a későbbi Centrum/Alexandra Áruház helyén. Lezárta levelét, és fiókba csukta. A férfi órákon belül fölvette, tépte is föl a borítékot még helyben; ugyanilyen izgatott volt a másik fél mozdulata. Ha hihetünk Illinek, sohasem találkoztak és nem is beszéltek, no touch, egyedül az írásbeliség csatornáit jelentették közös világukat. Hús-vér kapcsolatra nem vágyott, megelégedett ezzel a tatjánasággal. Ami még tatjánaság sem volt, mert ők kezét sem fogták soha. Bohémekkel barátkoznia egyébként sem illett egy hozzá hasonló

Demeter Szilárd
igazgató
a megnyitón

(de hogy elbúcsúztathassa a televényt és az ugart, ahhoz előbb töviről-hegyire meg kell ismernie; itt még jócskán előtte van). Illi nagyon nem szerette volna, hogy Ady kevésbé szimpatikus embernek bizonyuljon, mint költőnek; azt sem, hogy őt színről színre látva unalmasnak vagy esetleg csúnyácskának találja a bálványja.

Több volt, mint rajongó, és kevesebb, mint múzsa. Egy rámenős rajongó néha nagyon idegesítő tud lenni, a múzsák pedig időnként cserbenhagyják az embert. Ő a világért sem akart senkit fölbosszantani vagy elárulni.

A fiú még az anyjának sem merte bevallani, hogy ott fogja hagyni a jogot, és költőnek megy. Illinek, azaz Tatjánának igen. Hogy a magyar csökevényeket ostorozza, ahhoz előbb el is kell szenvednie azokat a saját bőrén. Illi az irodája ablakából nem „Ady Endrért” látta, hanem valakit, akit ugyanígy hívnak, de még csak lesz Ady Endre. Aki még nem küzd testi nyavalyákkal és súlyos alvásproblémákkal, aki még

csak szeretne ismert ember lenni, nem tudva, micsoda nyűg a szuper-sztárság, ha az ember az ünneplőit is utálja. Hol volt Ignotus, Osvát meg a Nyugat, hol volt még Rienzi Mária meg Brüll Adél!

A mellőzöttek, a megbántottak, a lepatintottak kicsinyes bosszúvágya távol állt tőle. Ehelyett jóleső borzongás fut rajta át: ott lehettem a kezdeteknél, együtt nőhettem vele. Ilona 1937-ig dolgozott rokonnánál, nyugdíjazása után Hajdúszoboszlóra költözött. Sohasem ment férjhez, és 1959-ben halt meg, testetlen és némileg steril szerelme pedig majdnem életfogytiglan titokban maradt. A család szerint Ady még

élete alkonyán is úgy emlegette a rejtőző hajlamú debreceni lányt, mint aki méltó és megértő társa lehetett volna.

Halálának emléknapján igazából a létrejöttéről szerettem volna beszélni. Nem a születéséről és Ond vezértől eredeztetett leszármazási táblájáról, hanem Ady Endre megalakulásáról a magyar költészet fővárosában, Debrecenben. Hogyan is állt a hetedikes irodalomkönyvünkben? „Debrecen taszította Adyt szellemi sötétségével, nagy eszemeszomjaival meg a nagypolgárok közömbösségével.” Valahogy így. A könyv meg a papírnemű ebben a városban állítólag csakis arra való, hogy szalonnát csomagoljanak bele. Ez azonban nem igaz, csupán rosszmájú rágalom, minden alkalmat meg szoktam ragadni, hogy szóról szóra cáfoljam.

Ady nem igazán kedvelte későbbi szülővárosomat, és ebben bizony sokakkal osztozott. Egyrészt joggal volt morcos, mert itt még „Csokoni legpicinyebb öccsét” sem voltak hajlandóak látni benne. Másrészt ő olyan szépen és termékenyen utálta a várost, ahogyan csak kevés idegen képes rá. A Maradandóság városának nevezte, és nem gondolt e kifejezéssel semmi jóra. „Rólunk” írt sorai Debrecen legmélyebb megértéséről tanúskodnak, amelyben egyedül Móriczsal osztozik a nem itt születettek közül (Móricz érdekes módon azt is szerette Debrecenben, amit Ady utált). Ady a provincia mellett az értékközpontra is fölfigyelt a Kollégium képében, hétfévente elfogadta a művészetpártoló gazdák meghívását, mert léteztek ilyenek, nagy tósztot mondott a tiszteletükre, és még a színház ingadozó színvonalú repertoárját is elviselte. „Ilyen jó helyről el sem mehetett.” Nem is ment. Úgy ment el, hogy maradt. Átutazótól ennél többet igazán nem várhatnánk.

A Kíváncsi őt látta, ő pedig „minket”, mégpedig így: „*A Hortobágy beüzent Debrecenbe: / »Civis urak, már holnap délelőtt / Nagy baj leszén. «* És ijedt táncot roptak / Debrecenben a tatár agyvelők. / »Civis urak, már holnap nagy baj leszén: / Gőzösön jár ma már az ember-ész / S a Délibáb Délibábnak maradni / Nem akar már. És ennyi az egész.« / »Basahalmától ős Péterfiáig / Ajer pezseg. Úgy hívják: Gondolat. / Füttyöl ez a kerek, tatár fejekre: / Civis urak, haboznak még sokat?« / »Majd holnap tán nem lesz idő megtérni, / Korrigálni az ősi, nagy hibát: / Civis urak, nagy baj leszén majd akkor; / Ha vörösen bejön a Délibáb.«”

Lám, ez a villamos elődje, a gőzvontatású kisvasút a Piac utcáról. „*A világ: Nagyerdőtől vasútig.*” A Sesztakert, amit máshol emleget fantomkamaszkorára emlékezve („*Gyöngyvirágosan Seszta-bort iszik,*

/ *Leacsiszza az Életet, / Leányt űz, vagy verset farag*”), nos, ez a szőlővel benőtt, vi-tyillókkal tarka kültelek ugyan-az a „*lingő-lengő homokhát a Nagyerdő alján*”, ahol Móricz szerelmesei élük idilljüket a Pilangóban. A kerek, tatár fejek a mieink, a Basahalom pedig egy mesterséges földhányás, népvándorlás kori temetkezési hely a városhatárban, szerény domborulat abból a sorozatból, amely végigkíséri Debrecen folyóvizét, a mintegy két méter széles Tóció-patakot Hajdúböszörmény határától a délnyugati végekig. Ami azon belül van, az Debrecen. Ami azon kívül, az minden más.

1899, debreceni „ébredése” és szanatóriumi halálának éve,

Az Ady-kiállítás képei

1919 között mindössze húsz év telt el. Nem kevés idő, de nem is olyan sok. Bármilyen hihetetlen, Ady ebben a röpke húsz évben hozta létre a magyar irodalom egyik legmaradandóbb, megkerülhetetlen, máig sugárzó hatású költői életművét. Temetését a széthulló országban tömeges gyász övezte. Életében is dübörgő kultusza folytatódott, százak utánozták a hajviseletét és a jelzőit. Világhírű mégsem lett, nem találtak rá a kongeniális fordítói, mint Pilinszkyre Ted Hughes vagy Edgar Allan Poe-ra Baudelaire. Tapasztalata annyira markánsan közép-európai, hogy megértéséhez „kivülről” szemlélve nem kevés terepismeret és nem utolsósorban türelem kell. Adyban van valami zavarba ejtően integratív, valami lefegyverzően és talán kényelmetlenül is „összmagyar”. Hívhatnám korszerűtlenül akár nemzetegyesítő karizmának is. Ahogy a manapság igazán ritkán hivatkozott Lukács György írta: „Ady minden, ugyanakkor mindennek az ellentéte.” Gondolt vele Jászi Oszkár és gróf Tisza István. Másként volt fontos Dénes Zsófiának és Király Istvánnak, s ez mit sem változott, manapság egyaránt meghatározó szerzőjeként tartja számon Kovács András Ferenc és Orbán János Dénes, Tamás Gáspár Miklós és Vona Gábor. Nincs olyan magyar költő, József Attilát is ideszámítva, aki ennyi olvasói reményt (a világot sem mondanék elvárás) be tudna teljesíteni, és mégis ilyen bámulatosan ellen tudna állni minden kisajátítási kísérletnek; akiről ennyire lepatanna minden provokatív labda, halálában is.

Halálában főként, mert életében azért védtelenebb volt még ő is. ♣

ADY A CENTRÁLBAN

Ady hajdani otthonától egy közhajtásnyira, Budapest Belvárosában, a Centrál Kávéház Ady emlékére című sorozatában, éppen a költő halálának 100. évfordulóján, január 27-én mutatták be Kenyeres Zoltán Ady című tanulmánykötetét, melyet az alkalomra a Hungarovox Kiadó jelentetett meg. Kenyeres könyvét a kiadó vezetője, Kaiser László költő mutatta be, az est második részében pedig Havas Judit előadóművész Intés az őrzökhöz című Ady-műsorát hallgathatta meg a közönség. A Centrál Kávéház sorozatára Belváros-Lipótváros Önkormányzata és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság rendezésében került sor. Alább Kenyeres Zoltán Ady-kötetéből adunk közre részleteket, az Ady elbeszélései című fejezetből.

KENYERES ZOLTÁN

Ady elbeszélései

(Részletek a tanulmánykötetből)

Az Előszóból

Az itt következő könyv Ady szépirodalmi műveiről szól. A költői pálya folyamatraja után áttekinti a szakirodalomban kevésbé feldolgozott, az olvasóközönség által pedig máig alig ismert novellairódmát. Közírói munkásságát nem szemlézi végig, csak abban az esetben utal rá röviden, ha a művek értelmezése szükségessé teszi. Bármennyire szeretném, hogy Ady társadalmi-politikai publicisztikájának kritikus szellemisége átjárja a mai közgondolkodást, ez a könyv csak helyel-közzel hivatkozik az író és közíró – különben egymástól elválaszthatatlan – kapcsolatára. [...]

Ady egy 1907-ben megjelent novellájában, a *Kovács Béla vallomása*ban arról írt, hogy külön van egymástól élet és mű, nincs író, aki azt az életet írná, amelyet él. Akkori szava mintha csak mai viták elevenébe váгна. E könyv sem avval a megfontolással készült, hogy a versek és a velük kapcsolatban felmerülő elbeszélések sokféle értelmezése között az életrajz tényeivel szembesítve próbáljon meg „igazságot” tenni. A biográfia mégis az irodalomtörténet-írás tudománykörébe tartozik, mert az irodalomtörténetnek nemcsak az esztétikai értéket létrehozó írásművekkel van dolga. Munkája sok egyébre kiterjed. Vizsgálati körébe tartozik minden olyan tényező, amely az irodalomértelmezés tudatmezőjében és még tágabb értelemben a változó, gyarapodó kortudatban, vélekedéshagyományban szerepet játszik. Körébe tartozik továbbá az irodalmi élet s annak egész emberi-személyi környezete és intézményrendszere. E tekintetben többek között határos a művelődéstörténettel, sőt át is nyúlik annak területére. Ebből a megfontolásból kiindulva ad a könyv harmadik része évről évre, sőt, ha lehet, hónapról hónapra haladó életrajzi kronológiát Ady életéről.

[...] Az alábbi megjegyzés az életrajzi kronológiára vonatkozik. Ismeretes, hogy mindaddig nem készült Ady Endre életéről tudományos hitelű életrajz. A legteljesebb anyagot Vitályos László gyűjtötte össze, ez cédulaformában az MTA Könyvtárában van. Én a dokumentumok egymással ellenkező adatainak esetében Kovalovszky Miklós *Emlékezések Ady Endréről* című ötkötetes gyűjteményének forráskritikai megjegyzéseit vettem alapul.

Árnyak

Az Ady életművével foglalkozó kiterjedt és ma már nehezen áttekinthető szakirodalomban méltatlanul kevés szó esik arról, hogy a versíró Ady és a közíró, a társadalom életét és a politikai közéletet éles kritikával figyelő publicista Ady mellett volt egy prózaíró Ady is. Pedig volt, és hatalmasnak, voluminálisnak nevezhető művet hozott itt is létre. Első nyomtatásban megjelent prózai kísérlete a Zilahon szerkesztett Szilágyi hasábjain 1897. március 21-én jelent meg, szinte napra pontosan egy évre rá, hogy Kincs Gyula, gimnáziumi görög tanára közreadta első versét, a *Március 20-át*, 1896. március 22-én. *Árnyak*, ez volt a címe a rövid kis tárcának, ha Örkény István nem foglalta volna le a szót, úgy lehetne mondani, egypercesnek. Nevét, mint eleinte legtöbbször, fordított betűsorrendben írta alá: Yda. Utolsó novelláját, a *Búcsú virágos Pétertől* pedig 1918. október 1-én Göndör Ferenc jelentette meg akkor induló hetilapjában. Másfél hónappal később írta utolsó versét, ez volt az: *Üdvözet a győzőnek*, egyik legszebb, letragikusabb verse. Tehát egész írói pályáját végigkísérték a novellák, tárcanovellák, történetecskék, anekdotikus írások, meseszerűségek, nehéz pontos műfajhatározó szót találni rájuk, mert éppoly sajátosak voltak, éppoly adysak, egyediek, éppoly ráismerhetők és csak rá ismerhetők, mint a versek.

Árnyak. Az első nyomtatásban megjelent novella címe a gond árnyait jelenti. Molnár Józsi, a kis semmije sincs aljegyzőcske együtt jár a szép szemű, de semmije sincs Irénkével. Egy báli forgatag után töprengve ül be egy kocsmába. Folytassa az udvarlást? Kérje meg a kezét? Vegye feleségül? A kis írásnak – Ady az alcímben rajznak nevezi – nincs közéleti mondanivalója, poézis sincsen benne, valahol mégis benne van egy felnövő, új középosztályi nemzedék egész életreménytelensége. A *Búcsú virágos Pétertől* című és mai ismereteink szerint utolsó prózai írását kis levél kíséretében küldte el Csucsról Göndör Ferencnek, mint írta, nagybetegen. Ez poétikus írás Péterről, aki oláhosan törli a magyart, s vitézségi érdemével rövid szabadságolás után megy vissza a frontra.

A két megnevezhetetlen műfajú prózai írás között eltelt huszonegy év alatt Ady mintegy *háromszáznegyven* hasonlót írt. Írt a Budapesti Naplóba, ide a legtöbbet, írt a Budapesti Hírlapba, a Pesti Naplóba, a Jövendőbe, a Világba, a Vasárnapi Újságba, írt a vidéki lapokba, és 1908 után a Nyugatba. 1977-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó két kötetben adta ki műveit, az első kötet jegyzetek nélkül *ezerháromszázhat* oldalon – Láng József és Schweitzer Pál szerkesztésében – a verseket ölelte fel, a második kötetben pedig Bustya Endre a novellákat gyűjtötte egybe *ezerszáznyolcvanhét* oldalon. Erről a hatalmas mennyiségű szépprózai anyagról azóta is alig akar tudomást venni az irodalomtörténeti szakma, az olvasóközönség pedig jóformán nem is hallott róla.

Alma kisasszony próbanásza

Ő maga kétszer is megírta novelláiban, tárcáiban novelláirásainak történetét. Először 1905-ben, a *Tíz forint vőlegénye* című tárcájában, aztán 1907-ben az *Alma kisasszony próbaná-*

szában. Nők és barátok között eltöltött éjelei után, minden porcikája puha ágy melegére vágyakozott, de még penzumokat kellett teljesítenie. A Budapesti Napló belső munkatársa volt, hírlapi cikkeit, publicisztikáit fizetésért írta, de külön honorálták, ha verset írt, és külön, ha, amint ő nevezte „történeteskedett”. A történetekért tíz forint járt. Szüksége volt a tíz forintokra. Mosolyogva, kicsit lenézően tekintett ezekre a külön honorárium ellenében keletkezett írásaira, de magáénak tekintette őket. Így írt róluk 1907-ben Radó Antalnak: „...nem tartom magam hivatásos és artista novelláírónak. De úgy gondolom, hogy kis tárcáimnak egy része valamelyes mértékben dokumentumszerű. Hozzányúltam új témákhoz, bátorítást adtam egy-két hivatásosabb mesélő, konstruáló talentumnak. Próbálkozásokat tettem a magyar földön különben pompásan bevált és tenyésző tárcá, novellácska formagazdagságát gyarapítani. És hogy franciáskodjak egy kicsit: új frissonok mellett akartam – s a szándék is valami – ideákban sűrűbbé, gazdagabbá tenni ezt a nagyon olvasott, divatos genre-t. Ne tessék ebből semmi dicsekvést kiolvasni, a kis novellácskák nagy hiányosságait én nagyon jól érzem és ismerem. Ez elsősorban túlságos lírizáló egyéniségemnek, másodsorban az úttörés bajos föladatának a vétke.” Az író saját műveiről szóló megjegyzései mindig meggondolandók, de nem kell mindig készpénznek venni őket, Ady novelláinak legjobb darabjai, ha elolvassuk őket, látnunk kell, egyáltalán nem lírizáló egyéniségből fakadtak, kár, hogy az irodalomtörténet máig csak ebből a szemszögből tekint rájuk.

Ady 1903-ban megjelent, *Még egyszer* című kötetébe a versek mellé bevett egy prózai írást is, az első váradi szerelmeiről szóló *Meséket*. Ez volt első nemcsak újságoldalon, hanem kötetben is megjelent prózai írása, bár éppen e mineműségét nem könnyű eldönteni. Bizonyosága ennek, hogy az imént említett 1977-es kiadás mindkét kötetében szerepel. Akik a verseket szerkesztették, a versek közé sorolták, Bustya Endre pedig a prózák közé vette fel. Bóka László Ady egyik legkülönösebb írásának tartotta, azt írta róla, hogy nehezen lehet megfejtani az értelmét, az eszményi szerelem és a narkotizáló, mindent feledtető testi szerelem képe váltakozik benne. Ady aztán még öt ízben markolt bele a különféle lapokban elszórtan megjelent elbeszéléshalmazába, s öt kötetre, helyesebben szólva öt füzetre valót adott ki belőle.

Flóra leány marad

Az első, a *Sápadt emberek és történetek* 1907-ben jelent meg. Akkor Ady már túl volt az *Új verseken*, és készülődött a *Vér és arany*. A papírkötésű, elég silány kivitelű kötetke összeljött ki a nyomdából, október 11-én a Népszá-

vában Bresztovszki Ernő elsőnek írt méltató sorokat róla: „A Sápadt ember leült és írt egy csomó novellát a sápadt emberekről, akik az ő fiai. Belőle nőttek, ő nemzette őket. Verstémának születtek és novella lett belőlük. Ez – úgy mondják – a hibájuk. De megszülettek, és ez akkora erénynek számít náluk, hogy elfelejteti a hibájukat. Ha ugyan hiba, hogy Ady, a poéta akkor is csupa líra-ember marad, amikor elkalandozik a kötetlen vers világába [...]”. Lehet így is olvasni a novellákat, a líra felől, keresni bennük a versekben is fellelhető motívumokat, hangulatokat, amelyek majd ott, a költészetben fejtik ki teljesebb hatásukat, és lehetőség van az ellenkező eljárásra is, lehet fordítva is, azt keresni és fellelni, ami a novellákban bontakozik ki a versek elementumai-ból jövet. És persze lehet úgy is olvasni őket, mint önálló teremtményeket. [...]

A kis kötet nyitónovellája, a *Flóra leány marad* a Sedan utáni Párizsban játszódik. Különös, már-már dodonainak nevezhető túltömör, alulfogalmazott rövid (style coupé) mondataival eltér a korabeli magyar kispróza megszokott nyelvezetétől, nem tartozik a szkáz típusába sem, mert nem mesél, rövidségénél fogva a mesélésre nincs ideje, de nem is anekdota, mert csattanója sincs, hiszen már a cím elárulja a befejezést. Ma már nehezen kideríthető utalásokkal megírt szarkasztikus alakrajz egy aggszűz francia hercegnőről, közben gúnyolódás a bonapartista császárságon, az elmúló ancien régime-en, és az azt követő polgári világon, a „demokrácián”. Genderista olvasók ma akár antifeminista írásként is olvashatják. Nem úgy a *Juliette Firenzébe megy* című történetet, amely a tanyasi Juliskáról szól, aki felkerül Pestre, és módos férfiak kitarthatja lesz. Egyszer hazautazna és karácsonyra meglátogatná szüleit, de a vonaton összetalálkozik legelső szeretőjével, s már nem haza a tanyasi házba, hanem vele megy tovább Firenzébe. Az abbahagyhatatlan kiszolgáltatottság szomorú állapotát fordítja ez az írás finom szarkazmusba. De nem anekdota, mert már a cím, ahogy mondani szokták, lelővi a poént. [...]

Igazi elbeszélés a *Jóba, a kötőrő*, amely minden bizonnyal a kötet legjobb írása. Jóba – a nevet asszociálhatjuk a bibliai Jóbbal és a jó melléknévvvel, de családnévként is ismeretes – megy az úton, amerre a tömeg sodorja, megy be a grófi kastély pompázatos kertjébe, ahol éppen követválasztás zajlik. Harsog a hazafiság, pufognak az ígéretek. A sokadalomban összeakad egy szomszéd faluból való hasonló ágrólszakadttal. Jóbanak nem hét krajcárra lenne szüksége, hanem egy teljes egész forint. Öt gyerek várja otthon és a beteg feleség. Kenyeret kellene vennie és valami húst. A faluszomszéd zsebében öt forint kucorog, ebből elmennek a kocsmába, isznak egyet, s amikor hazafelé tartva a faluszomszéd nem akarja nekiadni az ivásból megmaradt egy forintját,

agyonveri. Ez már a Nyugat küszöbére érkezett irodalmi korszak legjobb kisprózaírói írásai közé tartozik. Két évvel előzi meg Móricz Zsigmondot a falusi nyomorúság rajzolatával. Olyan kötömbyszerű, tömör prózanyelven adja elő történetét, amely tömörségre valóban csak az évszázadok alatt lecsiszolt balladák képesek. [...]

Tízmilliós Kleopátra

1910-ben két újabb novellafüzete jelent meg, előbb a *Tízmilliós Kleopátra és egyéb történetek*, aztán az *Így is történhetik*. Egyikben sem találni támpontot a válogatás és összeállítás elvére. Sem a téma, sem a tárgy, sem az írássok keletkezésének ideje nem segít meglegelni a rendezőelvet. Újabb, az előző kettő után írottak közül válogatott volna? A *Tízmilliós Kleopátra* című elbeszélését 1904-ben írta, belekerülhetett volna legelső kötetébe is. Meg is érdemelte volna. Pedig témája szerint alapklisé: a gazdag polgárlány elszökik egy szegény piktoral. De ha a silány kis alaptörténetet kicsomagoljuk, kinyitjuk, mint egy tömörített fájl teljes gondolati terjedelmében, akkor benne van a századvégi zsidó asszimiláció és annak fogadtatása, benne van a feltörekvő polgárság és az arisztokrácia viszonya, benne van a megszégyenítő kiközösítés és a saját életre vágyó lázadás lélektana. Még filológiai feladványt is ad, vajon mire gondolt Ady Kleopátra anyai nagyapájával, már katolizált anyjának izraelita apjával, akiből milliomos regényíró lett? Ez nem líra, ez nem lírizáló hangmodulációban előadott mese, hanem egy széles és átfogó társadalomtörténet. A társadalomkritikai versek és a társadalomkritikai publicisztika között áll.

[...] Ezek az elbeszélések nem novellaformában írott versek, hanem igazi elbeszélések, de olyan szuggesztív tömörséggel vannak megfogalmazva, amilyen nyelvi összetömrítésre csak a költészet képes. A német Dichtung, a tömörítés fogalmát zárja magába. Ady novellái nem abban az értelemben költőiek, hogy érzelmi hangoltságuk az érzelmesség különféle formái felé vonnák őket, hanem abban az értelemben, ahogy a balladák tömörítéssel össze néhány versszakban akár regényekké bővíthető témákat. Kis, tömörített fájlok. Hosszan lehetne és kellene is egyszer értekezni arról a hatásról, amelyet Arany balladái tettek Adyra, nem a balladakompozíció, nem a tematika, hanem a hiátus nélküli szókezelés és mondatalkotás. Hogy nincsenek közök, a közöket az olvasónak kell betennie a szövegbe, valósággal kitalálni őket. Az Ady-versek ezt a tömörítő műveletet magasabb fokon képesek elvégezni, mint a narratív próza, a próza nélküli a tömörítést technikailag is elősegítő zenei elemeket. De amennyire prózai elbeszélés képes erre a műveletre, Ady kis, vonal alatti írásai megteszik, ami tőlük telik. Azok a jobbak, amelyek a Bródy-féle naturalizmus táján születtek, de a melázóbb, szimbolikussab-

Ady ismeretlen váradi fotója

Ady ismeretlen váradi fényképe 1908-ból. (Lembert felvétel)

Babits Mihály és Ady Endre, Székely-fotó

Ady-portrék, Székely Aladár felvételei

elbeszélések is a nyelvi-fogalmazási tömörítés előírásait követik, mint a kötetben szereplő, 1906-ban keletkezett *Kék álom*.

A másik 1910-ben keltezett kötet, az *Így is történhet* ugyancsak látható és kiolvasható rendezőveltek nélkül jelent meg az esztendő végén (1910 decemberében már recenzálták), avval a módszertelen módszerrel, ahogy Ady szinte találomra belemarkolt addig megírt és megjelent novelláiba. A hozzá írt előszó éppen ennek megvallásával kezdődött. „Kisded históriák véletlen találkahelye ez a könyv, melyet most már kezdek nagyon az enyémmel s féltelenül Ady-könyvnek tartani. Csaknem háromszáz újság-novelláscsokorom csomójából húzogattam ki és össze, találomra és mutatón. Néha nemcsak durva muszájból vagy szükséges pénzért történt ugyanis meg, hogy a verseim elégedetlenkedtek, kikíváncsoltak a líra fegyházából, s távoli mezőket kezdtek látni a mások szemében át vagy legalábbis ebben a hitben. Azután egy kis hetvenkés is bántott: megmutatni, hogy ilyeneket is tu-

dok, ha akarok. Így együtt azonban csak azt látom, hogy szerencsésen kapkodtam össze a sokból egy könyvvelőt. És csak azt érzem, hogy ezúttal más formájú versekkel állók azok elé, akik olvasnak, szeretnek, utálnak vagy megszoktak. Ekkor s így vált fontossá, enyémmé és szerelmesemmé e könyv, melybe annyi Ady-dal temetődött el. Hiszek abban, hogy az igazi zene, az igazi dal onnan száll, ahol már a Halál a birtokos úr. Akik a versíró Adyt becsülik, hallják ki e könyvből a Halál domíniumáról hazabandukoló aratók énekét. Szóval szeretettel nézzék az ilyen Ady-verseket is kissé ködszerű kosztümökben. Hiszen alapjában semmi sem történik a világon, csak amit érzünk, de – így is történhetik.”

Mihályi Rozália csókja

A kötet, akárcsak az előző, mélyen belenyúlt a korai novellákba, 1905-ből, 1906-ból való írások is szerepeltek benne a legutóbbi hónapokban keletkezett novellák társaságában. Ebbe a minden látszat szerint csakugyan vé-

letlenszerűen összeállított válogatásába vette fel az 1908-ban írott, és akkor a Nyugatban közölt, *Mihályi Rozália csókja* című elbeszélését. Ez máig a leghíresebb, minden későbbi prózaválogatásban szereplő elbeszélése. Állítólag Ady is ezt szerette legjobban, utolsó éveiben állandó olvasmánya volt, s még betegágyánál is felolvastatta feleségével. Pedig ma olvasva nem tartozik legjobb novellái közé annak ellenére, hogy neves irodalmárok, Ady tudós kutatói is mindig nagyra értékelték eddig. A novella témája vérbajának lánc története. Mihályi Rozália aradi kórlista valamikor megfertőzött egy győri újságíró, ő továbbadta a kórt Kun Marcellának, s Kun Marcella Adynak. A megírás leleménye, hogy az életsorsokat irányító címszereplő meg sem jelenik a színen, tulajdonképpen nem is szerepel benne. A tabutéma emelte ki ezt az írást Ady több száz novellája közül, és persze megszületésekor és még sokáig provokációs számba ment az álságos prudéria és uralkodó családérkölc ellen. Ma már eufemizálásnak

Székely-fotók
Ady Endréről

hallatszik a sok „csók” szó, ami Adynál egyébként a szexuális műveletek teljes vertikumát jelentette. A szexuális élet tabusítása a női egyenjogúsítás előrehaladásával oldódott fel a XX. század utolsó harmadára. Később a részletezés és a névvel megnevezhetőség lett fontos írói feladat, mert a nyelvi tabunélküliség a társadalom belső, lelki szabadságának egyik nem jelentéktelen fokmérője. Ady írása ennek még az elején járt, de témájával elsőik között ütött rést az álerkölcös polgárellet irdalmi témahatárain.

Egy sor ennél jobb novella van a kötetben. *A Bimbura halála* a francia gyarmatokon játszódik, egy néger fiú és egy francia katonatiszt szerelmi vetélkedéséről szól, olyan hangoltsággal, hogy az olvasó egyértelműen a néger fiú pártján áll. [...] *Az érzékeny Rubek*: Bosznia. Háború. A hivatásos főhadnagy magasztos, szent ügynek tartja a háborút, a mérnökből lett katona pedig a háború ellen van. Minden háború ellen. Aztán pillanat alatt agyonlő egy öreg bosnyákot, a főhadnagy pedig kirabolja a holttestet. *A Tilala-tó titka* a nyomorúságban nemkívánatos csecsemők elemészése. Szép neve egy kenderáztatót jelöl öt falu határában, abba dobják csecsemőjüket vagy abba ölik bele magukat a megesett lányok. [...] *Rákhel kísértete*: alvégi életmet-szet, Ady szavával „élet-nyomorúság” egy öreg oláh házaspárral. Mert románok nincsenek Ady novellafalvaiban, csak oláhok, akik viszont testvéri békében együtt nyomorognak a magyarokkal. Nincs elmesélhető története, állókép, kísértet sem jelenik meg. A szegénység és kilátástalanság a „története”. [...]

A nyelvi, mondatszerkesztési és elmesélési tömörítést érezték és ezt nevezték költőinek a kortárs olvasók és kritikusok. Ebben az értelemben írt az *Így is történhetik* kötetről Turcsányi Elek hosszabb, már elemzésnek tekinthető ismertetést a Nyugatban. Ő Bresztovszki

Ernövel ellentétben nem verstémák novellává írásának tartotta Ady elbeszéléseit, és Ady ön-elemzését sem vette készpénznek, hogy versek helyett írt volna novellákat, vagy hogy versek temetői lennének a novellák. Turcsányi – akit az utókor tökéletesen elfelejtett, de a kortársak tiszteltek és nagyra értékelték, Kosztolányi írt róla méltatásokat a Nyugatban – saját könyveiben is egymás mellé szerkesztett verseket és prózai írásokat, mert nem látott éles megkülönböztetésre érdemes határt líra és próza között. Ady novelláskötetéről is ennek érdemében írt. „Akik nem undoron vagy szereteten, hanem higgadt és fölényes meggondoláson keresztül óhajtanak Ady novellaköltészetéhez közelférközni, gondolják meg, hogy lírai költemény és novella között csak fejlődésfokozati különbségek vannak, és hogy a novella csak úgy egy későbbi hajtása a lírai törzsnek, mint minden más művészet. Ha e kétségen felülálló igazságot kritikai szemlélődésük alapján elfogadják, nem fogják többé komplikációnak érezni és tekinteni Ady novelláinak sajátosan bensőséges természetét...”

Domy Béla doktorsága

Ady ötödik novelláskötete 1913-ban jelent meg, *Muskétás tanár úr* címmel. Tíz novella volt benne, a kerek szám tudatos szerkesztés-

re vallana, de a könyvet olvasva ennek sem témában, sem hangvételben nem lelni több nyomát. A tízből kilenc 1909-ben keletkezett, egy van 1911-ből. Az elbeszélő egy svájci szanatóriumban fekszik, s ott tudja meg itt-honi kezelőorvosának halálhírét. Az orvos a halála előtt még egy figyelmeztető levelet intézett hozzá. „Elni csak úgy érdemes, ha legalább is szuggeráljuk magunknak az egészséget és azt az akaratot, hogy sokáig fogunk élni. De akkor nem szabad magunkat az élet maró-vizébe dobni, mert az edzés legenda nekünk már hazug legenda. Nekünk csak vágyaink visszatartásával, csak úgy szabad élnünk, mintha élünk, s tilos megingatnunk szenzációkkal testünket, ezt a könnyen ledűlőt, ezt a kezdettől gyógyításra szoruló. Nem értem ugyan meg, hogy egy mai civilizációjú ember egyenesen azért él, sőt életét véresre sarkantyúzza, mert élethalalos verseket óhajt írni. Nagyon egészségtelennek és barbárnak tartom, hogy valaki az életét hajszolva turbálja, éli számáru és az eredmény sok kín és sok vagy kevés, múlandó vers. De hát ez a te dolgod, illetve a te vérörökségbeli ügyed és fátumod, de egy dokornak és jóbarátnak joga van megállapítani, hogy ez is kór”. (*Domy Béla doktorsága*)

Adynak ezután már több novelláskönyve

nem jelent meg. Lassan írásukkal is felhagyott, 1914-től haláláig már csak pár elbeszéléséről tudunk. Az irodalmi mércét jelentő Nyugat az évek során nyolc novelláját közölte. [...]

Az öt novelláskönyv, helyesebben szólva fűzött kötet írásait 1925-ben Földessy Gyula két – immár kemény fedelű – kötetbe rendezve újra közreadta. Az első kötet tartalmazta az eredeti sorrendben negyedikként megjelent *Igy is történhetik* anyagát Ady előszavával, a második kötet a többi négyet. Földessy utószavában tovább folytatta a novellák lírai ihletének teóriáját, és arról írt, hogy Ady prózai írásaiban is akkor legerősebb, amikor lírát öltöztet epikus mezbe. Pedig egyben olvasva a sok novellát látnia kellett volna, hogy nem a történetek háttérében működő érzelmi telítettség a konstruáló elvük, hanem a balladahagyományban már megtalálható epikumtömörítő, olykor enigmatikussá tömörítő előadásmód. A ballada a költészet nagy, hegyes-völgyes tartományába tartozik, de az epika folyói futnak át rajta, Ady legjobb elbeszélései ezek mentén kelnek életre, nem a líra lankáin teremnek. Mindazonáltal Földessy Gyula helyesen szögezte le, hogy Ady „novellái, a köztudatban, mindmáig nem foglalják el azt a helyet, amely őket nemcsak szerzőjük, hanem önértékük révén is megilletné”.

Répakapálás

Az öt kötet hiteles keresztmetszetet ad Ady novellairódmáról, ám sok jó novella maradt ki belőlük. Egész témakörök kimaradtak. Kimaradtak a bibliai tárgyú elbeszélések, pedig szuggesztíven, láttatóan megírt darabok vannak köztük. A hitetlen Tamásról, Máriáról, Gáspár országáról szólnak, a húsvét és pünkösd „igaz” történeteiről, azért többes számban, mert ez utóbbit kétszer is megírta, más-más felfogásban. Nemcsak elmesélte az ismert történetek egyik-másik részletét a maga hasonlíthatatlan nyelvén, de mindegyiket valamilyen, addig soha nem látott szemszögből és soha nem gondolt összefüggésben adta elő. Júdás életét Ady, az ellenkezőjére fordítva, teljesen átírta. „Júdához is eljutott a hír, hogy a Messiás Szent lelket küld. Általában erről a Júdásról századok során sok számariságot koholtak össze. Jézus tragédiája után deresre kellett húzni valakit. Mivel pedig a tanítványok filiszter-nyája utálta ezt a dacos, okos legényt, rákentek mindent. Legenda a harminc ezüstpénz is természetesen. A Júdás-csók, a lélekfurdalás, az öngyilkosság nemkülönben. Valóság ellenben az, hogy Júdás hű maradt a Mester haláláig. Nagyon lehetséges, hogy Júdás nem mindenben értett egyet Krisztussal. Ami igaz, az igaz: a Júdás lelke kissé gögös volt. Júdás szeretett megmámorosodni, hinni, de tudott bírálni és kételkedni is. Főképpen pedig Júdás, ez a kritikus és gögös elme, nagy bolondja volt olykor a szépnek [...]”

Falusi történeteiből is sok jó maradt ki... A *Répakapálás*. Kapálnak a lányok, dalolnak is hozzá, legelől egy kurtanemesből lett parasztlány halad, hátul pedig két cigánylány. Délben kijön az ötezer holdas uraság, megnézi, mire mentek a napszamosai. Azok panaszkodni kezdenek, nem az ingüket átizzasztó, fárasztó és nehéz munka ellen szólnak, nem a semmit érő harminc krajcárt keveslik, amivel kifizetik őket, hanem azt panaszolják, hogy a velük dolgozó két cigánylány mindenáron az ő korsójukból kíván vizet inni. Pedig van külön korsójuk. Amikor aztán az uraság öt korsót vitet ki a répatábla mellé, akkor is ragaszkodnak a magyar lányok korsójához. Ők ugyanúgy dolgoznak, ugyanannyit végeznek, és ugyanannyi bért kapnak. Ők is lányok, és ők is fiatalok. Van olyan tiszta a szájuk, mint a magyar lányoké. Inkább szomjúhoznak a tűző napon, de ragaszkodnak a magyar lányok korsójához. A novella a végén engesztelő poénba fordul, de így is kemény írás. Hol van ez a „húzd rá, cigány” dzsentris fölényeskedéstől? Talán először szól a magyar irodalomban a cigányok mélyről fakadó, előítéletes megkülönböztetése, mai szóval diszkriminációja ellen. És egyáltalán a diszkrimináció megalázó indulata ellen. Ez nem is a leendő Móricz Zsigmond hangja, hanem majd száz évvel később Tar Sándor és Borbély Szilárd tud ilyeneket írni.

1925-ben az eredeti novellásfüzetek két kötetbe rendezett kiadásáról Schöpflin Aladár írt a Nyugatban. Turcsányi Elek cikke után ez volt a második, tanulmánynak nevezhető ismertetés Ady elbeszélő művészetéről. Schöpflin írt elsőnek a novellák minden fölösleget kizáró tömörségéről, és bátran leírta azt a mondatot, hogy Ady a legjobb magyar prózáírók közé tartozik. Csehovhoz hasonlította. Abban is ő volt az első, hogy a novellák közül a *Mihályi Rozália csókját* emelte ki határozott mozzalattal, és indokolásul, írásának terjedelméhez képest, részletes elemzést adott róla. [...]

Kék álom

A novellák első hiteles gyűjteményét csak 1957-ben vehette kézbe az olvasóközönség, s nem is itthon jelent meg, hanem Marosvásárhelyen, két kötetben, de ez is az összes novella csak mintegy kétharmadát tartalmazta. Bustya Endre rendezte sajtó alá, s ő írt hozzá immár terjedelmes, részletesen elemző előszót. Erre a kétkötetes gyűjteményre alapozva aztán néhány évvel később Bustya már a teljesség igényével adta ki Ady elbeszéléseit, szám szerint háromszázharminchatot, ez Budapesten jelent meg, 1961-ben, a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. A szövegfilológusok a következő években még négy novellát találtak, s ezekkel együtt a máig legteljesebb kiadás 1977-ben látott napvilágot, ugyancsak a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Ennek filológiai munkálatait is Bustya Endre végezte. [...]

Elkövetkezett 1977, Ady centenáriumi

éve, ülések, akadémiai konferenciák szóltak életművének jelentőségéről, az évfordulóra jelentette meg a Szépirodalmi Könyvkiadó a Magyar Remekírók sorozatban a versek és novellák addig legteljesebb kiadását. Ady szépirodalmi prózájáról az addig legátfogóbb tanulmányt Czére Béla írta. Ady születésének századik évfordulóján, a máig utolsó Ady-kultusz idején minden elfogultságtól mentesen (nem úgy, mint én ebben a könyvben), száraz szemmel olvasta végig Ady elbeszéléseit. Nem a méltatást kereste, mint Földessy, Schöpflin, Bustya Endre, hanem a hibákat vette számba, talán nem is a tudomány pártatlanságát tartva szem előtt, hanem azt, hogy ebben a kritikai kontextusban nyomósabb érteke legyen az elismerő szónak...

Ez nem következett be. Ady szépprózai írásai a centenáriumi évforduló óta továbbra is megmaradtak az ismeretlenségben, legjobb esetben is a „tudunk létezésükről, de nem olvassuk őket” félismeretlenségében. Pedig készültek hiteles, értő kézzel összeállított válogatások a háromszáznegyven novellából, mert egyvégtében nehezen elolvashatók. Ilyen volt 1994-ben a *Kék álom* című kötet, melyet Fráter Zoltán állított össze, és ilyen volt az *A pokoljáték*, mely Koczkás Sándor és Hegedős Mária szerkesztésében jelent meg 1999-ben. A kötethez Koczkás Sándor, az Ady-kutatások hosszú évtizedekig egyik vezető irodalomtörténésze írt utószót. Végre határozottan leszögezte: „A történeteket író Ady művei nem egyszerűen a költői életmű adalékainak hordozói, és nem a publicisztikai életmű állításainak epikai kivételülsei. Önálló súlyuk és helyük van.”

Az Ady-kutatások persze az utóbbi évtizedekben is folytak, és az évezredforduló óta százhusz-százharminc kisebb-nagyobb értekezést, tanulmányt, tudományos értékű közleményt jegyeznek az interneten elérhető adatbázisok. Ám köztük mindössze kettő foglalkozik kifejezetten a novelláival. Molnár D. Tamás két novellát elemez: az *A Tilala-tó titkát*, és a *Pokoljátékot*, Bene Adrián pedig az *Eszter megmásmított történetét*. Ő a Gerald Prince-féle disznarráció elmélete szerint haladva a zárt szerkezet mögött a nyitott műalkotást keresi, és ezen keresztül veti fel az ironia jelenlétét a novellában, mint – már én teszem hozzá – Ady modernségének jelét. Újra és újra felmerül tehát Ady életművével kapcsolatban az ironia és metafizika egymással ellentétes minőségének kérdése. És az értelmezés tovább folytatódik. ➡

(Összeállította: Sághy Ildikó. A lábjegyzetek az itt közölt részleteknél nem szerepelnek, azokat Kenyeres Zoltán Ady című tanulmánykötetében olvashatják.)

Nem hagyom Adyt hotelhányódásban élni!

Csinszka
és Ady

„Apám halála után elhatározom, hogy most lehetőségeim is rendbe vannak, nem hagyom tovább Adyt Hotel-hányódásban élni, de lakást teremtek neki. Az apám Veres Pálné utcai kis lakása nagyon megfelelő, s mert [a Magyar Közigazgatás szerkesztői] nem akarják redakciónak megtartani, én lekötöm magamnak” – Csinszka emlékezéseiben olvashatjuk ezeket a szavakat.

Ady és Csinszka 1917 novembere és 1919 januárja között laktak a pesti Veres Pálné utca 4-6. szám alatt található első emeleti lakásban. Csinszka öröksége volt ez apja, Boncza Miklós ügyvéd után, aki a saját lakásában működtette az általa alapított *Magyar Közigazgatás* hetilap szerkesztőségét. Boncza Miklós halála után (1917. január) Adyék nem vehették át azonnal a lakást, mert a szerkesztőség továbbra is ott tartózkodott, és nemigen akart kiköltözni. Csinszka, miután szép szóval nem tudta őket meggyőzni, hogy hagyják el a lakást, amikor elkészült átalakítási terveivel, egyszerűen nekiállt körülötte átrendezni a saját tulajdonát: munkásokat hívott, bútorokat cserélt, míg végre a szerkesztőség máshova költözött.

A lakás berendezésével kapcsolatos elképze-

lését Csinszka a Baróti Marikának 1917. március 23-án írt levelében részletesen ismertette.

„Nem lesz nagy lakás, de kényelmes, meleg és a miénk. Első emeleten, villany, gáz, lift és központi fűtés, a város szívébe és mégis csendes helyen. Egy kis hallszerű előszoba, három lakószoba, fürdő, konyha, kamara, cselédszoba és egy kis balkon. Nem túl nagy, hosszúkas alakú szobák, de nem is levegőtlenek, s ami rendkívül bájosná teszi, ajtók, ablakok és falak hófehérek lesznek.

Az előszobába kis magamtervezte világos gyékénygarnitúrát csináltattam, két kis fotel, egy kis kerek szék, egy lilás cretonnal (nagyon kedves kis virágos tapéta mintája van) és üveggel borított asztal, egy ugyanilyen cretonból és bambusz nádából összeállított tükörös fogas és egy lila és sárga crepe de chineből összeszerkesztett függő gyékénylámpa. Sok virág, ide vezetődik a telefon s a három pár üveges ajtón és nagy kettős ablakon egy iparművész-nővel összetervezett sárga crepe de chine vitrage-ok. A székeken furcsa kis paraszt párnák, s a földön egyszínű – vastag halinaposztó. Itt a színhatás – talán lila és világossárga lesz. A közbelső szobából egy

ebédlőszerű kis Biedermayer szalont tervezek. Fehér lenbatsizt richelieu-függönyök (ez is inkább vitrage-szerű), egy – hatágú, régi – gyertyatartós bronzcsillár, egy fiókosszekrény – rajta két régi ezüst girandol és egy régi ezüst üveges kredenc, egy öreg tükör, pár régi kis családi kép, egy üveges vitrin – benne eléggé jól fejlődő porcelángyűjteményem. A szoba közepén egy egytálpú kerek asztal és egy Nagymamától kapott, gyönyörű, régi, hajlított, lengyelországi garnitúra. Pasztellkék selyembrokáttal szeretném behúztatni – simával,

Csinszka

Ady Endre az édesanyjával és Csinszkával

Ady Endre Emlékmúzeum

vagy apró ezüst virággal. A Bandi szobájába jön egy szép régi ágy, egy kis toilette, két szekrény, egy persával leterített nagy dívány, sok párna, egy nagy fotel, egy szép íróasztal, sok könyvespolc és sok színes könyv rajta. Az ablakon fehér kalotaszegi függönyök. Itt nem lesz plafonvilágítás, csak a toilette-nél egy egyszerű fali gyertyatartó – s az íróasztalon egy szép, régi, álló Cloisonné lámpa nagy, matt zöld ernyővel. Ebbe a szobába a színek azt hiszem sárgák lesznek, de kicsit bronzos, aranysárgás. Az én szobám rózsaszín és lila – szóval mauve. Lesz benne egy nagy,

sokfiókos, könyvrekesszes és íróasztalos régi secrénaire. Egy nagy karosszék, virágos brokát. Egy kis munkaasztal, egy nagy szekrény, egy álló toilette-tükör, egy toilette és – egy – régi óriás kettőságy, ami nappal díványszerűn vetődik be, és sok-sok színes párna van rajta. Itt sincs plafonvilágítás, csak egy nagyon szép virágos ernyőjű régi rokokó talpaslámpa. A függönyök fehérek, vitrage-ok lenbatsizból – széles, apró kötésű törpés filet kézi betéttel. Kevés kép a falon, kevés ezüst és kevés porcelán a szobákba, s a földön kevés, de szép szőnyegek. Néhány szép kézimunka. A parketten egyszínű vastag halinaposztó.”

Mint látjuk, Csinszka nagy gondot fordított arra, hogy a lakás igazán otthona legyen Ady-nak. A padlót az egész lakásban azért kellett filccel bevonni, hogy a léptek zaja ne zavarja a költőt, a szobákat elválasztó ajtókat pedig Csinszka kivetette, és a helyükre vastag függönyöket tett fel.

Mindjárt a beköltözés után barátok, családtagok és ismerősök jöttek sorra meglátogatni a házaspárt új otthonában, s el voltak ragadtatva a lakás hangulatától és Csinszka ízlésétől. Az egyetlen dolog, ami kissé meghökkentette a látogatók némelyikét, hogy Csinszka megvette Léda arcképét, és „illő rámába” az édesanyja portréja alá tette. Ha meglepő is, ezt inkább tekinthetjük nemes gesztusnak: Boncza Berta mindenben arra törekedett, hogy közös otthonuk Ady világát tükrözze, beleértve a múltját is.

Ady és Csinszka lakásából 1977-ben múzeum lett. A Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai három szobában varázsolták vissza a mai látogatók számára azt a miliőt, mely Ady idejében fogadta a vendégeket. ♣

(Weltler)

ADY 100

A Fiumei Úti Nemzeti Sírkertben, január 27-én Ady Endre sírjánál a Nemzeti Örökség Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum közös megemlékezést tartott. *Radnainé dr. Fogarasi Katalin*, a Nemzeti Örökség Intézet igazgatójának szavai után *L. Simon László*, az Országgyűlés Kulturális Bizottságának alelnöke mondott emlékező beszédet, amelyben felvetette azt a kérdést is, hogy van-e értelme mai mércével mérni a költő korabeli állásfoglalásait, miközben versei példaként állnak az utókor előtt. *Móricz Zsigmond*nak Ady ravalatánál, a Nemzeti Múzeumban elmondott gyászbeszédét *Őze Áron* színművész olvasta fel. A vasárnapi megemlékezésen koszorút helyeztek el Ady sírjánál a Miniszterelnökség képviselői, *Demeter Szilárd*, a PIM főigazgatója, a Magyar Művészeti Akadémia, a Szépirodók Társasága, a Magyar Írószövetség, valamint a Magyar Pen Club képviselői is.

Ugyancsak január 27-én este, a Pesti Vigadó dísztermében a Magyar Művészeti Akadémia emlékesttel tisztelgett a költőóriás előtt, amelyet *Mezey Katalin*, az Irodalmi Tagozat vezetője szerkesztett, az alkalom háziasszonyaként pedig *Juhász Judit*, az MMA szóvivője vezetett. A műsoron rangos színművészeink által előadott Ady-versek – előadóként *Rátóti Zoltán*, a Színházművészeti Tagozat vezetője is fellépett –, a XX. századi és kortárs zeneszerzők Ady ihlette dalai és kórusművei – ez alkalommal *Sass Sylvia* is énekelt –, valamint irodalmi életünk jeleseinek a költőt méltató írásai szerepeltek. A debreceni Kölcsey Kórus és az Erkel Ferenc Vegyeskar közreműködése egészítette ki az előadást. ♣ (W. I.)

RÉFI ZSUZSANNA

HANGOK

HARMONIAJA

Anya és lánya duettje, Rost Andrea és Harazdy Eszter

Két hang, két lélek – ez a címe Rost Andrea és lánya, Harazdy Eszter koncertsorozatának, amellyel a két énekesnő a múlt év tavasza óta járja az országot. Akik jegyet váltanak az előadásokra, valóban különböző zenei világokat ismerhetnek meg, hiszen az operaáriák mellett izgalmas és egyedi könnyűzene hangzik fel. Egyvalami azonban azonos: mindkét stílust kiváló lírai szoprán tolmácsolja, hiszen Eszter édesanyja hangfaját is örökölte. Ő azonban inkább az új utakat kutatja. S hogy miként fogadták rendhagyó választásait, hogyan kísérte a világ minden pontjáról figyelemmel édesanyja, milyen érzés egy pódiumon énekelni, hogyan lehet nem a szülők árnyékában alkotni, mi lesz a folytatás, s miért Berlinben gyűlt össze a család – minderről szó esett hármásban folytatott beszélgetésünkön.

– Egy ilyen családban, amelyben operaénekes az édesanya és karmester, korrepetitor az édesapa, Harazdy Miklós, létezik más választás, mint a zene?

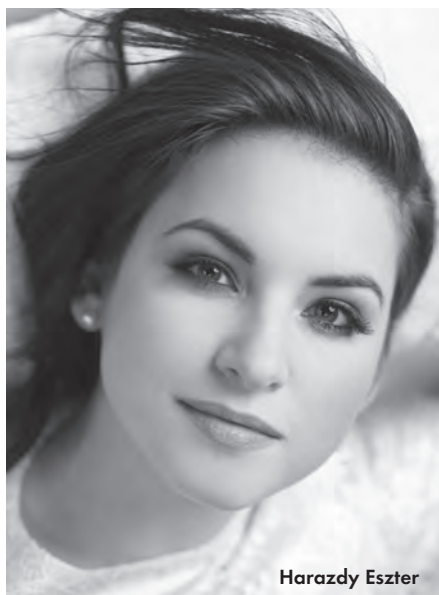
Rost Andrea: – Eszter tényleg meg lett fertőzve, mert nálunk otthon folyton szólt a muzsika. S természetes volt, hogy beíratuk szolfézsra, zongorára. De azért kultúrmenedzsmentet is tanult, s a diplomamunkáját arról írta, hogy hogyan lehetne a fiatalokkal is megkedveltetni a komolyzenét.

Harazdy Eszter: – Fantasztikus, de anya és apa sosem szólt bele abba, hogy milyen utakon indulunk az öcsémmel, Mátéval. Lett volna rengeteg más lehetőség is, de ha le is akartam térni erről az útról, mindig visszafordultam. Be kellett látnom, a zene az, ami a leginkább boldoggá tesz. Így elvégeztem a Zeneakadémiát, Nádor Magda növendékéként diplomáztam tavaly.

– Hamar rátalált a saját zenei útjára, vagy kísérletezett az operaáriákkal is?

Rost Andrea: – Én próbáltam Esztert terelgetni a barokk zene felé, hiszen kiváló a koloratúrája, s látom, hogy Cecilia Bartoli megjelenése óta új korszak kezdődött, egyre többeket érdekel a régizene, amelynek ráadásul hatalmas a repertoárja. De ő ezt nem akarta, így hagytam, hogy a saját útját járja, s elkövetesse a saját hibáit.

Harazdy Eszter: – Rádöbbentem arra, hogy nem az operaszínpad az én utam. Nem véletlen, hogy szinte minden tanszaki koncertre, vizsgára beteg lettem, s nem tudtam olyan jól énekelni, mint amire különben képes vagyok. Mindig nagyon érdekelt az éneklés mellett maga az előadás, a színészi játék is. S mivel nagyon szeretem az elektronikus zenét, így arra jutottam, miért ne keverjem össze a kettőt: az én lírai szoprán hangomat és ezt a köny-

Harazdy Eszter

nyedebb zenei világot? A gondviselés arrafelé lökdösött, hogy nekem kicsit másféle utam legyen, mint a szüleimnek.

– Hogyan fogadta a család ezeket a döntéseket? A zenei pályát, a rendhagyó stílust?

Rost Andrea: – Féltettem, aggódtam, hogy elég erős lesz-e, tud-e úgy küzdeni, ahogy ezen a pályán kell. Tudom magamról, hogy az éneklés, a pódiumra lépés mekkora lelki erőt igényel. Ha valami nem sikerül megfelelően, akkor is fel kell tudni állni és tovább dolgozni. S féltettem Esztert, hogy nem fogja bírni a pofonokat, meg a folyamatos gyakorlást. De látom, izgalmas zenei világot talált, s rengeteg a terve, hogy miként nyerve meg ennek a közönséget, merre menjen tovább. Annak is örülök, hogy van egy másik művészeti ág is, amely érdekli: a fotózás. Remek képeket készít, s egyedi a látásmódja.

Harazdy Eszter: – A zene mellett a fotózás tesz még boldoggá. Kiegészíti egymást az

alkotó és az interpretáló tevékenység. Viszszatérve az egyedi stílusra, apának azért kissé felszaladt a szemöldöke, amikor először említettem, hogy engem ez a könnyedebb stílus foglalkoztat. Azt hiszem, jobban örült volna, ha a klasszikus zenét választom, de most már örömmel hallgatja ezeket a darabokat is az előadásomban, hiszen ő a zongorakísérője a *Két hang, két lélek* című estünknek. Amíg nem születtem meg a négy saját dalom, amelyeknek én vagyok a szövegírója, s Tarr Bernadett a zeneszerzője, énekeltem egy-egy áriát, de most már maradok a saját műfajomnál.

– Ki igazul jobban a másikért?

Rost Andrea: – Már kevésbé vagyok lámpalázás, mint a pályám kezdetén, s ez talán természetes is, hiszen az embert megnyugtatja, hogy tudja a dolgát. Viszont az első közös estünkön rettentően izgultam. Aggódtam, hogy rendben lesznek-e Eszter belépésénél a fények, jó lesz-e a hangtechnika...

Harazdy Eszter: – Az első közös fellépésünkön anya egész nap feszült volt. Mióta a saját zenémet éneklek, én már kevésbé aggódom. Megnyugtató, hogy mást csinállok. Amikor a Zeneakadémiára jártam, édesapámmal is voltak óráim, s mindig azok voltak a legnehezebbek. Nem is követelt olyan rengeteget, és mégis azoktól tartottam a legjobban. Pedig anya sokkal szigorúbb. Addig kéri az újabb és újabb ismétlést, amíg valami nem szól tökéletesen. Hát, ilyen mesterekkel nem nehéz...

Rost Andrea: – Pedig időnként nem is fogadta el, amit mondtam. De jól is van így, a szülő-gyerek kapcsolat más, mint a mesteré és tanítványé. Ilyen szempontból nehezített útja volt Eszternek, mert nemcsak velem kellett megküzdenie, hanem saját magával is. Viszont azt a közös gyakorlásoknál mindig

Rost Andrea

nagyon lényegesnek tartottam, hogy addig próbáljunk, amíg igazán jó nem lesz a dolog. Nemcsak az adott ária, hanem a munkához való hozzáállás miatt is.

Harazdy Eszter: – Az ember a szüleinek sokszor dacból is visszabeszél. Ez tényleg harc...

Rost Andrea: – ...amit magunkkal is állandóan folytatunk. Hiszen nekem is nap mint nap a saját hangommal, a szerepekkel is meg kell küzdenem. Hiába vagyok, mondjuk, reggel rekedt, attól ugyanúgy mennem kell a kétórás énekórára. S bizony, ennyi pályán töltött év, ennyi szerep után is szükség van a külső fültre. Bikfalvy Júliánál kezdtem el annak idején énekelni tanulni, s most ismét hozzá járok órára. Küzdelem, hiszen amikor már azt gondolnád, hogy már jó, ahogyan csinálod, a tanár még nem elégedett. Viszont amikor hazajövök, akkor boldog vagyok, mert nem hagytam, hogy megelégedjek a kilencven százalékkal. Hiába van mögöttem komoly múlt, ugyanúgy gyötörnem kell magam, sőt ma már sokkal többet dolgozom, kínlódnom ugyanazért az eredményért, mint, mondjuk, tíz évvel ezelőtt. Mert nem úgy van, hogy ha valaki a világ számos pontján énekelt, aratott sikert, akkor már mindent tud. Ha ezt gondolja, akkor vége van... Jönnek a hangproblémák, a »kecskevibrato«, hogy a magasság még megvan, de alul már nem szól más, csak a meleg levegő. Ez ellen lehet tenni a folyamatos gyakorlással, odafigyeléssel.

Harazdy Eszter: – Anya folyton arra tanított, hogy örök tanulás ez a pálya. De arra is rájöttem, hogy ennek a csapdájába bele is lehet esni, mert úgy érezhetjük, hogy nem vagyunk elég jók bizonyos feladatokhoz. Ezt a fotózás kapcsán tanultam meg. Olyan felkéréseket kaptam, amelyekről megrémültem, aggódtam, hogyan fogom megoldani őket. A művészet ilyen – és ez számomra rettentően

nehéz –, sosem gondoljuk úgy, hogy valaki elég jó. De éppen e miatt az aggodalom miatt meg is lehet rekedni.

Rost Andrea: – Örülök, hogy a lányom már ilyen dolgokon is elgondolkodik. Ahogy annak is, hogy a két választott művészeti ág – a fotózás és az énekés – erősíti és kiegészíti egymást.

– Melyek a következő időszakra szóló elképzelések?

Harazdy Eszter: – Éppen most dolgozom az ötéves beosztáson. Az öcsém küldött egy hosszú üzleti tervet, és a barátom is arra biztat, készítsék egy ilyen, de nekem eddig nem állt össze a fejemben, miért van erre szükség. Bár valóban át kell gondolnom, hogy milyen korosztályt kívánok elérni a saját zenémmel, hol és hogyan. Az sem mindegy, hogy ki, hogyan indul el, milyen rendezvényeken találkozik a közönséggel. Az a stílus, amelyet én szeretnék megvalósítani, az félúton található Björk és a Prodigy zenéje között. És keresem, hol lehet ezt átadni a publikumnak. Nagy álmom az, hogy egyszer a saját dalaimmal is felléphessek egy olyan fesztiválon, mint például a Sziget Fesztivál.

Rost Andrea: – Tényleg különbözőek vagyunk. De éppen ez a jó a közös estünkön, ahol a közönség értően fogadja Eszter dalait. Először meglepődnek, mert arra számítnak, hogy mind a ketten áriákat adunk elő, de aztán lelkesé válnak. Sopronban kezdtük a koncertkörutat, eddig már hat városban szerepeltünk, s a jövőben is folytatjuk. De várnak rám más izgalmas előadások is, bízom benne, hogy Verdi Simon Boccanegra operájának Ameliáját Plácido Domingóval is előadhatom, ahogy erről már korábban szó volt. A tenorkirálytal nemrég New Yorkban dolgoztunk együtt, s februárban Dániában adtunk közös áriaestet. A következő esztendő pedig jubileumi év lesz, hiszen a színpadra lépésemnek

a harmincadik évfordulóját ünnepelem. Hihetetlen, de 1989. január 6-án volt Gounod Rómeó és Júliájának a premierje az Erkel Színházban. Ősszel adok majd egy gálaestet, s lesz még számos ünnepi rendezvény... De temérdek más újdonság is akad az életemben. Az utóbbi időben például rendszeresen foglalkozom a Pető Intézet lakóival, a zene élményét nyújtva nekik, és ezt is nagyon lényeges küldetésnek érzem.

– Gondolom, ez a jubileum némileg számvetésre is készteti. Vagy inkább a jövőre koncentrálsz?

Rost Andrea: – Mindig a mostban létezem, de az is foglalkoztat, hogy mi vár rám. Szerepsére még akadnak felfedezetlen utak. Mert amit csinálok, az talán még inkább érdekel, mint a korábbi években. Viszont most már csak a lényegre koncentrálok, a körítés egyáltalán nem érdekel. Az Eszterrel adott veszprémi koncert után többen megjegyezték, nem is gondolták volna, hogy Rost Andreának ilyen jó a humora. Mindig az általam életre keltett drámai hősnőkkel azonosítanak. A Jóisten szeret engem, mert megengedi, hogy így kiteljesedjek. Ráadásul mindent Magyarországról értem el, hiszen huzamosabb időre nem költöztem el sehová, és mindenütt a magyar szopránként emlegettek, így szereztem dicsőséget a hazámnak.

– Emlékszem arra a fiatal szopránra, akivel negyed századdal ezelőtt arról beszélgettünk, hogy hiába nyerte meg a nemzetközi karrierjét elindító, finnországi énekversenyt, közben arra gondolt, hogy itthon sír nélküle a két éves kislánya... S aztán, annak ellenére, hogy járta a világot, sok szezont énekelt rangos dalszínházak tagjaként, ezt a gyerekeivel való kapcsolatot mégsem szenvedte meg.

Rost Andrea: – Fantasztikus szerepeim voltak, káprázatos színházakban, világsztár partnerekkel, de mindig odafigyeltem arra, hogy a lányomnak és a fiamnak meglegyen mindene. Rám jellemző, hogy mindig csak arra koncentrálok, amit éppen csinálok. Ha énekelek, akkor a szerepre, ha pedig a gyerekekkel vagyok, akkor csak rájuk. Amikor két turné között itthon voltam, akkor kizárólag anyuka voltam, aki fürdetett, mesélt, óvodába, iskolába vitte őket. Ha bármiben segítség kellett, számíthattak, számíthatnak rám. A mai napig fontos számukra, hogy együtt töltsük az ünnepeket, a legutóbbi karácsonyt Berlinben töltöttük. Eszter ugyanis ott él a párjával, meghívtak, odajött Máté fiam is Zürichből. Ő imádja az autókat, a svájci Teslánál dolgozik. Örömmel látom, hogy mindkét gyermekem azon az úton halad, amely elégedett és boldog emberré teheti őket. Ennél többet egy anya nem is kívánhat. ♦

A GYERMEKLELKŰ FÉRFI ÉS A BARTÓKI NŐ

Kass János
illusztrációja,
Kékszakállú
herceg vára

(Rost Andrea előadásának néhány részlete, amelyet a Magyar Művészeti Akadémián tartott 2018. szeptember 13-án)

Bartók Béla zeneszerzői zsenije a népzene felé fordulással találta meg célját. „Az én igazi vezéreszmém, amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvér-válásának eszméje, minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmtől telik – szolgálni a zenében; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás.”

Érzékeny, visszahúzódó habitusa a paraszti létformát érzi természetesnek, a nagyvárost riasztónak és elviselhetetlennek tartja. Mindezek ismeretében szinte egyértelmű, hogy a szegedi születésű Balázs Béla (eredeti nevén Bauer Herbert Béla) 1910-ben elkészült, a magyar népballadák nyelvezetét felidéző misztériumjátéka Bartók egyfelvonásos operájának librettója lett. Az eredetileg Kodály Zoltánnak ajánlott szövegkönyv valószínűleg Gruber Emmától került Bartók Bélához.

1911 márciusától szeptemberéig elkészült az opera, de mivel a bírálóbizottság előadhatatlannak ítélte, csak hét évvel később, 1918. május 24-én mutatták be *A kékszakállú herceg várát* a budapesti Operaházban.

Bartók a Kékszakállúval lépett a világháborús évtizedben az egyéni és korválság kiteljesedésének évtizedébe. A férfi-nő akkoriban divatos irodalmi konfliktusát bizonyára személyesen is erősen átérezte.

Kékszakáll alakját magyar balladakincünkben (Z)Ajgó Márton testesíti meg. A férfi itt is tiltást fogalmaz meg az asszony felé: „Keress egy kicsit fejembe, / Csak fel ne tekints az égére!”

Anna azonban feltekint az égére és meglátja a megölt asszonyokat. A „nézz egy kicsit a fejembe” szintén ősi népi motívum. Amikor valakinek a fejébe látunk, behatolunk a lelkébe és megismerjük teljes valójában. Ez köszön vissza a Kékszakállú várának ajtajai mögött, csak amíg a népballadában a fejbenezés a helyes útra tereli a fiatalasszonyt, addig Bartók és Balázs esztétikájában a megismerés lehetetlensége a teljes elidegenedéshez vezet.

Elérkeztünk a zenéhez! Illetve a regös prologúshoz, melyből pontosan érezzük a balladai homályt és sötétséget, a mesélő hangvételt: „Hol volt, hol nem: kint-e vagy bent...” A lélek mélyén járunk. A zenekar *misterioso* színben játsza az első két hangot, az ősi magyar népzene alaphangközét, a kvartot. A zenekari bevezető után Kékszakállú rövid, tényszerű kijelentése („Megérkeztünk”), mely oktáv hangzással a mélybe zuhan, azonnal érzékeltetve a megfordíthatatlant. „Miért jöttél hozzám, Judit?” – a megmentő női válasz érkezik, mindent megváltoztatni kívánó *vivo* tempóban. Majd szinte átöleli a herceget a lehajló szó-mi-dó-lá ívvel, s mint egy nagy „legato sátor” borul a pontozott ritmusok fölé.

Juditot felbőszítik a csukott ajtók. Követelőzik és hisztérikusán sikongat. Fiatal korát és tapasztalatlanságát itt árulja el a legjobban. A férfi félénk, visszahúzódó *lento* tempója, a nő *agitato* *moltója*, megint az ellentétes vérmérséklet kifejezője.

Judit zenekari témái folyondárszerűek, barokk szépségben bontakoznak ki. Kékszakállú ze-

néjét kiszínezik, megtöltik érzelmi gazdagsággal, élettel. Míg a férfi énekszólama szinte deklamációszerű – akár egy prózai színész is elmondhatná (kis túlzással) –, addig Judit szólámának tempója, metruma és rajza van. A zenéileg megfogalmazott különbség a két, teljesen más értékekkel bíró egyéniségre utal.

Az én olvasatomban Judit legördögibb arca a hamisan kedves és csábító, negédes hangvételben jelenik meg. Szépen, halkan fogom nyitni. Halkan, puhán, halkan.

Mint a bibliai kigyó a tudás fáján, csavarodik és hízeleg. Majd kegyetlen *fortéval* csap le a kérréssel:

„Kékszakállú, add a kulcsot, add a kulcsot, mert szeretlek!” A férfi még reménykedik, hogy megtarthatja a nőt: „Áldott a te kezed, Judit.” A feltároló ajtók mögött a véres fegyverek, koronák, virágok látványa Juditból a szerelemmel zsarolás reakcióját váltja ki. „Idejtem, mert szeretlek, most már nyiss ki minden ajtót!” És a Kékszakállú még mindig hidegvérű, nyugodt *tranquillo* tempóban válaszol: „Adok neked három kulcsot. / Látni fogsz, de sohse kérdezz!” A tiltás Juditból gyermeki viselkedést és bizonytalanságot vált ki, megtorpan, először és utoljára a darab folyamán:

„Kezem a zárt nem találja.” Most nyílik ki a kincsesház. Itt lakoznak az előző szerelmek legszebb pillanatai. A női ösztön ettől retten meg a legjobban.

Az ötödik ajtó nyitását is kéri már a férfi, mert csak birodalmával, hatalmának erejével gondolja elkápráztathatónak a Nőt. De itt kerülnek – még hangnemi is – a legtávolabbra egymástól.

Innen már nincs visszaút, nincs egymásra találás. Végleg elveszítik egymást. Kékszakállú hiába ölelné a lányt, Judit a mélységes örvényben, sikoltozva-hisztériásan rohan végzetébe.

A hatodik ajtó mögött feltárol a könnyek tava. Az elszenvedett és okozott fájdalom bánata és szégyene égeti a férfit. Juditnak nincs meg ez a tapasztalata – üres hangközök és hideg hangközsürlődások festik le ezt a képet: „Milyen néma, mozdulatlan, / sima fehér, tiszta fehér.”

A *contra naturam* ördögi akarata beteljesül. Judit a saját torkára helyezi a kést, amikor vérfagyasztó egy hangon recitálással felteszi a kérdést: „Mondd meg nekem, Kékszakállú, / Kit szerettél énelöttem?”

Itt akár véget is érhetne az opera, hiszen Judit pontosan tudja a sorsát, és Kékszakállú sem szabadul meg a lelkében tátongó sötétségtől. Kékszakállú Judit fejére teszi a koronát és a nehéz palástot.

„És mindig is éjjel lesz már, / éjjel, éjjel.” ♦♦

Kiss Dénes emlékezete

Hatvannál is több könyv: versek, elbeszélések, ifjúsági és történelmi regények, emlékezések, nyelvészeti tanulmányok – *Kiss Dénes* József Attila- és Babérkoszorú-díjas költő gazdag életművet hagyott ránk. Emlékét a magyar kultúra napján, ez év januárjában díszes ünnepség keretében a szülőföld azzal tisztelte meg, hogy városa, Pacsa könyvtárát róla nevezték el. A ház falán ott van *Farkas Ferenc* dombozműve, a költő arcképe, odabenn pedig *Túri Török Tamás* alkotta művészi kivitelű emléktábla az épület külső falán függ.

Pacsa tíz éve város – hangoztatta *Kelemen Tamás* polgármester, de akkor még falu volt, amikor a költő néhány száz méternyire a könyvtártól, 1936-ra virradó szilveszter éjjelén, szülei szegényes otthonában a világra jött. A család sokat nélkülözött, az előtte született három testvére meghalt, a bába Dénesnek sem jószolt nagy jövőt, a gyengécske gyermek alig látszott életképesnek. Nemde így látta az egykori bába azt a fiúcskát is a kiskőrösi Petrovics kocsmáros és mészáros házában, aki ugyancsak szilveszter éjszakáján született? Kiss Dénesnek talán ez a párhuzam adott erőt, hogy talpra álljon, és ha gyermekkorát végigkísérte is számtalan nehézség, győzött felettük, elszakadva a szülői ház elviselhetetlen légkörétől, nagyanyja oltalmában nevelkedve megtalálta helyét az életben. A nagykanizsai diák jeleskedett tanulmányában, tizenöt évesen már verset írt, és elkötelezte magát az irodalomnak. Hogy erőpróbáknak tegye ki magát, ejtőernyőzött, motorozott, vitorlázórepülővel szelte az eget, remélve, hogy egyszer pilóta lesz, mint Saint-Exupéry. Egy felszállás alkalmával lezuhant, ám ez sem szegte kedvét, ahogy egész további életét is mindig a küzdelem határozta meg. Az ország forradalmi hevülete 1956 októberében mint pécsi főiskolai diákot magával ragadta, felgyújtotta

benne a forradalmi költőt, megírta és az ottani egyetemi lapban közölte híres, máig sokszor szavalt versét, a *Velünk vagy ellenünk* címűt, amiért 1957-ben internálták, és kizárták az ország összes felsőfokú iskolájából. (A könyvtárban rendezett ünnepségen Tolcsvay Béla zeneszerző és énekes gitárkísérettel előadta ezt a verset.)

Ott indult költői pályafutása, a mecseki harcok közben. Budapesten, a szabadulása utáni esztendőknben, írói, költői köröket megismerve, a megélhetést biztosító nehéz fizikai munkák közben kezdett kiteljesedni a pályája. Azok az esztendők még kedveztek a költészetnek, az irodalomnak, Dénes csakhamar ismert lett. Elvégezte az újságíró-iskolát, üzemi lapnál kapott állást, később az Esti Budapestnél, majd a Népszavánál, ahol sokáig az irodalmi rovat vezető munkatársa volt. Sokat és több műfajban dolgozott, költészete egyre gazdagodott, a lírai vonulat mellett a nemzet sorsa vagy a világ, s benne az ember, az emberiség jövője feletti aggodalom jelent meg, majd később a káprázatos nyelvi játékok, és persze a gyermekeknek írt versek.

Fél évszázadon át kutatta a magyar nyelv, az ősnyelv titkát, számba véve a nyelvek nagy családját, amelyekben sok helyütt felfedezte a hasonlóságot a mienkkel. Tanulmányai kötetekben kerültek az olvasók elé, előadásokat is tartott a témában itthon és külföldön is. Amerikába hívták, lenyűgöző előadó volt, s ha kitiltották is az egyeteméről és főiskoláról, és nem lehetett tanár (remek tanár lett

ÁTLÓTT SZÍVVEL

Október 23. emléke

A fiúk előttem vonulnak
Mellükön lőtt seb a kokárda
Fiúk ti édes kis suhancok
ezért jöttetek a világra?!
Hosszú hosszú a menetetek
Vonultok megszentelő őszben
Fiúk ez a ti ünnepetek
örök fényeskedő s időtlen
Kisöcsémim vonuljatok csak
arcotokon sírgyertyák fénye
Legkülönbjei suhancoknak
legenda lesztek ezer évre!
A fiúk előtünk vonulnak
hősei a leggyönyörűbb ősznek
Vérvirágos kokárdát hordnak
és átlótt szívükkel is győznek!

KISS DÉNES

PETŐFI NEM MEGY

Petőfi nem megy Norvégiába
sem a Mátra hogy nagyobbra nőjön
E tájon van a magyar magassága
lelkének ege szíve gyökere ága
ahol nagygyá lett minden elődöm
én itt mosok lábat az óceánba
s verje verje a butítottak átka
azt aki úgy néz anyánkra apánkra
mintha rabszolgák lennének e földön
Pusztuljon innen ki a nagyvilágba
aki parancsolgat e sebzett hazában
bár neki idegen a hagyománya
mezője s erdőinek éltető fája
mert érdeke csupán a haszon
nem szívügye hogy mi történik
e jégverte énekes tájakon

Arany János sem megy Norvégiába
sem más országokba nagyra nőni
Ő maga a világ gyönyörű óriása
nincs is e földön értünk való mása
Úszik felettünk sok zászló-felhő
végül a nagymama odáig is fel nő
és erős lesz miként a Bakony!
Kicsiként elveszünk! Végre értsétek
a nem értés mára halálos vétek
Mert itt minden egyes rögben téglában
ott található az otthonosság a házban
mindegyik fűszálban mezőn réten
megmaradt szép szilaj gyermekségem
és a patakban a mely halhatatlan
ott látszik édes gyermekképem
s uralkodik virágkoronásan keményen

volna!), ahogy a József Attila-versben is áll: egész népének lett oktatója, nemcsak íróként és költőként, hanem a maga eredeti nyelvészetével is. Irodalmi és művészeti társaságok szervezője, vezetője lett, díjakkal jutalmazták, főszerkesztői pozíciókat töltött be, élete utolsó éveiben a Magyar Írók Egyesületének elnöke volt, és a lap, a Lyukasóra szerkesztőbizottsági tagja, állandó munkatársa.

2013-ban hosszú hónapokon át betegség gyötörte, azt hittük, ahogy a súlyos szívmitéteiből kilábal, most is felgyógyul, és még sokáig köztünk, társai, barátai között marad. De elment ő is, ahogy már korábban nagykanizsai, diákkori ösbarátja Bertha Bulcsu, akivel együtt érkeztek a zalai világból az újkori magyar irodalomba. ❖

Az ismeretlen Görgei

A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása

Görgey Artúr (1818–1916) valós alakját, pályafutását, majd személyének vitatott megítélését, s annak változásait mutatja be a Magyar Nemzeti Múzeum 2019. január 15-én nyílt nagyszabású kiállítása azzal a szándékkal, hogy emlékét végre az őt megillető megbecsülés öveze. Varga Benedek, a múzeum főigazgatója a megnyitón a magyar hadtörténet kimagasló, Hunyadi Jánoshoz vagy Zrínyi Miklóshoz mérhető alakjaként méltatta Görgei Artúrt. Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere, akinek a megnyitóra írt levelét Sölch Gellért, a tárca helyettes államtitkára olvasta fel, emlékeztetett arra, hogy Görgei ígéretesnek induló tudományos pályáját hagyta el 1848-ban, mert tudta, hogy a szabadságért küzdő Magyarországnak szüksége van rá. Görgey Gábor író pedig, a család tagjaként köszönetet mondott a kiállítás szervezőinek, valamint azoknak a történészeknek is, akik segítettek megtisztítani Görgei nevét a bolsevista időszakban ismételtén ráaggatott áruló jelzőtől. A kiállításon több mint négyszáz műtárgy, multimédiás alkalmazások, filmek segítségével június 23-áig tekintheti meg a közönség a tábornok örökségét.

SZAKONYI KÁROLY

„ÁRULÓ? NEM, SOHA!”

Az ismeretlen Görgei kiállításának margójára

„Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeink ereje, hanem árulás s alávalóság által... Ó, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom. Görgeyt felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyáván hóhérvá válna...”

Kossuth levele ez Vidinből, már török területről, ahová női ruhába öltözött menekült 1849 augusztusában. Kemény szavak, igazságtalan szavak, amelyek megbélyegezték a nemzet előtt Görgei Artúrt, a szabadságharc tábornokát, a fővezért, csaták győztesét. Hosszú élete folyamán mindvégig éreznie kellett a közvélemény megvetését, amiért 1849. augusztus 13-án, a szőlősi mezőn Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert.

Görgei fegyvelmezten, tiszta lelkiismerettel viselte sorsát, tudta, hogy abban az órában, amikor a császár az oroszok segítségét kérte a szabadságharc leverésére, a sokszoros túlerővel szembeni küzdelem értelmetlenné vált. A minisztertanács tudtával kapcsolatot keresett Paszkevicz herceg vezérkarával a megegyezésre, mert csakis előttük volt hajlandó letenni a fegyvert, s nem az osztrákok előtt, akik nem tudták volna legyőzni. Augusztus 9-én a főszereg Temesvárnál vereséget szenvedett, a híre a minisztertanács a megadás mellett döntött. A vereség hírére a Szemere-kormány feloszlott, Kossuth átadta a teljhatalmat Görgeinek és elmenekült. Augusztus 11-én a haditanács megerősítette a döntést, s Görgei a további felesleges vérontás elkerülése végett ennek alapján cselekedett.

Vajon árulás volt-e a fegyverletétel, vagy az egyetlen észszerű megoldás? – ez volt a történészek örökös vitája. A közvélekedés tartotta

magát az árulás tényéhez, a magyarok Görgeyben* a haza elveszejtőjét látták, a vád beleégette magát a köztudatba. A klagenfurti száműzetését is – hosszú évekig élt itt a családjával – gyanakodva fogadták, a császári kegyelmet a kivégzett aradi tizenhárommal szemben igazságtalannak ítélték, nem tudva, hogy azt a cár járta ki. 1867-ben Ferenc Józsefet magyar királlyá koronázták, Görgey hazatérhetett, de továbbra is éreznie kellett a megvetést akár a fővárosban, akár Visegrádon, fivére neki juttatott házában élve. De türelemmel viselte kitaláltóságát, tudta, a vád a nemzetben azt a hamis illúziót kelti, hogy csupán egy áruló az oka a szabadságharc elvesztésének, az ellenség soha nem győzte volna le a magyart. Az emigráns Kossuth is táplálta ezt a hamis hitet.

A Magyar Nemzeti Múzeum most *Az ismeretlen Görgei* címmel mutatja be *görgői és toporczy Görgey Artúr* életét gyermekkorától a kilencvenhét évesen bekövetkezett haláláig. Magánélete, vegyészeti tanulmányai és eredményei, katonáskodása, fővezéri diadalmas csatái, a klagenfurti idők, családi élete, a visegrádi öregkor vonulnak fel képekben, vetítésekben, hangbemondásokban, dokumentumokban, korabeli sajtóban, történészek vélekedéseiben, hogy a közönség igaz képet nyerhessen a szabadságharc nagy hadvezérééről. A múzeum bejárati lépcsősora fölött kifeszített vászonnál az aggastyán szelíd tekintete néz ránk hívogatón, lépünk be, nézzük meg a kiállítást, és győződjünk meg a vád igaztalanságáról: Görgei tábornok nem volt áruló.

„Áruló? – Nem, soha!” – jelentette ki Móricz Zsigmond is, aki harmincévesen regényt akart írni a szabadságharcról, s benne a fővezéréről. Neveltetése során ő maga is gyalázatos árulónak tartotta, amíg kezébe nem kerültek Görgey emlékiratai. Megismerte életét és tetteit,

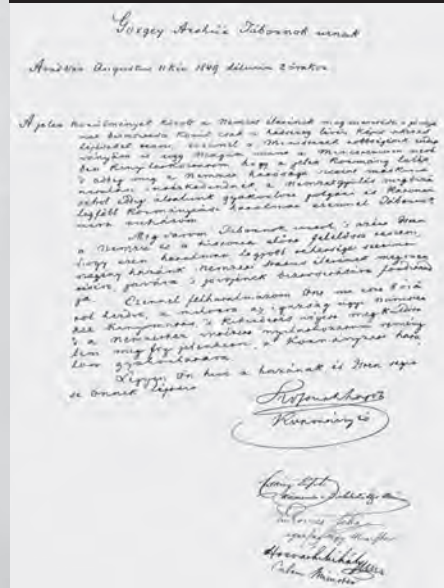

GÖRGEI ARTHUR.

Az idős Görgey

Kossuth Lajos Görgeinek írt lemondó levele

Görgey Artúr temetése

és lelkesedéséből arra is teltett, hogy '14-ben felkeresse Visegrádon. Az agg remete megható módon kinyílt a lelkes író előtt, többször is meghívta magához. Móricz 1930-ban a *Nyugat* 13. számában ír minderről, megvédve Görgey igazát. Amikor 1920-ban megnyíltak a bécsi levéltárak, a kutatások is igyekeztek a tényekre alapozni, a két háború között pedig a katonai vezetés a katonaeszmény megtestesítőjét látta Görgeyben. 1935. május 21-én a Várban felavatták lovas szobrát, amelyet '45 után ugyan eltávolítottak, és a bronzot beolvasztották a készülő Sztálin-szoborba. A Révai József-féle kultúrpolitika ismét árulóvá degradálta Görgeyt, és ugyanekkor piedesztálra emelte vele szemben a forradalmár Kossuthot. Illyés Gyula *Fáklyaláng* című, 1952-ben, a

Nemzetiben bemutatott drámája is a két nagy személyiség ellentétében Kossuth igazságát sugallta. Németh László későbbi drámájában, a Madách Színházban játszott *Az árulóban* (1966) azonban Görgey mellé állt (érdekes mozzanat Bessenyei Ferenc pályáján, hogy mindkettőben játszott, amott Kossuthot, emitt Görgeyt alakította). 1956 után *Kosáry Domokos* tekintélyes, kétkötetes Görgey-tanulmánya, majd *Katona Tamás* kutatásai hoztak változást Görgey megítélésében. Katona Tamásnak mint az I. kerület polgármesterének a szorgalmazására a rendszerváltozás után, 198-ban újból felállították eredeti helyén a tábornok és fővezér lovas szobrát.

A család negyedik, kései Artúr tagja (ismert írói nevén *Görgey Gábor*) is sokat tett az igazi Görgey-kép kialakításához. A kiállításon ott az a *családfa*, amelyet az otthonában őriz a nagyapja testvéréről festett portréval együtt. Drámát is írt öséről (az egri színház játszotta), a *Görgey* a Visegrádon élő agg tábornok egy éjszakájáról szól, amelyben sorra megjelennek a szellemképek: a rajongva szeretett édesanyjától Perczel Móron, Andrássy Norberten és Széchenyin át Kossuthig. A kötet címe: *Görgey: Görgey*. A dráma mellett családi visszaemlékezések, többek között Jászai Mari visegrádi látogatása és dokumentumok szerepelnek. Ami pedig a dráma lényegét illeti: az éjféλι találkozás Kossuth szellemével a reménytelen kibékülés epizódja.

A történelmi kibékülés az idő dolga. De az ismeretlen Görgeinek már igazságot szolgáltatott a kor. Ezt mutatja be a mostani, nagyszerűen rendezett kiállítás. ♦♦

* A tábornok 1848-ban elhagyta nevéből az y-t, így szerepel a mostani kiállításon is, később azonban ismét visszatért az y-os változathoz.

Görgei Artúr az 1848–1849. évi szabadságharc legvitatottabb alakja, aki harmincevesen már tábornok. A magyar vitézség utolsó legendás hőse, aki olyan sikereket ér el, hogy Ausztria kénytelen idegen segítséget kérni serege ellen. Ő pedig feltétel nélkül leteszi a fegyvert a túlerőben lévő orosz csapatok előtt. Kegyelmet kap, míg társai véres megtorlásnak esnek áldozatul. Túléli ezt is, mint a csatában szerzett koponyasebet, és áruónak bélyegezve morzsolja napjait ezután még hatvanhét évig, kegyelemkenyéren.

Hős vagy áruó? Mi húzódik a „Görgei-kérdés” mögött? Igaza volt-e Kossuth Lajosnak, aki Görgeit tette felelőssé a szabadságharc elvesztéséért? A szabadságharc áruója vagy legkiválóbb katonája volt ez az ismeretlenségből szinte pillanatok alatt fővezérré avanszált tiszt, aki a szabadságharc tizenegy nagy csatájából hétben ott volt, s ebből öt összecsapást ő maga vezetett? El lehetett volna-e kerülni a nevéhez fűződő fegyverletételt? Ezekre a kérdésekre az idők folyamán több válasz is született, Görgei Artúr megítélése többször változott, tetteit, érdemeit politikai érdekektől vagy nézetektől függően sokan, sokféleképp értelmezték. Valós alakját egyre inkább elfedte a személyéhez kapcsolódó szóbeszéd, az 1848–49-es forradalomhoz és szabadságharchoz való viszonyulásunk, az ország függetlenségét, a polgári átalakulást is szimbolizáló Kossuth-kultusz. A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításán most tizenhat közgyűjtemény, valamint magánszemélyek több mint négyszáz válogatott műtárgya alapján egyszerre ismerkedhetnek meg a látogatók Görgeivel és az utókor vele kapcsolatos elképzeléseivel.

Prágában, ahol kémiai tanulmányokat folytatott – kutatómunkájára a nemzetközi kémiai szakirodalom is felfigyelt – ismerte meg későbbi feleségét, akivel együtt 1848 tavaszán hazatért Magyarországra, majd hazafias lelkesedéssel jelentkezett az akkor

szerveződő magyar honvédségbe. Itt öt hónap alatt lett századosból tábornok, századparancsnokból hadsereparancsnok. 1849-ben a nyugati határszélíig üzte az ellenséges főerőket, majd visszafoglalta Buda várát, azonban a nyári hadjárat idején már nem tudott úrrá lenni a nehézségeken. Május elejétől egy személyben volt hadügyminiszter és fővezér, azonban az orosz intervencióról érkező hírek miatt megromlott a viszonya Kossuthal. Miután a déli magyar főserg vereséget szenvedett Temesvárnál, Görgei és tisztikara a fegyverletételt látta a valós megoldásnak.

Noha Görgei abban reménykedett, hogy az oroszok kieszközlik a tisztikar számára az amnesztiát, I. Miklós cár végül csak az ő érdekében lépett fel határozottan. Görgei a személyét érintő kegyelem, illetve a röviddel később bekövetkező kivégzések, ítéletek miatt abba a látszatba keveredett, hogy eladta bajtársait. Erre erősített rá Kossuth 1849. szeptember 12-i vidini nyílt levele, amelyben Görgeit tette meg a vereség felelősének.

Görgei ekkor alig múlt harmincegy éves. Hosszú élete során képességeit soha többé nem tudta kibontakoztatni, 1916-ban, kilencvennyolc évesen hunyt el. Búcsúztatása a Nemzeti Múzeum előcsarnokában zajlott le, a főváros díszsírhelyet ajánlott fel a nemzet nagy halottjának, s a temetésen Tisza István miniszterelnök és kormányának több tagja is jelen volt a közélet számos jeles képviselője mellett. ♣ (W. I.)

A KIÁLLÍTÁS ALKOTÓI

Rendező: Radnóti Klára

(Magyar Nemzeti Múzeum)

Szakértő: Hermann Róbert

(Hadtörténelmi Intézet és Múzeum)

Arculatterv: Arkas Design

(Kaszta Dénes és Kaszta Móni)

Látványterv, installációk:

Bak Andrea (Magyar Nemzeti Múzeum)

FEGYVERLETÉTEL A GYŐZŐ SZEMÉVEL

A visszaemlékezést a fenti címen Rosonczy Ildikó adta közre először magyarul, a História 1981/1. számában. A különleges memorandumot Rüdiger tábornok vezérkari főnökének, Ilja Sztjepanovics Frolov tábornoknak Drozdov nevű személyi segédtsíztje vetette papírra. Drozdov annak az orosz követségnek a tagjaként járt a világosi Bohus-kastélyban Görgei főhadiszállásán, melyet augusztus 12-én Frolov vezetett. Feladata a fegyverletétel körülményeinek megbeszélése volt. Alább rövid részleteket adunk közre a dokumentumból.

„Alig értünk az épület terasza elé, Görgei kijött elénk... Görgei ránézésre huszonöt éves lehet. Magas, karcsú, arányos testalkatú férfi. Bajusza ritkás, kerek, szép arcán, melyet kis szakáll vesz körül, a szelídség és jólelkűség vonásai. Nagy, kék, csillogó szemének követheetlen, talányos pillantásai arra utalnak, hogy erejének és fölényének tudatában van. Fején kötés: tarka selyemkendő, mely egyik végével feje felső részét fogja át, másik vége pedig hátra esik a vállára, és a tarkóján levő sebet takarja el. Szelíd, nyájas arca e különös kötéssel keretezve még finomabbnak tűnik. Öltözéke a következő: mellén piros zsinórozású, gallérján paszománnyal díszített egyszerű sötétbarna atilla, vállán átvette elmaradhatatlan kísérorje, egy kis bőrtáska, lábán a legdurvább bőrből készült hatalmas (jóval a térde fölött végződő) csizma. Beszéde egyszerű: zengő hangja erős akaratról tanúskodik. Megjelenésén, hangján érződik, hogy parancsolásra termett. [...]

Az augusztus elsejére [13-ára] virradó éjszakán, pontban éjfélkor seregeink szaporán elhagyták állásaikat és rendben előrenyomultak. Az előretolt hadoszlopot a II. és III. könnyűlovas hadosztályok képezték. Őket a VII. és VIII. gyalogos hadosztályok követték. Hajnali öt óra tájban elértük Zarándot, ahonnan seregeink hadrendbe fejlődve folytatták az előrenyomulást, és végül egy Szöllös nevű falunál kiértek a síkságra. Sem a katonák, sem a különböző egységparancsnokok nem tudták, hogy mi következik. Valamennyien harcra készültek. [...]

A szöllösi síkságot délnyugatról megművelt szőlőkkel és zöldellő ligetekkel borított gyönyörű dombok övezik. E dombok lábainál kanyarog az Aradról Kisjenőre vezető út. Dél előtt tíz óra körül a felénk közeledő magyar sereg hímökeként az említett út fölött sűrű porfelhő kerekedett. A síkságon lassanként kivehetővé vált a magyar gyalogsági oszlo-

Az ifjú
Görgei
Artúr

pok eleje, s látszott, hogy párhuzamosan a mienkkel egy vonalban fejlődnek fel. Mögöttük a tüzérség képezte a második vonalat, a lovasság pedig a gyalogság két oldalán állt föl. Ily módon pontosan délben, perzselő nap-sütésben a két ellenséges hadsereg, mindkettő hallgatagon, összetalálkozott. [...]

Pontban egy órakor Görgei fényes törzskarával, gyönyörű, aranszínű pej lován, fején tollas, fehér, kerek szőrmealapban sebesen hozzánk vágatott. Törzskarát tőlünk jelentős távolságban megállította, maga pedig lehajtott fejjel Rüdiger grófhhoz léptetett, és a fegyverletétel ünnepélyes aktusát hosszas magyará-

zattal nyitotta meg. Végül jelentette a grófnak a seregek létszámát és a fegyverzet összetételét. Visszatérvén, Görgei tolmácsolta törzskarának a gróf üdvözetét, mire a magyarok, levegőbe lendítve csákójukat és kalapjukat, hangos felkiáltással válaszoltak: »Éljenek az oroszok!« Ezután Görgei parancsot adott a fegyverletételre, s abban a percben egész törzskara hirtelen szétoszlott. Minden parancsnok egységéhez vágatott, hogy vezére parancsát teljesítse. [...]

Délután öt óra tájban, mikorra a III. és a VII. hadtestek már felsorakoztak, de az I. hadtest felvonulása még tartott, megkezdődött a »fegyverletétel ceremóniája«. A gyalogosok, miután tisztelgtek, szomorúan levették magukról hadfelszerelésüket, és puskájukat gúllákba állították. A katonák búcsúzás közben sírtak és megcsókolták ezredzászlójukat. A huszárok, megállítván lovukat, megölelték azokat, és zokogva búcsúztak tőlük. Karabélyuktól ugyanilyen keserűséggel váltak meg. Ezután Rüdiger gróf, törzskarának kíséretében, Görgei seregeihez léptetett, s üdvözlővén őket, megkezdte szemlélüket. Kimondhatatlanul megindító volt e rendjét megőrzött erős, harcképes seregnek a látványa. E sereg

ugyanis néhány hónapja Ausztria számára még félelmetes volt, s most itt állt fegyvertelenül, magát sorsának megadva, és mint a halálraítélt, várta az ítélet végrehajtását... A katonák szomorú pillantással kísérték bennünket, a tisztek fejüket lehajtva sírtak. [...]

Amint a gróf eltávolodott, Görgei lovával serege elé lépett. Tisztjei és katonái azonnal körülvették. Beszélni kezdett volna, hogy utoljára köszöntse seregét, de egy hangot sem tudott kipréselni magából. Végül tompa zokogás tört fel melléből, mire az egész hadsereg, levegőjét betöltő »Éljen Görgei!« kiáltással, könnyezve válaszolt vezérének, kihez őszintén ragaszkodott. Az egyik tiszt előrejött, hogy a többiek nevében szóljon volt tábornokához, de nem volt ereje ahhoz, hogy zokogását visszatartsa, s csak annyit tudott ki-ejteni: »Isten veled, Görgei!« »Isten veled, Görgei!« – ismételte az egész hadsereg. [...]

Ezzel a magyar háború véget is ért. További teendőnk csupán az volt, hogy fogadjuk és lefegyverezzük az Erdélyből és más helyekből hozzánk érkező magyar csapatokat. Miután lefegyvereztük, a Sarkad városa mellett létesített közös táborba indítottuk őket, ahol végül az osztrák seregeknek adtuk át a foglyokat.”

Görgei leteszi a fegyvert Világosnál

A Balassa-kódex vándorútja

Irodalmi és történelmi ritkaságok evangélikus őrzésben

1

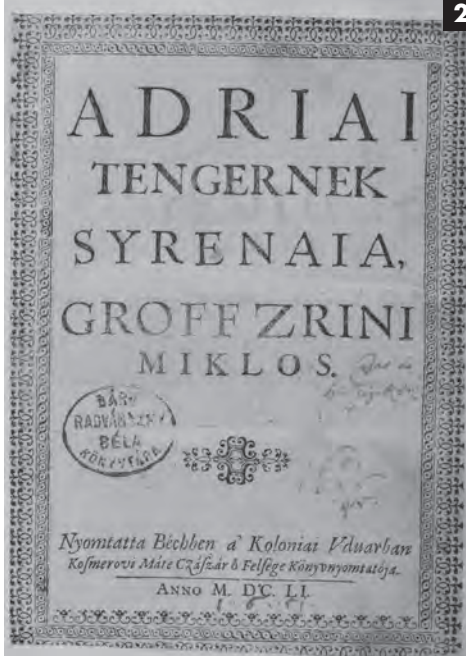
1. Az átadott könyvek kiállítása az Evangélikus Országos Múzeumban
2. Zrínyi Miklós művének címlapja
3. István király a Thuróczy-krónikában
4. Balassi Bálint első énekverse a Balassa-kódexben
5. A felújított evangélikus székház udvara

De generatiōe ⁊ regno scī regis Stephani primi regis hūgarorū

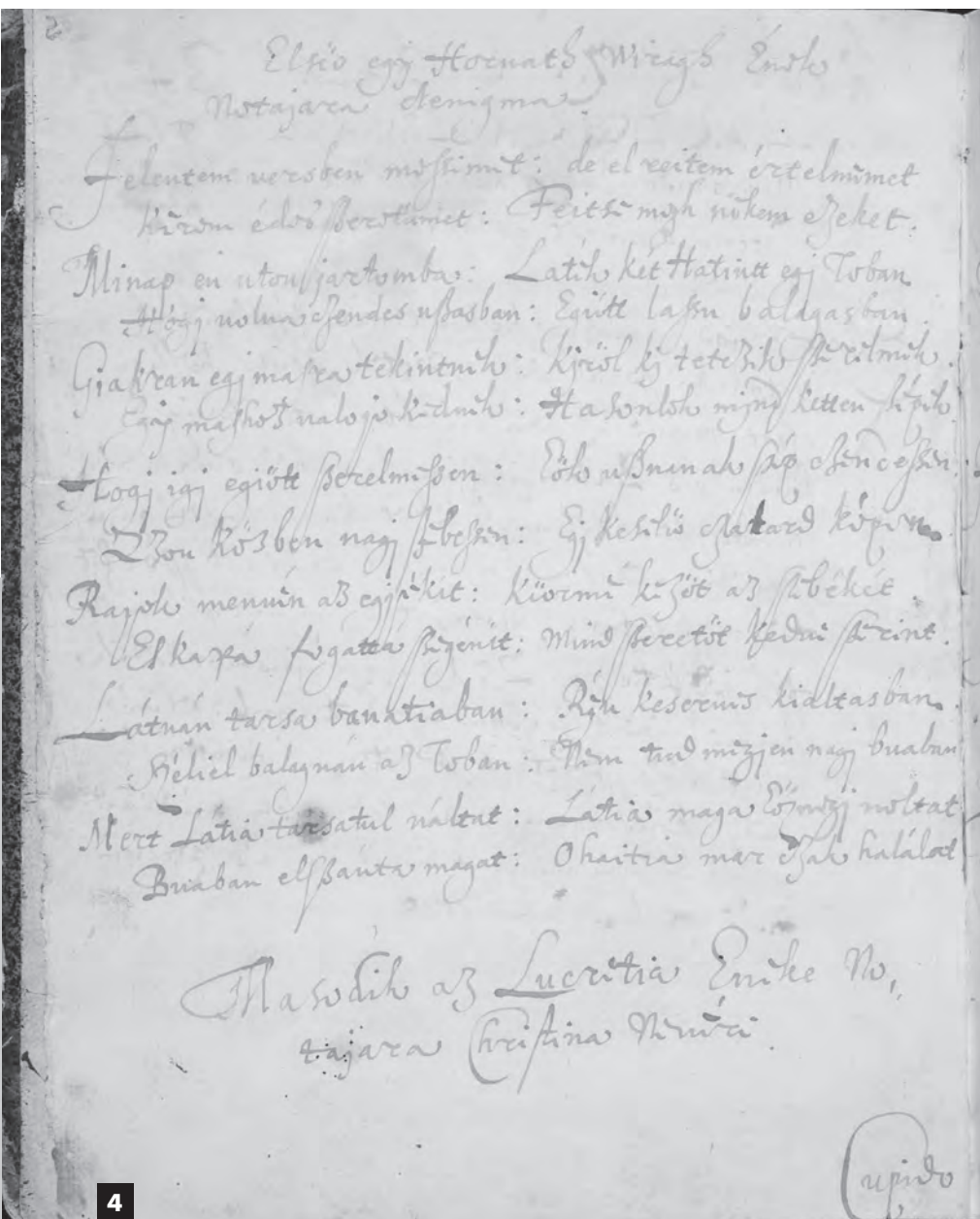

Duxo Torū genuit Seychā ⁊ Michaelē. Michael / el vo genuit Lalanū Ladislau ⁊ Uazul. Seycha vo di / uino pmonit oraculo: Anno dnice incarnatiōis non / gentesimo sexagesimo nono: quēadmodū in legēda / scī Stephani regis scriptū est genuit scī stephanū regē / ex sarolth filia gyula. At rex stephan⁹ plures quidē genuit filios / sed int alios habuit vnū filiū noīe Emericū deo amabilē ⁊ hoī / bus honorabilē: cui⁹ mēoria ī bñdictiōe ē. Dic aut p̄scrū / e

2

3

2018. november 11-én a budapesti Deák téri templomban az immáron hagyományá vált reformációi (Márton napi) ünnepség keretében az Országos Széchényi Könyvtár átadott az evangélikus egyháznak tizennégy, addig letétként őrzött kéziratos és könyvet, köztük az ún. Balassa-kódexet.

Balassi Bálint világi verseinek egyedülálló forrása a Balassa-kódex. A szerelmes versek nagy részét ugyanis ez a kézirat őrizte meg az utókor számára. A kézirat előzményeit még ma is kutatják az irodalomtörténészek, a Balassa-kódex vándorútja azonban jórészt ismert.

Az a kéziratos könyv, amely Balassi verseit eredetileg tartalmazta, 1590 körül készült – a példány nem maradt fenn. Ahogy nem maradtak fenn a róla készült másolatok sem, így például az az 1610 körüli másolat sem, amelyben már nemcsak Balassinak, hanem tanítványának, Rimay Jánosnak és a korabeli költőknek a versei is helyet kaptak. Szűk intellektuális elit körében, köztük evangélikus értelmiségiek közt terjedtek ezek a kéziratos könyvek. Nyomatásban, jelenlegi ismereteink szerint,

csak Balassi istenes énekei jelentek meg számos kiadásban kb. 1632–1806-ig.

A magyar irodalom és az olvasók szerencséjére fennmaradt viszont a 17. század derekán (vagy korábban) másolt ún. Balassa-kódex. De ez a kéziratos könyv is évszázadokig ismeretlen volt. A 17. század utolsó harmadában már a Radvánszky család zólyomradványi kastélyában őrizték és olvasták. Az akkori tulajdonos, Radvánszky (II.) János (1666–1738) az 1690-es években Balassit utánzó szerelmes verseket írt. Saját verseskönyvébe Balassi nevének a feltüntetése nélkül be is másolt négy Balassi-verset. Ezután két évszázadig a kastély könyvtárának a mélyén rejtőzött a Balassa-kódex. 1874-ben, a Magyar Történelmi Társulat hagyományos, főúri levéltárakat feltáró kirándulása során Deák Farkas fedezte fel a zólyomradványi kastély Rákóczi-termében a könyvek között a bekötött kéziratos. Ekkor született a Balassi-filológia. A magyar irodalom addig rejtett kincsét, Balassi szerelmes verseinek többségét az 1879-es Szilády Áron-féle kiadástól kezdve ismerhette meg az olvasó és kutató közönség.

1924-ben a zólyomradványi kastélyból a Radvánszkyak másik könyvtárába, az 1863-ban alapított sajkázai Radvánszky Béla-féle könyvtárba került a kódex. Radvánszky Béla fia, Kálmán 1923-ban vásárolta meg unokatestvérétől harmincöt millió koronáért, amely az inflációt tekintve is nagy összeg volt. Radvánszky Kálmán (1887–1965), apja nyomdokait követve fogott hozzá a magyar történelem, irodalom és művelődéstörténet emlékeinek a gyarapításához. Az ősök tisztelete és a sajkázai könyvtár mintegy tizenötezer kötetének a megőrzése egész életében nagy szerepet játszott.

A Balassi-filológia fejlődésével egyre szükségesebbé vált, hogy megjelenjen a Balassa-kódex hasonmás-kiadása. De Radvánszky Kálmán a két világháború között szinte senkit nem engedett be a könyvtár falai közé. Talán maga szerette volna kiadni a kódexet, ezért zárta el a kutatás elől. Szerencsére Dézsi Lajos irodalomtörténész még a 20. század elején készítette a kódexről felvételeket, így 1944-ben ezek üvegnegatívjai alapján végre megjelenhetett a hasonmás-kiadás.

A Radvánszky család több évszázadon keresztül töretlenül őrizte evangélikus hitét. Radvánszky Kálmán a sajkázai evangélikus egyházközség felügyelője volt. A II. világháború során különös gonddal őrizte a számára legértékesebb könyveket és kéziratokat, amelyek családja múltjához is kapcsolódtak. Nemcsak a háború alatt, hanem egészen haláláig nem hagyta el Sajakázát.

1949-ben, amikor ki kellett költöznie a sajkázai kastélyból, úgy döntött, hogy az evangélikus egyháznak ajándékozza a sajkázai könyvtárat, hogy ezzel megmentse a szétszórattástól. A könyvtárat az egyház budapesti, Üllői úti székházába szállították. Radvánszky Kálmán azonban haláláig magánál szerette volna tartani a Balassa-

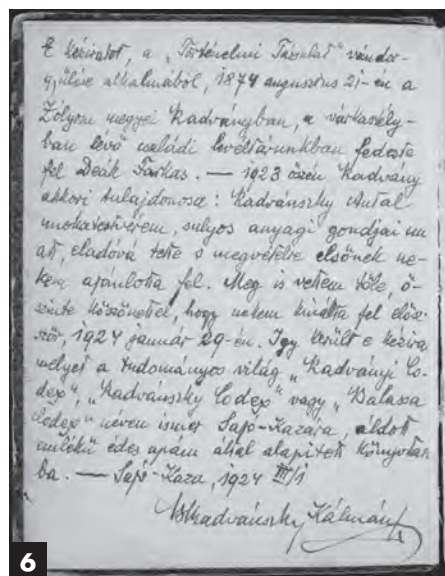

kódexet, az értékes és ritka kéziratokat, illetve nyomtatványokat. Az illetékes szervek azonban ehhez nem járultak hozzá. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai 1950-ben megjelentek Sajókázán a veszélybe kerültek tartott *tizenégy kötetért*. Radvánszky Kálmán azonban elérte náluk, hogy csak ideiglenesen, letétként való megőrzésre adja át a köteteket. A szerződés kimondja, hogy amint a tulajdonos egyház ezeket megfelelően tudja őrizni és a tudományos kutatást is lehetővé teszi, akkor a könyveket és a kéziratokat az evangélikus egyháznak át kell adni. Radvánszky Kálmán további sorsát ismerve – hajdani alkalmazottai felváltva látták vendégül és többször költözött a faluban – tulajdonképpen szerencsésnek tarthatjuk, hogy az őrzésről közgyűjtemény gondoskodott.

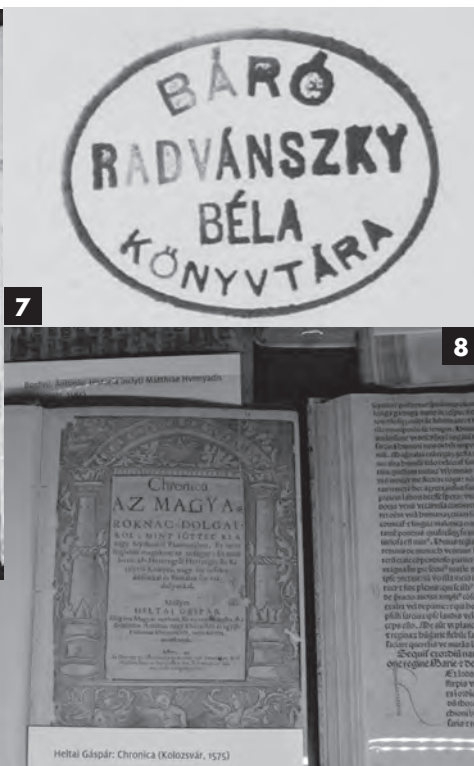
Az evangélikus egyház 2017-ben felújította székházát, benne történeti gyűjteményeinek

tereit. Az OSZK a gondos őrzés után az addig letétként őrzött köteteket 2017-ben átadta az egyháznak. A tudományos kutatás számára ez nem jelent szenzációt, hiszen a kötetek eddig is kutathatóak voltak, és ezután is azok maradnak. Az évszázadok során evangélikus kézben őrzött ritkaságok azonban az új környezetben (*Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Könyvtár*) hozzájárulhatnak felekezeti önazonosságunk megőrzéséhez. Az ifjú Balassi vallásosságát a protestantizmus formálta. A Radvánszky család századokig tartott a lutheri reformáció mellett. Egyikük, Radvánszky (IV.) György vértanúhalált is szenvedett érte. De a kéziratok és nyomtatott ritkaságok mindannyiunk kincsei! ♣

(A szerző irodalom- és könyvtörténész,
az Evangélikus Országos
Gyűjtemény igazgatója.)

6. Radvánszky Kálmán bejegyzése a Balassa-kódexben
7. Az 1863-ban alapított sajkóközi Radvánszky-könyvtár bélyegzője
8. A könyvkiállítás részlete

Az evangélikus egyháznak átadott irodalmi emlékek

Balassa-kódex;
Madách-Rimay kódex I-III, kézirat, 1629–1638. (két kötetben);
Epistolarium Regis Matthiae, kézirat, 1555;
Zrínyi Miklós: Adriai tengernek syrenaia, Bécs 1651;
Balassi Bálint–Rimay János Istenes éneki, Lőcsei 1670. és Nagyszombat 1699.
Történeti emlékek:
Thuróczy János: Chronica, Augsburg 1488. és Brünn 1488;
Antonio Bonfini: Historia inlyti Matthiae

Hvnyyadis, Kolozsvár 1565;
Heltai Gáspár: Chronica, Kolozsvár 1575;
Elias Wideman: Icones, Bécs 1652;
Nadányi János: Florus Hungaricus, Amszterdam 1663. és Zermegh János: Historia, Amszterdam 1662. (egy kötetben);
The Conduct and Character of Count Nicholas Serini, London 1664.

Novemberben, a reformációi ünnepségen, a Balassa-kódex ünnepélyes átadásán az Országos Széchényi Könyvtár részéről Tüske László főigazgató képviselte az átadó felet, a Magyarországi Evangélikus Egyház részéről pedig Pröhle Gergely országos felügyelő vette át a kincseket.

„Tigris! Tigris! éjszakánk
Erdejében sárga láng,
Mely örök kéz szabta rád
Rettentő szimmetriád?”

Milyen katlan, mily egek
Mélyén gyúlt ki a szemed?
Szárnyra mily harc hőse kelt,
Aki e tűzhöz nyúlni mert?

Milyen váll és mily művész
Fonta szíved izmait? És
Mikor elsőt vert szíved,
Milyen kar s láb bírt veled?

Milyen pöröly? mily vasak?
Mily kohóban forrt agyad?
Mily üllőre mily marok
Törte gyilkos terrorod?

S amikor befejezett,
Mosolygott rád a mestered?
Te voltál, amire várt?
Aki a Bárányt, az csinált?

Tigris! Tigris! éjszakánk
Erdejében sárga láng,
Mely örök kéz szabta rád
Rettentő szimmetriád?”

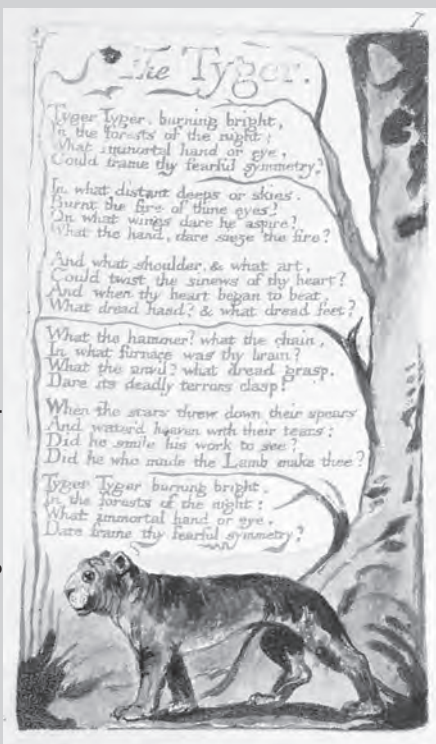
(William Blake: *Tigris*
– Szabó Lőrinc fordítása)

Vitathatatlan, hogy a világlíra legnagyobb, legnépszerűbb, leggyakrabban idézett tigrisverse, a fenti Blake-vers olyan nagy, hogy fölénk magasodó nagysága árnyékot vet a többi, szintén igen izgalmas tigrisversre. Pedig formailag igen egyszerű vers, ám képi világa és dinamikája magával sodor. Talán azért ragad meg bennünk olyannyira ez a vers, mert Blake, a költő-képzőművész, ki önmaga illusztrálta saját könyveit, ebben a versben is nagyon láttatni akarja a tigrist, sőt, tapinthatóan éreztetni vadállat hősét. Szinte érezzük áramvonalas testét, a kohóban kimunkált izmait, féktelenségét, még a nagymacska testének roppant súlyát is. Blake azt igyekszik demonstrálni, hogy Isten, a „kohóval, kovácsműhelyben” dolgozó Mester, mi több: Művész, micsoda szimmetrikus remekművet alkotott! Kifinomult megmunkálása ellenére halandó lényt hozott létre a Mindenható, az Örökkévaló, a halhatatlan kezű (immortal hand) Művész. Kosztolányi Dezsőre, a Blake-vers másik, Szabó Lőrinc mellett szintén számon tartott, de talán a *Tigris*-vers esetében kevésbé sikeres fordítójára olyannyira hatott a tigris képe és heves lendülete, dinamikája, hogy *Rózsaszüret* című versében ezt írja: „Akár a tigris szörnyü karma / megyek előre zúzva, marva.” Kosztolányi szintén igen szeretett láttatni és rajongott a színekért (*Mostan színes tintákról álmodom*). Az eredeti Blake-vers *burning bright*-jét (égő fény)

BOZÓK FERENC

KÖLTŐK ÉS TIGRISEK

William Blake és Tigris című verse saját illusztrációjával

Szabó Lőrinc „sárga láng”-nak fordította, Kosztolányi pedig az éjjelen szó rímkenyszerre miatt, némi képzavarral, fénycsóva helyett „csóvafény”-nek. Nem egyedülálló a világlírásban a tigris bundáját lángolásként ábrázolni. Találó kép például Ono Bushi képe, melyben a tigris bundáját lángoló napraforgónak látja: „Mint a tigris, / körös-körül lángol a napraforgó.” (Ono Bushi: Macska, napraforgóval; Kosztolányi Dezső fordítása) Gryllus Vilmos közkedvelt, *Tigris* című gyerekdalocskájában szintén ezt a sárga-fekete színjátékot éneklé, ám a gyerekdalban a tigrisnek nemcsak a sárga-fekete bundája lángol, hanem a szeme is: „Sárga-fekete, sárga-fekete, / jön a dzsungel fenegyereke! / Fekete-sárga, fekete-sárga, / tűzként lobban szeme lángja.” Két kínai költő, Li Sang-jin és Li Taj-po versének magyar műfordítására is rátaláltam, amelyekben egyaránt jaspishoz hasonlítják a költők (vagy a fordítók) a tigrist. Nem tudom, egymástól független költői vagy fordítói leleményről, vagy a műfordítók egymásra hatásáról van szó: „csodálatos jaspis-tigris” (Li Sang-jin: Ódon rege – Kosztolányi Dezső fordítása); „Mint a tigris háta sávval / Ívlik a jaspis-hid által” (Li Taj-po: A porcelán pavillon – Kaffka Margit fordítása). A jaspis szennyezett kvarckristály, más szóval féldrágakő, melynek több színvariációja is előfordul, de a sárgásat angol nyelvterületen tigrisbőr jaspisnak (tiger skin jasper) is nevezik. A tigrist mint a növényzetbe belekapó lángolást a képzőművészetben legplasza-

tikusabban talán Henri Rousseau festette meg, a *Tigris, trópusi viharban* című festményén. A „vámos” Rousseau egyébiránt nagyon szerette a tigrisábrázolást, sok szép tigriskepe közül talán a legemlékezetesebb az az önarckép, melyen tigris hátán lovagol és közben ukulelén játszik. A vad, heves ragadozó, a tigris és az ártatlan prédaállat bárány ellentét-párhuzama számos alkotásban megjelenik a világirodalomban. Blake is él ezzel a párhuzammal. A *tapasztalás dalaiban* (*The Songs of Experience*) közölt *Tigrisnek* direkt előzménye *Az ártatlanság dalaiban* (*The Songs of Innocence*) korábban közölt *A bárány* című Blake-vers: „Barikám, ki növelt? / Barikám, ki nevelt? / Mondd, ki adta életedet, / S parti réten jó füvet; / S adta rád ez örömet, / Fényes gyapjuköntösöd; / S gyengéd bégetésedet, / Mely vidámit völgyeket?” (Weöres Sándor fordítása) *Az ártatlanság dalaiban* a gyermekkor naiv, tiszta tapasztalatlanságait bemutató versek sorjájának, *A tapasztalás dalaiban* ezen versek párversei találhatóak, a felnőttkor tapasztalattal és bűnökkel is terhelt nézőpontjából. A bárányról és tigrisről szóló versben egyaránt a Teremtőre, Alkotóra kérdez. A *Tigrisben* rácsodálkozik, hogy a báránynak és a tigrisnek ugyanaz a teremtője. Blake mint hívő költő nyilván a bárányképben Jézusra is utal, azonban a jézusi szelidség párhuzamaként hiba lenne a tigrisben a sátánt keresnünk mint Jézus ellentétét. Az igazi ellentét inkább ott feszül, hogy a tigris ragadozó, a bárány áldozat, a tigris felfal, a bárány pedig az, akit felfalnak. A tigris vad, a bárány szelíd. Saját személységünk kibékíthetetlen összetettségeire is gondolhatunk. Mindannyian voltunk már életünk során tigrisszerepben és bárányszerepben egyaránt. Juhász Gyula is megtalálja ezt a vad, kezelhetetlen tigris – szelíd, kezes bárány párhuzamot az *Irma* című szerelmes versében. A szerelmes férfiben lévő kettősséget mutatja fel: „Ha szelidség kell néki, mint a bárány, / Úgy hevernék én édes nyoszolyáján, / Ha vadság kell, hát marcangolni tudnám, / Mint tigris, forrón, vágvakozva, durván.” Juhász Gyula nagy felfedezettje, József Attila is kifejezésre juttatja az emberi szív ambivalenciáját, ám a *Csak az olvassa...* című versében a ragadozó tigrishez párhuzamként nem a préda bárányt, hanem a préda özet rendeli hozzá: „szívében néha elidőz / a tigris meg a szelid őz”. Különleges versnek tekinthető

Reményik Sándor *A szent vegetáció* című verse, ahol ő a bestiális tigrisvadság ellentétéként nem bárány- vagy özikeszelidséget rendel, hanem a növényi létforma passzív, védtelen, de békés, senkinek sem ártó szelidségét: „Az állattól, mely ágaskodik bennem, / Futva futok a növényvilághoz, / (...) Mert állat bennünk minden, ami rút, / És minden, ami szép, talán növény (...) / Mi szebb: csattogó tigris-foggal járnai / Vérre és kéjre mindig szomjasan, – / Vagy óriásfaként nyugodtan állni, / Mindegy, hogy lombos, vagy lombtalan?” A tigrisnek és prédájának kegyetlen játszóját szépen ábrázolja Leconte de Lisle is az éhes, prédában reménykedő tigrist megképező, *Bozót* című versében: „...nem látni dämvadat, remegve habozót, / gazellák léptitől se reszket a bozót. / Az éhség se marja fel mozgó sovány hasát; / és összekuporul, halálos némaság;...” (Kosztolányi Dezső fordítása).

A magyar költészetben olykor a női szépség veszélyét, vagy a női ármányt, kiszámíthatatlanságot nevezik tigrisnek. Itt van például Csokonai Vitéz Mihály *Az elszánt szerető* című verséből egy idézet: „Jaj, fuss a szépektől, / Mint a tigrisektől, / Jámbor lélek!” Vagy Tompa Mihálytól: „Te nőarcú tigris... kétszer gonosz lény” (*Borics és Prezlava*). De természetesen a leggyakoribb a nyers vadság, vagy gonoszság szimbólumaként: „Zordon szikláknak szirtjei közt nevelt / Vad, – Tigris emlő szoptata tégedet” (Vörösmarty Mihály: *A kegyetlen emberről*) „Ott a tigris, üvöltözve / Verszemmel néz szertesét” (Petőfi Sándor:

A sivatag lakói) A tigris negatív irodalmi megítélését talán felerősítette, hogy például Kipling *A dzsungel könyve* című könyvének a tigris az egyetlen egyértelműen negatív, egyértelműen gonosz állatszereplője. A tigris alakja olykor oldottabb, humorosabb írásokban is megjelenik. Márai Sándor például a plátói szerelmet vegetáriánus tigrishez hasonlítja. Vagy itt van például egy vers a magyar félműltből: „Én vagyok a / szörnyű tigris, / nálam szörnyebb / tigris nincs is.” (Orbán Ottó: *Tigris*) A különböző történelmi korok emberei gyakran gondolták, hogy a tigris veszélyes az emberre. Most már belátjuk, hogy mi is veszélyesek vagyunk rá. Vagy ahogyan Bernard Shaw mondaná: „Amikor egy ember megöl egy tigrist, azt sportnak hívják, amikor viszont a tigris akarja elpusztítani az embert, azt kegyetlenségnek.” ♦♦

A magyar kultúra napján

Január 22-én az MMA Andrásy úti székházában tartotta közös ünnepi összejövetelét az Anyanyelvőpolók Szövetsége és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Ez alkalommal mutatták be Beke József Bánk bán-szótárának II. javított, bővített kiadását – a gyémántdiplomás tanár szerzővel Juhász Judit elnök asszony beszélgetett –, valamint Ódor László Balázs beszélni tanul – Jegyzetek a nyelv születéséről című kötetét, amelyet a Nap Kiadó a közelmúltban jelentetett meg. Adamikné Jászó Anna nyelvészprofesszor pedig A klasszikus magyar irodalom olvasásának szükséges voltáról címmel tartott előadást. Alább az ő előadását olvashatják.

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

„KOPONYÁINKKAL NÉ GURIGÁZZANAK!”

A klasszikus magyar irodalom olvasásának szükséges voltáról

Miért kellene külön sors a poétáknak? Van nekik valami kiváltságuk a halál után? Igenis van!

„Mi, akik egész életünket arra áldoztuk, hogy a hazai nyelv, közművelődés, a nemzetiség diadalra juttatásához fejünknek minden gondolatjával hűségesen szolgáljunk: követelhetjük azt, hogy ezekkel a mi kifáradt koponyáinkkal holtunk után ne gurigázzanak.” (Jókai: Pulvis et umbra sumus)

Szörényi László korábbi cikkéből idézek: „Olyan korban [élünk], amikor kéjjel irtják a költészetet az iskolai tananyagból, és még annak is örülhet az ember, ha az egyetemen olyan diákhhoz jut, aki húsz oldalnál többet is el tud olvasni hetente.” (Magyar Nemzet, 2014. jún. 28.) Panasza sajnos igaz. Még elszomorítóbb ez a tény, ha tudjuk, hogy a magyar irodalom erősen közéleti, sőt nemzeti érzelmű.

Az érettségi vizsgaanyagból száműzött Jókai Mór így kezdi *Politikai divatok* című regényét: „Hiába mondják nekünk, válasszátok külön a magánéletet a közélettől; tudjatok érzelmesek lenni, mint a német, praktikusak, mint az angol, elmések, mint a francia – költők azok, anélkül, hogy politizálnának. Írjatok úgy, hogy az elmondott mese ne legyen feltűnően magyar történet, tele a közélet lármájával; hogy tudja azt élvezni akármi nemzet szülötte is, egyszóval: ne írjatok mindig irányregényt. Nem lehet szót fogadnunk, lehetetlen az.”

Valóban, klasszikus irodalmunk – különösen a 19. századi – nemcsak magánéleti, hanem közéleti is. Éppen ezért a magyar irodalom tanítása: óraszámának, anyagának és az olvasmányoknak tantervi meghatározása közügy.

„Miért is, miért is, miért is?” – kérdi négy-öt magyar, amikor összehajol. Miért is csökkentik folyamatosan a magyar irodalmat az iskolában? Miért hagyják ki a megmaradt anyagból a hazafias-gondolati műveket? Nincs ez ellentétben a nemzeti öntudat emelésének igényével, sőt kitzűzött tantervi céljával?

Három dologról szeretnék beszélni: először a lehetséges elméleti háttérről, majd röviden a tanterv irodalmi anyagáról, végül három nagy klasszikusunk, Arany, Jókai és Gárdonyi helyzetéről. A „miért is?” kérdésre nem tudom a határozott választ, de a feltételezett elméleti háttérből következtethetünk.

Az elméleti háttérről. A brüsszeli szabadegyetem lengyel származású professzora, Chaim Perelman 1977-ben jelentette meg *A retorika birodalma* c. művét, számos retorikai publikációja összegezeként. (Olvasható magyarul.) A 11. fejezetben tanulságos fejtegetés olvasható. Létezik a filozófiában a *látzat/valóság* páros. Erről szól Platón barlanghasonlata az *Állam* 7. könyvében: az érzékelhető valóság ugyanolyan viszonyban van az ideák világával, mint a vetített árnyak a tárgyakkal. Ezt írja Perelman: „A *látzat/valóság* páros analógiájára alakult ki az a vélekedés, hogy a metafizikusok, mint Platón és Plótinosz, leértékelik az érzékelhető világot, hogy szembeállítsák vele az igazi valóságot, az ideák világát vagy a túlvilágot.” Platón azután a *Phaidroszban*

továbbépíti rendszerét a következő párok felé: *vélemény/tudomány, érzéki megismerés/gondolati megismerés, test/lélek, emberi/isten*. A közvélekedésben is kimutathatók a hagyományos párok: *eszköz/cél, cselekedet/személy, sokféleség/egység, nyelv/gondolat, betű/szellem*.

Perelman így folytatja: „Egy eredeti gondolat megteremtheti a pár fordítottját is.” Ilyen megfordítás olvasható Bergson műveiben. Átfordítja a *cselekedet/lényeg* párost egy másik, *lényeg vagy forma/változás* párossá. *Teremtő fejlődés* című művéből idéz Perelman: „a folytonos formaváltozás a valóságos”. Ezzel az átfordítással az idea, az eszme leértékelődik: „Ez a törekvés arra, hogy azt tartuk elsődlegesnek, ami konkrét, közvetlenül adott, szükségszerűen a valóság, a szellem termékének a leértékeléséhez vezet, amelyet illúzióknak, csupán mítosz-

Ács Dominika és Fellegi Dávid

Ódor László,
a Balázs beszélni
tanul szerzője

nak tart.” Megtalálható ez a gondolkodás más „modernéknél” is, így Jean-Paul Sartre-nál is, s – gondolom – követőiknél, az 1960-as évek nemzedékeinél. Az eszme leértékelődik, s felértékelődik a konkrétum, a tömeg, a fogyasztás. Sokat beszélnek manapság értékvesztésről, de arról nem, hogy milyen, modernnek tartott filozófiai vonulat áll mögötte.

Kérdezem: nem ez a modernnek tartott gondolkodás húzódik meg a *nyelvi norma/nyelvi valóság* esetében, mely a nyelvi norma leértékeléséhez vezetett? Nem is mernek a mai egyetemeken a nyelvi normához igazodó nyelvművelést tanítani, mert az nem tudományos. Csak variabilitás létezik. (Tulajdonképpen a retorika is elszenvedte ezt a megfordítást, mert kihúzták alóla filozófiai-etikai alapját. Ezt állította vissza Perelman és a többi retorikus a 20. sz. második felében.)

Kérdezem: nem ez a gondolkodás vezetett ahhoz, hogy egy emberöltővel ezelőtt a gimnáziumi irodalmi tantervből kiirtották az irodalomtörténetet? Nem az eszmetörténet, a gondolatok és a stílusok egymásra épülése a lényeges, hanem egy-egy jelenség, egy-egy mű innen-onnan.

Mi a helyzet az iskolában? Milyen a középiskolai irodalmi tanterv anyaga? Megszüntették tehát az irodalomtörténetet. A tanterv elsőrangú és másodrangú szerzőket különböztet meg. Az elsőrangú szerzők mind költők: Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila. Ők az „Életművek” fejléc alatt szerepeltek. Ez azt jelentette, hogy őket alaposan kellett tanítani, egész életpályájukat. De már talán nem is az egész életpályát? Ezért változtatták az „Életművek” minősítést 2017-ben „Kötelező”-re? Most a tervezetben ugyanis a „Kötelező” minősítést kapták.

A másodrangú szerzők választhatók, közülük elegendő egy-két művet ismertetni, például Csokonaitól *A reményhez*, *A tihanyi ekhóhoz* és

még egy vers; Vörösmartytól a *Szózat*, az *Előszó* és még egy-két lírai vers; Vajdától egy vers van előírva. A régi és a 18. századi irodalomból alig maradt valami, s a szelektálás elérte a 19. századi nagy irodalmat. Számos szerző kimarad. Állítólag ki akarják hagyni a *Bánk bánt*. (Az alsó tagozatos anyagból törölték Kisfaludy Károly versét, a *Szülőföldem szép határa* kezdetűt.) A Magyaratanárok Egyesületének elnöke profil tisztításról írt egy újságcikkben. (Magyar Nemzet, 2016. június 24.) Hát sikerült!

Mi a helyzet a három nagy klasszikkussal? Azt már tudjuk, hogy közülük csak Arany életpályáját kell tanítani, vagy az újabb minősítésel: csak ő kötelező.

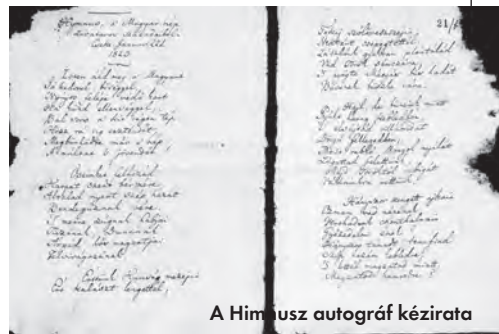
Kezdjük Gárdonyival. Vele nagyon elbántak a kommunizmusban, annak ellenére, hogy az *Egri csillagok* általános iskolai olvasható volt, és az még ma is 6. osztályban, a legismertebb, legkedveltebb magyar regény. *A Magyaritanítás*

Juhász Judit
elnök asszony

legújabb számában (2017. 3–4. sz.) helyesen írja Sallai Éva, hogy a Gárdonyi-életmű ismertetését folytatni kellene a felsőbb osztályokban, leginkább 3. gimnáziumban.

Az 1960-as évek Sötér-féle irodalomtörténetében, azaz a „spenót”-ban azt közlik, hogy az *Egri csillagok* megírása után Gárdonyi művészete hanyatlott, tudniillik ekkor fordult a miszticizmus, az istenhit felé. Ez az alattomos ideológiai megállapítás lappanghat ma is a köztudatban. A „paradicsom”-ban, azaz a 2007-es *A magyar irodalom története*-iben nincsen Gárdonyi-pályakép, csak egyetlen fejezet az *Egri csillagokról*. Pedig utána írta a *Láthatatlan embert*, az *Isten rabjait*, s a férfi-nő kapcsolatot boncoló, hallatlanul izgalmas műveit, olyanokat, mint a *Szunyoghy miatyánkja*, *Az a hatalmas harmadik*, *Hosszúhajú veszedelem*. S ne feledkezzünk meg a tragikus lélekrajzról, az *Az öreg tekinteteséről*.

A Himnusz autográf kézirat

A legújabb akadémiai összefoglalásban nincsen Gárdonyiról fejezet, neve említés szintjén háromszor bukkan fel a kötetben. Az *Akadémiai kézikönyvek* sorozatban megjelent *Magyar irodalomtörténet*ről van szó (Akadémiai Kiadó, 2010). Kihagyása egy akadémiai összefoglalásból azt jelenti, hogy az akadémiai és az egyetemi körök valamiért leminősítették Gárdonyit. Ez a sorsa Mórának is: neve sem szerepel az említett összefoglalásban. Miért?

Mi a helyzet Arannyal? Nézzük meg a frissen elkészült 11. osztályos irodalomtankönyv Arany Jánosról szóló fejezetét; tartalma: *Toldi estéje*, lírája az ötvenes években (*Letéstem a lantot*, *Ősszel*, *Visszatekintés*), a nagykőrösi balladák (*Ágnes asszony*, *Szondi két apródja*), a kései balladák (*Tengeri-hántás*, *Vörös Rébék*, *Híd-avatás*), az *Őszikék* lírája (*Epilógus*). Ez volna az életmű? Hiányzik a *Széchenyi-óda* – igaz, túlságosan hosszú, nehogy már megterheljük az ifjakat!

Hiányzik a *Rendületlenül*, lezárásával együtt: „Oh, értsd meg a szót: árban és apályon / – Szirt a habok közt – hűség megálljon!” Ez a költemény összeköti a múltat és a jövőt, Vörösmartyt és Nagy Gáspárt. Ki fogja megérteni a millenniumra írt *Symphonia Ungarorum* részletét: [A magyarság] „Helytállt és megmaradt / két iszonyú kő / örlető malomkő / két ágyúgolyó közt / két fene pogány közt / száz hűtlenség közt / ezer árulás után / megállt és megmaradt. // Megállt és megmaradt / »szirt a habok közt«...”

De hol van a tantervben Nagy Gáspár? (Az intertextualitásra irodalomtörténeti összefüggésben lehet felhívni a figyelmet! Óriási ellentmondás az intertextualitás posztmodern hangsúlyozása és az irodalomtörténet eltörlése!)

Hiányzik a *Magányban*, a tépelődő, filozofikus nagyvers, optimista kicsengésével: „De szállva, im, elsők között a sorban, / Váznunk dagad, hajónk előre megy!”

Hiányzik a ma hihetetlenül aktuális mondanivalójú *Gondolatok a béke-kongresszus felől*, hiányoznak a Petőfi-sírató versek, s hiányzik a Reviczkyvel folytatott vita, a vallomással: „De kis fajban, amely ép e / Rombolásnak útban áll: / Költő az legyen, mi népe, – / Mert kivágnyi: kész halál. [...] // Légy, ha bírsz, te »világ-költő!« / Rázd fel a rest nyugatot: / Nekem áldott az a bölcső, / Mely magyarrá ringatott;...” (*Kozmopolita költészet*)

Hiányzik a nagyeposz, a *Buda halála* elem-

zése is, pedig az is sokat elárul az emberi lélekről, még inkább nemzeti karakterológiánkról. Hiányzik a vallásos Arany, a *Fiamnak* írt szép versével, de hiányoznak a szabadságharcos versek is, például a *Süvegemem nemzetiszín rózsza* (a szalontai kocsmában született, dallamával együtt, s másnap már a szomszéd falubeliek akarták megtanítani Aranynak és társainak). Hiányoznak a humoros versek: *A fülemile*, *A bajusz*, *A Józsa ördöge*, *A tudós macskája*. Hiányzik a verbő humorú eposzparódia, az *A nagyidai cigányok* is.

Hangsúlyozza a tankönyv a tragikus balladákat, de már megfélekedezik a *Rákóczi*néről, a *Rozgonyi*néről és a *Hunyadi-balladák*ör meglévő darabjairól. Olyan ez az Arany-kép, mintha

hanem az összes utód. Hát bizony, hozzá kéne csellengeni, kedves NAT- és tankönyvszerzők! De aki nem tanít irodalomtörténetet, az nem cselleng sehová.

Mi lett Jókából? A 10. évfolyamon van elhelyezve, de a gyakorlatban olykor átcusúszik a 11.-re. Kimaradhat az érettségi tételek közül. Hogy a politikus, parlamenti szónok Jókairól egyetlen szó sem esik, az már természetes. De tulajdonképpen kimarad az egész életmű – az *Arany ember* kivételével! Ennek a sokrétű és gyönyörű regénynek az elemzése is felületes: a szerző beleszeretett a Midász-király motívumba, s jóformán csak azt említi.

Az *A jövő század regénye I.* kötetében saját sorsát is előrevetíti Jókai (1852-ben járunk): „Az a tündéri kert azon a tájon lehet, ahol hajdan egy magyar költő háza állott, akinek munkáit akkor sokan olvasták. A kis ház köveivel rég árkot temettek már, s a költő munkáit csak az új kor Toldy Ference ismeri még; az egész, ami megmaradt belőle a jövő század számára, tán csak az a három ezüstlevelű hárs, miket saját kezével ültetett; azokat nem fogja kivágni senki, mert virágaik gyógyillata megvédi őket, s a hajdani gazda neve a kéregbe vésvé tovább él...”

Jókai egyben tévedett: a mai kornak nincsen Toldy Ference, nincsen szintézist teremtő irodalomtörténet-írás. A már idézett „paradicsom”-ban (2007) fragmentumok vannak: Jókairól csak szabadságharcos novellái és akadémiai székfoglalója kapcsán írnak, mintha regényei nem is léteznének. A szintén említett *Akadémiai kézikönyvek* sorozatban közzétett *Magyar irodalom* című kötetben (főszerk. Gintli Tibor, Akadémiai Kiadó, 2010) mindössze három Jókai-mű – igaz, szép – elemzése szerepel: *Egy magyar nábob*, *A jövő század regénye*, *Sárga rózsza*. Ennyi volna Jókai életműve? Erről tájékoztatják a mai olvasóközönséget?

Márai a *Napló*ban ezt írja 1967-ben: „Leírásai ellenállhatatlanok.”

Hamvas Bélát idézem:

„Az öt génusz ereje – a derűs életeszmény (Dél), a kultiváltság és a szociális egyensúly (Nyugat), a természetközelség és érzékenység (Észak), a szabadságvágy (Kelet) és a szövényes gazdagság (Erdély) – ma és most elsősorban a személyiség kérdése, de olyan értelemben, hogy a népen belül egység és rend és magas színvonal csak abban az esetben valósítható meg, ha ez az öt génusz az emberek sokaságában harmonikusan tudatossá válik. Magyarok lenni annyit jelent, mint az öt génusz világában egyensúlyt teremteni. [...] És az egység nem is valósult meg később sem, egyedül Jókai műveiben. Jókai az egyetlen író, aki az ország minden helyén egyaránt odahaza van, otthon úgy, ahogy az ember csak otthon lehet, meghittén és oldottan, meleg pillantással. Az embereket és a dolgokat úgy nézi, hogy azok hozzá tartoznak, és ő hozzájuk tartozik. Erdélyi leírásai éppen olyan magyar génusztájak, mint

Sebestyén Ilona, a Nap Kiadó vezetője

a felvidékiek vagy az alföldiek vagy a nyugatiak.” (Hamvas Béla: *Magyar Hüperion*, 2007)

Nemcsak az egész hazai tájat fogja át műveiben, hanem egész történelmünket is. Az ősidőkről szól a *Varchoniták*, akkor még nem ismerték az árulást, szavuk sem volt rá. (Fel-tűnően sokat foglalkozik számos művében az árulással, ezért szántam ennek a témának Jókai-könyvemben egy egész fejezetet.) Az ősi hitvilágba visz el bennünket a *Bálványosvár*. Az országvesztés éveiről szól a *Fráter György*. A 17. században játszódik az *Erdély aranykora* és a *Török világ Magyarországon*. A kuruc-labanc háborúk idején játszódik az *A löcsei fehér asszony* és a *Szeretve mind a vérpadig*, a későbbi években az *Egetvívó asszonyszív* és a sokak által legjobb történelmi regényünknek tartott *Rab Ráby*. S következnek a reformkorról és a szabadságharcról szóló nagyregények: *És mégis mozog a föld*, *Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, a Baradlay fiúk története. Héroszok voltak? Igen. Jókai Anna mondta egyszer egy előadásában: „Miért nem lehet elhinni, hogy ilyen emberek is éltek valamikor kis hazánkban?”

Mikszáth írja: ő „tartotta írásaival millió és millió emberben a honszerelmet, midőn azt mindenfelől oltogatták, elénk tárta az ország múltját lángoló lelkesedéssel, főszegecs ihletével kirajzolta jövőjét, neki élt, neki dolgozott szíve vérével, minden porcikájával s kivíván a maga számára a világ csodálatát, annak a palástjával betakarta hazáját”. (*Jókai Mór élete és kora II.*)

De mi történt a héroszokkal a nagy bukás után? A *Mire megvénülünk* hőse, az idősebb testvér, Áronffy Loránd összeroppant: „So-hasem láttam embereket olyan hamar megöszülni, mint akik kortársaink voltak” – írja az utolsó fejezetben. Áldorfi Ince, az *Enyim, tied, övé* szabadságharcos hőse bejárja a világot, sok mindennel próbálkozik, sehol nem leli lelki békéjét, öngyilkosságba menekül. De van olyan becsületes, hétköznapi ember, aki végig teljesíti kötelességét, betölti hivatalát, csak boldogtalan, ő Illavay Ferenc, az *Akik kétszer halnak meg* szomorú regény hőse. Az öreg Garanvölgyi feltámad a vegetáló álla-

Beke József, a Bánk bán-szótár szerzője

valamiféle Dosztojevszkij-utánzatot, bűnön és bűnhődésen tépelődő öszkés költőt kívánnának a jövőndő nemzedék elé tárnai. Arany nem csak ilyen volt!

Különösen a nemzeti lelkületet irányító, közéleti gondolatai hiányoznak! Miért? Kimaradt a *Vojtina ars poétikája*, pedig benne Arany alapvető esztétikai ismereteket fogalmaz meg. Kimaradt a *Vojtina levelei öccséhez I.–II.*, pedig ebben is megszívlelendő tanácsokat lehet olvasni, főleg mai tanulmány szerzőknek ajánlható, például: „Beszédhez, amit versnek mondanak, / Mindenestre kellenek szavak. / Te mindig olyan szót válassz, csinálj, / Amit ne értsen János, vagy Mihály; / Legjobb, ha tenmagad sem érted azt: / Így legalább soha fenn nem akadsz, / Mert, aminek értelmét nem tudod, / A szó mindenhová illeni fog.”

Stílusáról sem esik szó. Nincsenek a tankönyvben stílus elemzések. József Attila halála évében, 1937-ben írta *Arany* című költeménye lezárásában: „Hadd csellengjünk hozzád, vagyonos Atyánk!” Azért nevezte József Attila „vagyonos Atyánk”-nak Arany Jánost, „mert követendő példaképnek tekintette, mert vagyonából ő is örökölt, mert sokat tanult tőle”. De minden bizonnyal nemcsak József Attila,

potból, bekapcsolódik a feléledő társadalmi mozgalmakba (*Új földesúr*). Zárkány Napoleon szervezi a választási hajcihőket (*Az élet komédiásai*). A Világosi család nyomorog, az öreg Harter belebukik a mocskos panamába (*Szerelem bolondjai*). Vannak dzsentrik, akik már a parlamentben rontják a levegőt, ezek a Tanussy fivérek, a *Kiskirályok* délibábos öskutató figurái. S vannak okos vállalkozók, mint Berend Iván, de szembesülnie kell két alattomos ellenséggel: a külföldi bankkal és a nagyvállalkozással.

Megrázó és izgalmas körkép az 1849 utáni évekről.

És akkor még nem beszéltünk a magánéleti művekről, a kalandos-humoros regényekről, és nem beszéltünk a szellemes és a szomorú novellákról, mint az *A háromszínű kandúr* vagy a *Bárdy család*. És nem beszéltünk öregkorának kísérletező regényeiről. Jókaira is rásütötték a hanyatlás bélyegét, de erre a mőszerelésre már megfelelt Fried István *Öreg Jókai nem vén Jókai* című könyvével.

És nem beszéltünk hihetetlenül gazdag, változatos stílusáról.

A tankönyv a romantikához köti Jókait, de tulajdonképpen nem lehet besorolni egyetlen irányzatba sem. Jókai az Jókai. Sajátos regénytípust képvisel, a modern románcot (Nyilasy Balázs írt erről egész könyvet).

A hajdani kolozsvári professzor, Szabó Zoltán írja stílustörténetében: „Csak álmélnodni lehet azon, hogy mennyi babonát, paraszti átkot, szidalmat, anekdotát, mesét és népdalt szerkesztett bele regényeibe.” (*Kis magyar stílustörténet* c. művében, harmadik kiadás, 1986.) Stílusát romantikusnak mondják, de 1849 után megváltozott. „Ennek a nagy átváltásnak az eredménye a romantikának és a korabeli népies stílustendenciáknak (a hagyományos irodalmi nyelvnek és a mindennapi beszédnek) egy sajátos, művenként változó arányú ötvözete. Nyelvkincse [...] hasonlít a Petőfiéhez és Aranyéhoz, hisz Jókainak is nyelvi eszménye a mindennapiság, a közérthetőség” (uo.); „A romantikus stílus szövegbeli aránya egy-egy regényen belül általában nem nagy” (uo.).

Két tulajdonságával riogatják a mai fiatalokat: a lírai részletekkel és az idegen, főleg latin szavakkal. Egyik vád sem igaz: a lírai részletek szinte költemények, melyekben olyan művészen használja a különféle stílusesszüköket, főleg alakzatokat, mint Arany. Az idegen szavaknak legalább a fele angol. Egyébként is szövege pehelykönnyű azokhoz a „modern” tanulmányokhoz képest, amelyeket a mai bölcsészeknek olvasniuk kell, amelyekben szinte csak a kötőszó magyar.

1963-ban D'Annunzióról írja Márai, hogy az olasz irodalomnak világirodalmi rangot adott. „Mint Jókai és Petőfi a magyar irodalomnak.” Számomra érthetetlen: ahelyett hogy ápolnánk világhíret, itthon, belülről fúrjuk, kihagyjuk, s lebeszéljük olvasásáról a fiatalságot. Miért?

Végezetül is Szabó Zoltánt idézem: „Jókai a továbbfejlődés irányát is megszabta. Mikszáth folytatta anekdotikus előadásmódját. Lírai telítettségű és gazdag hangulatiságú prózanyelvéből Krúdy merített gazdagon. És sokat tanult tőle Móríciz is: »Jókai volt a legmélyebb varázsló, aki írói hatás által megérintett« (Nyugat, 1922)” (uo.) Jókairól is elmondhatjuk, mint Aranyról, hogy „vagyonos Atyánk”.

Összegezésként mit mondhatunk?

Az iskolai ismeretszökkenetés és -torzítás beleillik korunk eszmei-filozófiai vonulatába, a nagy megfordításba – akár tudatában vannak ennek, akár nem. Ez a „modern”.

Vissza kellene állítani az irodalomtörténetet. Nem volna szabad kihagyni korukat meghatározó írókat, nem volna szabad választhatóvá tenni Vörösmartyt, Jókait, Mórícizot és másokat.

A hazafias, nemzetnevelő gondolatok kihagyása ellentétes a tanterv nemzetnevelő elveivel.

És a csattanó: a 9. és 11. osztályban a tanterv az óraszámot 4-ről 3-ra csökkentette (tehát heti 2 óra irodalom és 1 óra nyelvtan – ha megtartják). Heti 2 óra! És még egy csattanó: a tankönyv címlapján ez áll: *Irodalom 11*. Miért nem *Magyar irodalom*?

Mottónkat Jókaitól választottuk. Zárásként idézzük ismét Jókai szavait, hitvallását:

„S hogy magyarul írok, azt nem azért teszem, mert nemzetem iránti kötelességem kényszerít, hogy hű hazafi legyek – hanem azért, mert én olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar.” (*Életemből I., A látható Isten*)

„Óh, te édes szép magyar nyelvem! Te hangzatos, erőteljes dallama az érzéseknek! – De sok kárt tettél te már ennek a mi nemzetünknek azzal, hogy olyan szép vagy! – Szeretünk hangoztatni; gyönyörködünk benned, *beszélünk* hosszan és szépen – s aztán azt hisszük, hogy *tettünk* valamit. Sehol annyi kész szónok nem támad, mint a magyarok között.” (*Fráter György I.*) ❖

Köszönöm figyelmüket!

KISS ANNA

A TÖRTÉNET

É. Szabó Márta emlékező könyvét olvasva

Mintha szörnyű álomból rettenél fel, elalszol, s folytatódik. Villan a reggel megváltó kékje, de az álom kísért még.

Mint a mesék. Világfa valamely ágán tengődő sovány csikóval, ki ha üstnyi paraszat ehet, rá kútat kiihat, táltossá lesz legkisebb gazdjáért, viszi a próbák útján, hív eget-földet társnak hegyet morzsolni, baljós rengeteg-erdőt felnyüni útjából, csontokat rejtó sötétet.

Lélek teszi így dolgát. Verdes fészkéért véresen négy szárny. Mert régi törvény, hogy nagy sorsra nincs olesó belépő, kiméletlen erők szagatnak, s raknak össze. Gyermekek ezt honnan tudná? Hogy tenger morájára belül mi válaszol!

A nagy zenék hullámverése, madárdal, fű-hullámverés szelídebb mesterek billentyűkkel játszani, amíg más zengő, megviselt edényekkel. A Fennvaló látja szokatlan gyermekét, mosolyog, megérinti fájós ujjával, tudja, amit tud a világról, látja, hogy árvák, elveszettek reményeül példának felnő!

Története tanít, mint a vén, próbát-járó mesék, hogy a napot-holdat virágzó világfáról könnyű leesni, s lehet ujjal is érinteni az eget, mert ember dolga az is, mint minden, ember s lélek dolga.

Adamikné
Jászó Anna
professzorasszony

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójánál

„Dinamikus, bátor szellemiséget képviselünk”

Beszélgetés Varga Benedekkel

Tavasszal befejezik a múzeumkert rekonstrukcióját. „Csaknem egy teherautónyi robbanószer és számos katonai, valamint civil sír került elő a földből a közműhálózatok felújítása során” – összegzi a nehézségeket Varga Benedek. A főigazgató beszél elgondolásaikról: fontos történelmi kérdésekről szeretnének diskurzust generálni, és szeretnék bátor kiállításokkal megszólítani a fiatalokat is. Úgy tűnik, jó úton járnak: évről évre többen kíváncsiak a kiállításaira.

– Két és fél éve vette át a múzeum vezetését. Akkor azt mondta: egy intézmény két-három évre előre szervez tárlatokat, így időbe telik, míg az igazgatóváltás érzékelheti a hatását. Ön szerint miben lett más a múzeum az elmúlt időszakban?

– Nyitottabb lett. Sokkal több programot szervezünk, gyarapszik a kiállítások és a külföldi megjelenések száma. Dinamikus, bátor szellemiséget képviselünk, és azt remélem, ez komoly érdeklődésre tarthat számot. A kiállításaink egyértelmű, világos üzeneteket fogalmaznak meg, szerintem ez elengedhetetlen.

– A látogatók is ezt igazolják vissza?

– Száznegyvenezer látogatója volt a múzeumnak 2015-ben. Évről évre nőtt ez a szám, míg tavaly már kétszázkilencvenötezer embert fogadtunk.

– Tudják, hogy kik alkotják a múzeum közönségét?

– Hatvan százalékban magyarok, negyven százalékban külföldiek. Büszke vagyok arra, hogy sikerült növelnünk a húsz-harminc éves fiatalok számarányát. A különleges tárlatvezetések, kerekasztal-beszélgetések, koncertek és más kísérőprogramok őket is megszólítják.

– Mit jelent a múzeum hangsúlyos külföldi jelenléte?

– Az elmúlt két évben három kontinensen: Ázsiában, Amerikában és Európában voltunk jelen folyamatosan különböző tárlatainkkal. Kína négy nagyvárosában – Sanghajban, Pekingben, Jünnanban és Hszianban – több mint két és fél millióan látták a *Sissi és Magyarország – a magyar arisztokrácia fényűző élete a 17–19. században* című kiállításunkat. A Louvre után a Magyar Nemzeti Múzeum volt a második európai intézmény, amely meghívást

kapott, hogy kiállítást rendezzen a pekingi Tiltott Városban.

– Kínában is el lehet adni egy kiállítást az osztrák császárné nevével?

– A *Sissi* című filmet Kínában is rengetegen látták, így a császárnénak valóban hihetően kultusza van. Alapvetően a magyar arisztokrácia életét szeretjük volna bemutatni, ám úgy éreztem, hogy kell még mellé valami hívószó. A közönség pedig igazolta a reményeinket: a tárlatot csak Sanghajban hatszázhetvenzren látták, csaknem kétszer annyian, mint a Musée d’Orsay utánunk következő kiállítását. De például a *Kereszt-tűzben!* – keresztényüldözés a Közel-Keleten című tárlatunkat elvit-tük Washingtonba, New Yorkba és Rómába, hamarosan Münchenben lesz látható, majd pedig – a korábbi kiállítás sikere újabb meghívást hozott – ismét Washingtonba utaztatjuk, ezúttal a Kongresszusi Könyvtárba. A régiós kapcsolatokra is nagy hangsúlyt helyezünk. Lengyel kezdeményezésre idén a varsói királyi palotában előkészítünk egy kiállítást a lengyel–magyar fegyverbarátságról, jövőre pedig Horvátország uniós elnöksége alkalmából közösen létrehozunk egy Zágráb–Budapest tárlatot. Albániában készülünk egy kiállításra Apponyi Geraldine-ről, ez a korábban nálunk bemutatott tárlat nagyobb léptékű újragondolása lesz. De hozni is szeretnénk anyagokat: Kínából különleges bronzkori kincseket, és tárgyalunk a teheráni nemzeti múzeummal is.

– Januárban nyílt az Az ismeretlen Görgei című kiállításuk.

– Ez a tárlat történelmi múltunk egy fontos időszakáról tesz fel releváns kérdéseket; azt reméljük, hogy felpezsdítheti az ezzel kapcsolatos diskurzust. Előszeretettel gondolunk

magunkra hősie, harcos nemzetként, és nem értjük, miként fordulhatott elő, hogy Világosnál letették a fegyvert. A magyar társadalom egy része Görgei Artúrt ma is áruólónak tartja. A történettudomány azonban a 19. század vége óta tisztázta Görgeit az árulás vádjától. A mi tárlatunk a tábornok életét és teljesítményét összegzi, ugyanakkor rávilágít a közemlékezet változásaira is.

– Míg ő egy közismert személyiség, nemrég a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumból vendégül látott kiállításuk egy névtelen erdélyi asszony fikciós történetét vonultatta fel.

– Az *Anna – változatok székely asszonysorsra* című kiállításunk valóban egészen más volt, ám több szempontból is különleges. Egyrészt évtizedek óta nem volt székelyföldi kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. Másrészt úgy volt történetileg hiteles anyag, hogy közben egy fikciós históriát mesélt el. Milyen sors vár egy megesezt székely lányra, ha megtartja a gyermekét és házasságra kényszerül, vagy ha elveteti és cselédnek áll? Az anyag egy hétköznapi ember szemszögéből mesélt a korról, társadalmi közegről, Erdélyről és a Székelyföldről a Trianon utáni évtizedekben a Ceauşescu-éra alatt. Szerintem ez mindig érdekes aspektus. Ez – akárcsak a Görgei-tárlat – bátor kiállítás volt, szembement a korábbi hagyományokkal, és a mai világról a történelmi emlékezettel kapcsolatban tett fel fontos kérdéseket és alkotott egyértelmű állásfoglalást. A világ muzeológiájának legfőbb kérdése mindig az, hogy miként tudnak muzeológusok olyan kiállítást készíteni, amely rajtuk kívül mást is – lehetőleg ezreket, tízezreket – érdekel.

– A rendszerváltás harmincadik évfordulójára Közös időnk – 1989 címmel indítottak egy egész éven át tartó kezdeményezést. Mi a cél?

– Amellett, hogy felvázoljuk ennek az időszaknak a politikai hátterét, a személyes történetekre helyezük a hangsúlyt. Arra kértük az embereket, hogy hozzanak be a rendszerváltáshoz köthető tárgyakat, és meséljenek arról, hogy számukra miért volt fontos, emlékezetes ez az időszak. Mi feldolgozzuk ezeket a törté-

Varga Benedek főigazgató

neteket, és a nálunk letétben hagyott tárgyakból kiállítást állítunk össze az év végére. Minket az érdekel, hogy a nyolcvanas évek lazuló diktatúrájában miként élték meg az emberek a szabadságuk kiteljesedését. Ez természetesen igen sokszínű történet, szeretnénk elérni az ország vidéki részeit is, valamint bemutatni a határon túl élő magyarság nézőpontjait, hiszen például az erdélyi vagy a vajdasági magyar közösséget ekkortájt egészen más problémák foglalkoztatták. A cél tehát a szabadság pillanatának megragadása az átlagemberek emlékein keresztül.

– Milyen időszaki kiállításokat terveznek még?

– Novemberre egy Rotschild Klára-kiállítással készülünk. Ő volt az a divatszakember, aki Horthy menyének esküvői ruháját tervezte, majd amikor a kommunista időszakban a pesti szalonok egyre-másra ellehetetlenültek, az övé mégis fennmaradt. Az 50-es, 60-as években pedig évente egyszer-kétszer kijutott Párizsba, ami ekkor a nemzetközi divat kizárólagos

központja volt. Bejáratos volt a legnagyobb divatházakba, amelyek szó nélkül eltűrik, hogy lekoppintsa modelljeiket. Rotschild Klára valójában nem tervező volt, ám kiváló ízléssel másolta meghatározó tervezők ruháit. De a háború előtti divatipar nem is az egyediség-ről szólt: amit Franciaországban hordtak, azt hordták az egész világon, így Kelet-Európában is. Persze nálunk csak szűk körben, akik megengedhették maguknak. A kiállítás a divat fogalmát vizsgálja a vasfüggöny mögötti, kommunista szürkeség társadalmában. Tervezünk egy nemzetközi Seuso-kiállítást is. Ami azért kulcskérdést, mert fel kell építenünk a Seuso nemzetközi brandjét. A római kori ezüstök jelentős része eltűnt, mert a középkor első századaiban többnyire beolvastották őket. A római ezüstedények többsége régészeti leletekből került elő. A világ múzeumaiban pár tucat ilyen kincsegyüttest őriznek, és noha lenyűgöző kincsekről van szó, ez mégsem épült be magától értetődően a kultúránkba. Megjegyzem,

a Seuso-kincs közülük is kiemelkedik. Szeretnénk ezt megmutatni, mert az a tapasztalatunk, hogy a külföldi szakemberek is rácsodálkoznak erre a kivételes gyűjteményre.

– Magyarország az elmúlt két évben rengeteg szó esett a visszavásárolt kincsekről.

– Valóban, de sokkal inkább a hozzájuk kötődő kalandos és véres történet foglalkoztatta a közvéleményt, mintsem maguk a műtárgyak. Olyan tárlatot szeretnénk alkotni, amelyre meghívjuk a legjelentősebb késő római ezüst kincseket a nemzetközi gyűjteményekből, és egy Európában példa nélküli kiállításon mutatjuk meg ezeket a lenyűgöző tárgyi emlékeket. 2020 augusztusában Budapesten tartja kongresszusát a Régészek Európai Szövetsége, amelyen a világ közel ötezer tudományos szakembere vesz részt, ez pedig kiváló alkalmat kínál arra, hogy nemzetközileg is méltó helyükre emeljük ezeket a műtárgyakat. Magyarország számára megrázó évforduló Trianon századik évfordulója, amelyre egy utazó kiállítással is készülünk. Akárcsak a nagy sikerű első világháborús tárlatunk, egy alkalmi kiállítószobában bejárja majd az országot, végül pedig a Budapestre érkezik. Dolgozunk egy nomád kiállítás előkészítésén osztrák és német múzeumokkal közösen, valamint *Európa első királyai* munkacímével az európai bronzkori kultúráról készítünk elő tárlatot egy chicagói múzeummal közösen.

– Mi a helyzet a Pollack Mihály téri korábbi rádióépületekkel, amelyeket a Magyar Nemzeti Múzeumnak szán a kormány?

– Kész koncepcióval rendelkezünk, amely, remélem, hamarosan kormány elé kerül. 2016-ban kaptuk a megbízást, hogy készítsünk tervet az épületek hasznosítására. Az elmúlt harminc évben Európa-szerte a 19. század első felében épült múzeumok mindegyikét felújították, kibővítették. Ezeket az intézményeket eredetileg évi pár ezer látogatóra tervezték és a múzeumin kívül legfeljebb könyvtári funkcióval látták el. Mára ez alapvetően megváltozott. Időszaki kiállításoknak, ifjúsági programoknak, alkalmi rendezvényeknek adunk otthont, büfét, könyvesboltot üzemeltetünk; egyszerűen szűk a tér. A bővítéstől azt reméljük, hogy új közösségi terek jöhetnek létre, valamint félállandó és időszaki kiállításoknak otthont adó kiállítási terek, és szeretnénk létrehozni egy posztgraduális kurátori képzési központot is.

– Mikorra készül el a múzeumkert?

– Március második hetére. Természetesen idő kell majd, míg a frissen ültetett bokrok megnőnek, de azt remélem, hogy a rekonstrukció után egy otthonos angolparkkal gazdagszik a környék, a májusra elkészülő kertészházban pedig kávéház kap majd helyet. Felújítottuk a múzeum teljes közműhálózatát, a munka során a szakemberek majdnem egy teherautónyi robanószerrel ástak ki a földből, sírokat tártunk fel, szóval jócskán akadt munka. De már látszik az eredmény. ☘

Külön ter(m)ek a Műcsarnokban

Harmadik alkalommal szervez a Műcsarnok olyan csoportos kiállítást, amelyben termenként egy-egy művész állítja ki munkáit a Műcsarnok egy-egy belső kurátorának válogatása és koncepciója szerint. A mostani tárlat előzménye volt a 2016-os Frissen, illetve a 2018-as Kilenc műteremből című bemutató. A kiállító művészek munkáinak karaktere különböző, ennek ellenére az egyes termek anyagait összetartja a közös cím, a közös katalógus és az, hogy minden esetben a Műcsarnok munkatársai válogatnak a művek közül. A Külön ter(m)ekben március végéig látogatható Bojti András, Naomi Devil, Horváth Éva Mónika, Milorad Krstić, Németh Marcell, Richter Sára és Szabó Ábel kiállítása. A II. teremben az intézmény Ördög Noémi, művésznevén Naomi Devil vászonra festett olajfestményeit mutatja be, akinek festői világa korábbi évszázadok reminiscenciáira épül, de 21. századi, fiatalos életérzést jelenít meg. A tárlatra Rockenbauer Zoltán kurátor döntően a 2017 utáni munkákból válogatott, felvillantva egy-egy képet a művész korábbi korszakainak legfontosabb műveiből is. Alább a kurátor textusából olvashatnak részletet.

ROCKENBAUER ZOLTÁN

VÉNUSZ SZÜLETÉSE

(A Műcsarnok katalógusából)

„Divattervező akartam lenni, adódott egy lehetőség, hogy Salzburgban tanuljam a divattervezést, de ott megtetszett a festészet – nyilatkozta gimnazista éveiről Naomi Devil (Ördög Noémi). – Egyszer kivágtam egy képet valamelyik japán divatlapból, lemásoltam, és kiderült, egészen jó barátságban vagyok a festészettel. Attól kezdve festő akartam lenni.” Felsőfokú tanulmányait Bécsben végezte, diplomázott festészetből, valamint alkalmazott grafikából, emellett építészetet is tanult.

Az autonóm képzőművészet felé véglegesen egy londoni kiállítás megtekintése fordította: a Saatchi Galériában látta Damien Hirst, Tracey Emin és az YBA nemzedék munkáit. Nem sokkal később Bécsben kezébe került Gottfried Helnwein egyik katalógusa, amely felkeltette érdeklődését a fotórealizmus iránt. A divat világához viszont azóta sem lett hűtlen. Az öltözködésben, viselkedésben, használati tárgyakban megnyilvánuló trendek mint a különféle korszakok, generációk és szubkultúrák jellemzői, olyan rögzült önképek, amelyek ütköztetése vagy éppen vegyítése Naomi Devil művészetének mindvégig kedvelt tematikus eleme maradt.

Az Y generáció gyermekeként anyanyelvi szinten bánik a digitális technikával. Elsődleges művészi forrásai közé tartoznak a Google Art Projecten közzétett nagy felbontású reprodukciók vagy a Second Life virtuális szerepjátékban létrehozható avatárok és környezetük. A Photoshoppal éppoly kreatívan bánik, mint amilyen magabiztosan kezeli az esetet.

A számítógép és az internet nyújtotta lehetőségek azonban elsősorban a modellalkotásban játszanak szerepet nála, és leginkább a kompozíció kialakításában, a burjánzó fantáziák vizuális megteremtésében segítenek.

Kezdeti munkái tinédzser kortársainak viselkedéskultúrájában gyökereztek. A különféle divatirányzatok, punk, posztpunk, emós, gót és általában véve a konzumgeneráció látványvilága és problémái: média- és gyógyszerfüggőség, a virtuális kapcsolatok elmagányosító jellege határozta meg ezeket az élénk koloritú képeket.

Festészetének korán kialakult jellemzője, hogy sorozatokban fogalmazza meg témáit. Akár korszakoknak is nevezhetjük ezeket az átlagosan kétéves ciklusokat, mivel nemcsak tematikusan, de rendszerint a megválasztott alkotói technikák szempontjából is összetartoznak. Az Avatárok, a Second Life virtuális, futurisztikus világán alapuló, hideg hangulatú képeinek főszereplői kirakatbabák és hibrid lények. Elhagyott bevásárlóközpontok, luxusüzletek neonfényeiben még a meleg színeket is különös, elidegenítő hűvös derengés veszi körül.

Ennek az ellentétképpen a Rembrandt-sorozat önarcképein meleg aranybarna tónusok jelennek meg. Ez a széria alu-plexi printre tervezett, digitálisan manipulált fotókból – „szelfikből” – készült, Rembrandt digitalizált esetvonásainak felhasználásával.

A Hedonati címet viselő képegyüttes egy újabb technikai kísérlet eredményeképpen született, ezáltal a digitális print és az olajfestés összeházasításával. Az alkotó számítógéppel komponált, meglévő képzőművészeti elemekből építkező, 3D-s kollázsokat nyomtatott vászonra, amelyeket utóbb olajfestékkel dolgozott át. A képeken tobzódik a barokk pompa, korabeli öltözékek keverednek aranszín csontvázakkal és jellegzetes 20–21. századi tárgyakkal. Az élvezetek habzsolásának és egyben az élet mulandóságának témája nem kevés iróniával jelenik meg ezeken a vegyes technikával készült vásznanon.

A Hedonati megelőző Wonderfools „hagyományos”, olaj-vászon sorozat ugyancsak zsúfolt, szürrealis vízióival nyűgöz le. Itt is feltűnnek korábbi korok reminiscenciái és kortárs divatkellékek, klasszikus kimonók éppúgy, mint a japán fiataloknál hódító divatörület, a „felszolgálólány-ruha” is.

A széria legfőbb jellegzetessége azonban a természet burjánzása: gombák, termények, lepkék, lárvák lepik el a képteret. Óriásira növelt, egzotikus gyümölcsökön különös, üvegszerűen áttetsző, tüskés hernyók mászkálnak. Valóságos lényről van szó: az ékszer hernyó, egy dél-amerikai molylepkéféle, a Dalceridák családjába tartozó Acraga hamata lárvája az, amely e művek révén egyszerre hordozza magában a szép és a rút, a gyönyör és a pusztulás, az elmúlás, metamorfózis, újjászületés asszociációit.

A Wonderfools szürrealista és a Hedonati barokkos pompájának mintegy ellenpontozásaként a 2017-es Dolce far niente-széria a francia klasszicizmus és az akadémikus festészet nőalakjait parafrázálja minimalista, monokróm terekben. Ingres Forrás című képének feldolgozásán a medencében egy bikini darabjai áznak, A nagy Fürdőző-je mellett félretett mobiltelefon árulkodik a 21. századról, Cabanel Vénusza egy hóféhér kisjacht tetején napfürdözik. A sorozatot a francia szalonok egykor ünnepezt sztárja, William-Adolphe Bouguereau aktjai dominálják, többnyire tengeri kéjutazást, illetve wellness-szállodákat megidéző környezetben.

Legújabb képeivel Naomi Devil, ha letisztultabb formában is, de a Hedonati látványvilágához tér vissza: Vigée Le Brun, Vespronck, Greuze és mások nőportréit már-már manierista érzékiséggel öltözteti bizarr kalapokba, szemüvegekbe, szerepjátszó maszkokba, mintegy újabb összefoglalását nyújtva az évszázadokon átívelő időutazásának. ♡

1

- 1. Jégkirálynő, 2010
- 2. La Muralla Roja III., 2017
- 3. Félelem és reszketés Ozorában, 2018
- 4. Aranyalma, 2012
- 5. Kísértés, narancs-kék, 2016

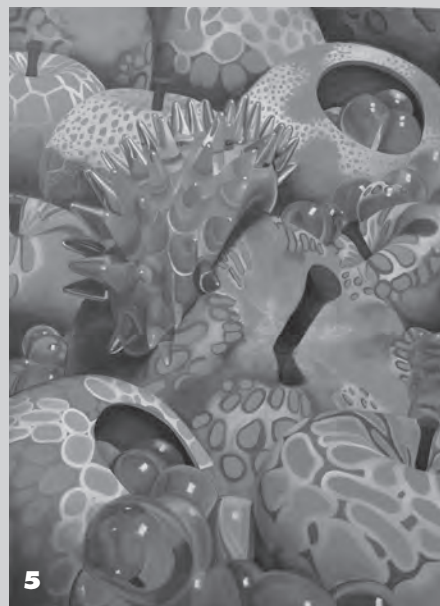
2

3

4

5

UGHY SZABINA

EXTREMITÁSOK HAMVAS BÉLA MEGÍTÉLÉSÉBEN

Beszélgetés Weiner Sennyey Tiborral

A közelmúltban jelent meg Weiner Sennyey Tibor író, költő Hamvas Béla ezerarcú és egyszerű élete és műve című esszégyűjteménye. Hogy miért ébreszt olyan szélsőséges érzéseket Hamvas Béla, s hogy mennyiben volt posztmodern, arról az úgyszintén Szentendrén élő szerzővel beszélgettünk.

– Hogyan talált meg Hamvas Béla?
– A Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarára jártam, magyar szakra, és ott kezdtek el olvasni és értelmezni műveit még sok-sok évvel ezelőtt.

– Végzettséged szerint filológus is vagy. Miként viszonyulsz Hamvashoz, aki például, Várkonyi Nándorral ellentétben, szinte egyáltalán nem látjegyzetelt?

– Hamvas Béla „idézéstechnikája” az életmű során folyamatosan változott. Ugyanakkor egy esszé nem mindig követeli meg a források pontos megjelölését. Vannak művei, mint például a *Tibeti misztériumok*, amelyek olyan sokat vesznek át más művekből jelöletlenül, hogy az már problémás lehetne, ha nem olyan lehegerlő stílussal adná elő. De az igazság az, hogy minden nagy író folyamatosan idéz, átvesz, reflektál, hol jelölve, hol jelöletlenül. Attól nem plágium, hogy azt át is alakítja, át is formálja stílusával, és különösen, hogy továbbgondolja. Hamvas Béla – ami az idézeteit és hivatkozásait illeti – posztmodern szerző volt, jócskán megelőlegezve Esterházy Pétert, de mondanivalóban, tartalomban, élet és mű elválaszthatatlanságába vetett megrendíthetetlen hitében egyáltalán nem volt posztmodern.

– A Műcsarnokban tartott rendezvény meghívójában az állt, hogy „egyenes az út az őskori emberiség Hamvas által megjelenített szellemi hagyományaitól az X, Y és Z generáció mindennapjaiig”. Te hogy látod, Hamvas Béla miként tud nekünk szellemi táplálékot adni? Mely műveket emelnéd ki a hatalmas életműből?

– Hogyan tud szellemi táplálékot adni? Talán azt kellene tudnunk, hogy egészen pontosan mi is az a szellem. Mit eszik? Mit iszik? Kell-e neki táplálék? Szerintem a szellem egy hatalmas nagy tudatfolyam, amely az emberiség tör-

ténetén végighullámszik. Bizonyos elmék – akár a véletlen folytán, akár komoly gyakorlatok révén – rákapcsolódnak erre az áramlásra, és a nagy tudatfolyamból közvetítenek. A szellem nagy áramlását érzekelni lehet a műveltségen keresztül is, de az önmagában kevés. Ahhoz, hogy, mondjuk, Lao-ce vagy Weöres művein keresztül megérezzük a lét e nagy misztériumát, nem elég tudni azt, hogy az most milyen szöveg, mikor íródott és ki írta. Nem elég tehát csak a történet és csak a tudomány. Több kell. Ahhoz, hogy meglássuk a határtalan szellem rajtunk jócskán túlnyúló folyamát, több kell. Magunkból is több kell. Ki kell nyitnunk az elménket az önmagunknál többre, mint ahogy a magas szintű zenéhez harmadik fület kell növesztenünk. Meg kell haladnunk saját magunkat. De ha ez valakinek túlságosan „elszállt”, akkor értse csak úgy, amit mondtam: ez csupán egy szép metafora volt arra nézvést, hogy az emberiség történetében zajlik a nagy párbeszéd, amely korokon, népeken, nyelveken átível, s ami nem csupán irodalom és kultúra. Ebben a párbeszédben éppen úgy részt vesz Lao-ce, mint Weöres, s ha olvasunk és gondolkodunk, akkor mi is. Nem kell mást tennünk, mint olvasni és gondolkodni. Másik kérdésre válaszolva: hogy mit emelnék ki? Mindig mást. Most éppen Hamvas Béla életművéből az *Arkhai* kötet esszéi, az *Ősök nagy csarnoka* és a *Bakony* című írása áll hozzám a legközelebb.

– Esszékötettedben nemcsak a művekről elmélkedsz, hanem Hamvas személyiségéről is. Miért érezted fontosnak, hogy egy intimebb oldalát is bemutasd?

– Az túlzás, hogy az intimebb oldalát mutattam volna be, inkább arra próbáltam rámutatni, hogy ő is ember volt, akárcsak mi. Ezért szerettem volna Záhonyi Aladár – aki Hamvas

jó barátja volt – fotóját az Orpheusz gondozásában megjelent kötet címlapjára. Ezen a képen Hamvas Béla a szentendrei kertjében, rövidgatyában és ingben álldogál és kinéz a képből. A fotó egy elkapott és nagyon emberi pillanatban készült, ami azt mutatja, hogy Hamvas Béla éppen olyan ember volt, mint bárki más. Álldogált a kertjében, hordott rövidgatyát, eltűnődött, barátjaival találkozott, sőt cigizett és borozgatott is. Ezzel, hogy ezt is megmutatom, és nem csak a műveiről és nem csak szuperlatívuszokban beszélek róla, nem „rántom le” Hamvast sehonnan sem, hanem, éppen ellenkezőleg: azt mutatom meg, hogy ugyanolyan ember volt, mint mi, mégis meg tudta valósítani azt, amit tudott. Ember maradt az embertelenségben. Nem volt korrump, nem volt aljas, nem dőlt be, nem hazudott, magyarul normális volt. És ez minket is kötelez. Mindannyiunk előtt ez példa kell hogy legyen. Megmaradni normális embernek nem normális időkben.

– Németh László írja: „Hamvas Bélát egy-egy tanulmányából csak félreismerni lehet. Kevés író képes első írásával olyan ellenszenvet kiváltani, mint ő. Az olvasó érzi az erejét, de ez az erő csak fokozza a meghökkenését. Hamvassal szemben csak kevesen jutottak túl az első felháborodáson.” Mások viszont, épp ellenkezőleg, rajongással beszélnek róla. Vajon miért ez a szélsőségeség a megítélésében?

– Németh László, Lukács György és Szentkuthy Miklós Hamvas-kritikájáról nagyon hosszú és részletes esszét közöltem könyvemben, mert azt fontos dolognak tartottam. Fontosnak tartottam, hogy a korabeli recepció hogyan reagált rá, és hogyan reagálunk rá most. Elsősorban azért, mert a recepciótlan oeuvre, a visszhangtalan életmű csönkje az alkotót is magába zárja. Úgyhogy erre most nem is térnék ki, csak a kérdésre válaszolnék, mégpedig, hogy miért van ez a szélsőség Hamvas Béla megítélésében. Talán azért, mert kényes és aktuális kérdéseket érint, úgymint válság, korrupció, alapállás, hagyomány, emberiség. Továbbá mindenkinek azt javasolnám, hogy vizsgálja meg, mi az, ami felháborítja, vagy éppen miért rajong? Mit takar az elutasítás és mit zár el a rajongás? Mert egyik sem engedi a teljes és valós képet kibontakoztatni. Az elutasítás tagadás. Mit tagadunk Hamvas Béla műveiben? A hitet? Az erkölcsöt? A tartást? A kinyilatkoztatásszerű határozottságot? Igen, általában ezeket utasítják el, s az elutasítás nem enged közelebb a teljesebb megértéshez. Miért rajonganak Hamvas Béla műveiben? Általában ugyanazokért, amiért elutasítják. De a túlzott rajongás ugyanúgy nem segít a teljesebb megértésben, sőt, egy idő után valamiféle vakhít váltja fel, mintha mindent tudna az, aki már Hamvast olvasott. Pedig nem. Éppen ezért fontos, hogy ne csak Hamvas Béla műveit olvassuk, hanem vele és az ő műveivel együtt vegyünk részt a szellem nagy párbeszédében, vagy a másik képpel élve: kapcsolódjunk be a csodálatos emberi szellem határtalan áramlásába. ☛

WEINER SENNYEY TIBOR

A FÜGEFAHIMNUSZ, AVAGY HAMVAS BÉLA ELVESZETT MŰVEI

(Ez a vers a téli fagyok miatt nyom nélkül elveszett.) Danyi Zoltán: Fügefahimnusz

Mi veszett el Hamvas Béla életművéből? Kevés híján az egész életmű, ami óriási veszteség lett volna. De voltak évek, amikor például nagy regényeknek, a *Karneválnak* példányait sem találták. Szerencsére ez meglett. Elveszett – szerintem nem teljesen szándéktalanul – Hamvas Béla ifjúkori elbeszéléseinek nagy része. Mint az *Erdőirtás*, a *Géza vezér*, az *Ismeretlen szerző*, a *Jávorka*, a *Pater Theodor*, a *Szabad ég alatt*, a *Szombaton vége* és a *Szent János éjszakája*. Utóbbiakról sorban megemlékezik a *Magyar Hüperion* második kötetében, elemzi őket, kivonatolja. Elvesztek és nem sajnálja őket. Lehet, ő ítélte felejtésre ifjúkori műveit, de elengedni teljesen mégsem tudta, mert élete delén, számvetésében megemlékezik róluk.

A második világhétség előtti időszakából elveszett még egy horvátországi útirajz is, az *Aenona*, a *halott város*, amelyet a rádiónak írt és olvasott fel, ennek meg(nem)találásáról részletesen írtam másutt, elég az hozzá, hogy ezzel elvesztettük Hamvas Béla egyetlen hangfelvételét is, amelyről biztosan tudunk

Van, aki *tudni véli*, hogy voltak más rádió-előadásai is, mások meg úgy emlékeztek, hogy olvasták *Tündérország* című esszéjét, de ezeknek létét megint mások vitatják. Hamvasnál semmi feljegyzés nincs róluk.

Amiről biztosan tudjuk, hogy megírta, és sajnos elveszett, az az, amelyről ő maga is ír naplóiban és leveleiben. Ezek közül a három legfőbb az *A pokol költői* című tanulmánykötet, a *Tíz meg nem tartott előadás* és mostani témánk, a *Fügefahimnusz*.

Hamvas Béla életműve hatalmas, tizenéves korától kezdve írt és publikált 1948-ig, amikor is politikai okokból elhallgattatták, de ő ezek után is írta tovább műveit, még ha nem is jelenhettek meg. Egyedül az írásról nem tudott lemondani, és ezért nemegyszer tett szemrehányást saját magának. Lemondott sikerről, nőkről, pénzről, érvényesülésről, állásról, egyedül az írásról nem. Mivel nem nagyon kedvelték a kortársak, volt, hogy segítették is ebben a nagy lemondásban, megnehezítve életét, de erről máshol már írtam. Szerencsénkre azonban 1968-ig, haláláig alkotott. Ha időrendbe rakjuk könyveit, végigolvassuk őket figyelmesen, akkor nemcsak a nagy életmű, hanem a hatalmas belső monológ is megjelenik előttünk, fejlődésével és kudarcaival, zsákutcáival és fenséges csúcsaival együtt. Az eredeti és különös ebben a monológban, hogy párbeszédre hív – hol azzal, hogy provokál, hol azzal, hogy megszólít, hol azzal, hogy elvárászol. Ezt hívják úgy, hogy irodalom. Sőt, ez az, ami több, mint irodalom, ez a *beavatás*.

Most azonban nem az életművet akarom értékelni. Különbösen is, ki vagyok én, hogy helyetted értékeljem? Menj, olvasd el! Ott van. Lehet, hogy lesz, amit eldobsz belőle, lehet, hogy lesz, amiért rajongani fogsz. Csak azt ne gondold, hogy helyetted Hamvas Béla már „megcsinálta”. Nem, senki sem tehet a másik helyett semmit. Megrajzol utakat, felvázol nagy képleteket, megidéz szellemeket, segít, igen, nagyon sokat segít, de semmit sem tudsz, amíg csak „követed”. Ne „kövesd”, inkább tanulj tőle, ha javaslatot elfogadsz tőlem egyáltalán.

Hogyan tanuljunk Hamvas Bélától?

Sokféleképpen. A tanulás egyik formája az olvasás, a másik az ihlet, a harmadik a kritika, de semmi sem annyira tanulás, mint a meg-

valósítás. Ezért nem győzi hangsúlyozni Hamvas: „Nem elég tudni, meg kell valósítani.” A megvalósítás azonban lehet a *nem cselekvés* is, sőt az igazi megvalósítás a legtöbb esetben éppen az, hogy azt tesszük, hogy nem teszünk semmit. „Amikor verset ír az ember / nem írni volna jó” – ahogy a költő mondja. Tanulni kell, mert a nem tudás, a nem látás, az *avidja* nem más, mint a kárhózat, a szenvedés eredő-

je, ahonnan a sötétség a lélekben felfakad.

A tanulás és a tudás nagy veszélye azonban az, ha valaki megfélekedzik az együttérzésről, hüperioni magasságba emelkedve lenézi a többieket, a szenvedőket, megfélekedve arról is, hogy honnan jött és hová tart. Az okos emberek nagy kísértője az együttérzés hiánya, s a legnagyobb butaságot éppen ezért a legokosabb emberek szokták elkövetni. A tudás felelősség.

Hamvas Béla tudott erről a felelősségről, tudott arról, hogy ha valaki tud valamit, akkor az a tudás csak akkor él és igaz, ha meg is valósítja és tovább is adja. Ezért írt, és ezért voltak tanítványai. Sem írásai publikálásában, sem tanítványait illetően nem igazán volt szerencsés. Ezt ötven évvel halála után, az életmű és az utóélet ismeretében már elmondhatjuk. A művei életében nem jelenhettek meg, egy részük elkallódott, s ami később megjelent, abból sokat nem a szerzői szándéknak megfelelően adtak ki. A tanítványok összevesztek egymással, a Hamvas utáni és körüli társaságok halála utáni vitája – interjúk, könyvek, cikkek és saját tapasztalatok alapján mondom – néha inkább tűnnek különböző szekták háborújának, mint a mester tudása méltó örökösei folytatta párbeszédnek. Valószínűleg erről is, ahogy arról is, hogy nem publikálhatott, Hamvas Béla is tehetett. Ő döntött úgy, hogy nem köt kompromisszumot, akkor sem, amikor már enyhülni látszott a diktatúra, és ő választotta ki ezeket az embereket tanítványként. Ez a levelekből és naplóból világosan kiolvasható. Hamvas Béla a barátságot tartotta a legnagyobb emberi erénynek, és hatalmasat csalódott barátaiban, Kerényi Károlyban és Weöres Sándorban is, de talán azért, mert olyasmit várt el tőlük, amit csak ő volt képes megvalósítani. Például a *Fügefahimnusz*t, ami elveszett. ♣

(Részlet)

LEXIKON: Weiner Sennyey Tibor (1981) költő, író, a DRÓT online magazin szerkesztője, tizenkét könyv szerzője. Legutóbbi két könyve a *Magyar Buddha* (2018) és a *Hamvas Béla ezerarcú és egyszerű élete és műve* (2019) című előadás- és esszégyűjtemény. Szentendrén él feleségével, amikor nem ír, akkor néha tanít és meditál, gyakrabban kertészkedik és sétál.

Eltűnés

A mikor a barátnője, Mandola eltűnt, P. kis híján összeomlott. Harmadéves főiskolás volt, körülötte dühöngtek a kilencvenes évek közepének kíméletlen és ijesztően sivár hétköznapjai. Akármerre nézett, csak a bizonytalanságot látta. Akkoriban el nem tudta volna képzelni, hogy majd biztonságban fog élni, ha többnyire lelki nyomorban is, de legalább viszonylagos jólétben. Néhányszor ugyan álmódott gabonával, ami Krúdy Álmoskönyve szerint gazdagságot jelent (olyankor minden bizonnyal a jobb oldalán aludt, hiszen „a jobb oldali fekvésnek mások az álmai, míg a vészes látományok, nyugtalanító képek balról jönnek”), a jómód ígérete azonban a kilencvenes évek közepén nem minden szempontból számított jó reménységnek. A vagyon mindenekelőtt a tisztességtelenség szinonimája volt. (Ha jobban belegondolt, be kellett hogy lássa, ez nagyrészt így is maradt. A kispolgári beidegződések mintegy másfél évszázada kiirthatatlanok a hajdani Monarchia területén.)

Mielőtt Mandolának nyoma veszett, P. úgy képzelte, általános iskolás gyerekeket fog történelemre és angol nyelvre okítani, míg nyugdíjba nem vonul; esténként olvas, rendszeresen átbeszéli Mandolával, amit olvasott, nyáron kirándulnak, télen hógolyóznak, szerencsés esetben saját gyereket is nevelnek, nem csak a másokét. Miután Mandola eltűnt, már abban sem volt biztos, hogy be tudja fejezni az éppen előtte álló vizsgaidőszakot, nemhogy magát a főiskolát. Mandola nélkül kilátástalan vállalkozásnak tűnt ez is, az is.

– Mióta nem láttad? – kérdezte Endre, gyerekkori cimborája.

– Három napja.

– Összevesztetek?

– Nem tudom.

– Csodálatos – Endre szánakozva nézte.

P. mindenütt kereste a lányt. A kollégiumban, ahol lakott, nem látták. A csoporttársainál sem lelt a nyomára. A főiskolán, az órákon nem jelent meg.

– Azon agyalok, hogy föl hívom a szüleit – nyögte.

– Tedd azt! – biztatta Endre.

– Csak egy a baj... Nem nagyon kedvelnek...

Sőt... Meggyőződésük, hogy én vagyok az oka annak, hogy Mandola *rengeteg* időt pazarolt el az életéből azzal, hogy kijött velem arra a kilenc hónapos melóra Svédországba, ezért aztán, te szent ég, egy évvel később diplomázik! Meg aztán alapból nem bírnak. Nem illek a lányukhoz – és talán tényleg nem, tette hozzá magában.

– Akkor beszélj valamelyik barátnőjével – nógatta Endre –, hívd föl őket, tudakold meg, otthon van-e!

És P. így cselekedett. Lesújtó eredménnyel. A szülők nem hallottak Mandoláról. Be is jelentették az eltűnését rögvest a rendőrségen.

Már másnap kihallgatták P.-t a kapitányságon. Az eredménye ennek is lesújtó volt. Szinte egyáltalán nem emlékezett utolsó együtt töltött óráikra.

– Illuminált voltam – ezt hajtogatta.

Pár napig gyanúsítottként kezelték, ha akarta volna, sem hagyhatta volna el a várost. Mivel azonban a nyomozás során a rendőrök több tanúra is rábukkantak, akik látták, amikor P. és Mandola békében elválnak annak a kollégiumnak az előterében, amelyikben a lány lakott, és olyan személyt is találtak, aki másnap reggel találkozott Mandolával ugyanott, P. nevét kihúzták a listáról.

– Semmivel sem lettünk okosabbak – dünynyögte Endre egy hét múlva.

P. bánatos pillantást vetett a barátjára. Kikért még egy kört. Sört és Hubertust. Az alkarja hozzáragadt az asztal lapjához, a szék, amin ült, billegett. A kocsmá plafonján széles lapátú ventilátor forgott lustán, összekavarta a cigarettafüstöt, a szeszszagot és az emberi kipárolgásokat, s minden bizonnyal el is terelte valahová az elegy egy részét, így a beszívhatóság határán maradt a becsületsüllyesztő levegője.

– Tré egy hely a világ – morogta P.

Endre meg sem próbált ellenérveket felsorakoztatni. Később csatlakozott hozzájuk Manó, szintén régi versenyző a sört és a Hubertust tekintve. Ittak. Mintha azon múlna az életük. Gombrowiczot idézték, „nem inni nem lehet”.

– Mert az ivás a mi tisztaságunk – bőfögött P. – Hülyeség.

A kocsmá plafonján a széles lapátú ventilátor továbbra is lustán, egyre lassabban forgott,

egyre lassabban, míg végül megállt. P. és társai pontosan alatta ültek, ők vették észre legelőször. Nem volt meleg, inkább a szagok súlya növekedett meg azzal, hogy a ventilátor nem készítette mozgásra a levegőt és az egyéb gázokat. Néhányan kisvártatva morogni kezdtek.

– Valamit csináljál, Julis! – kiáltott oda egy borízú hang a pultoslánynak. – Olyan sokan vagyunk, mint disznó segge körül a legyek. És olyan bűdös lesz itt mindjárt, mint egy disznótelepen.

Julis, a pultoslány áttolta a szájürege egyik oldalából a másikba a rágóját, aztán középre igazította, és fújt egy nagy buborékot belőle.

– Sose tudtam ilyet – jegyezte meg P.

Julis visszaszívta a kipukkant rágóbuborékot, előjött a pult mögül, és egyenesen P.-ék asztalához sietett.

– Álljatok föl egy kicsit! – utasította őket, az állára rágógumimorzsa tapadtak. Az egyik székre, onnan az asztal lapjára lépett, nyújtzkodott, és meglökte a ventilátor egyik lapátját. A szerkezet nem moccant. Julis újra meglödi-totta. Akkor sem történt semmi.

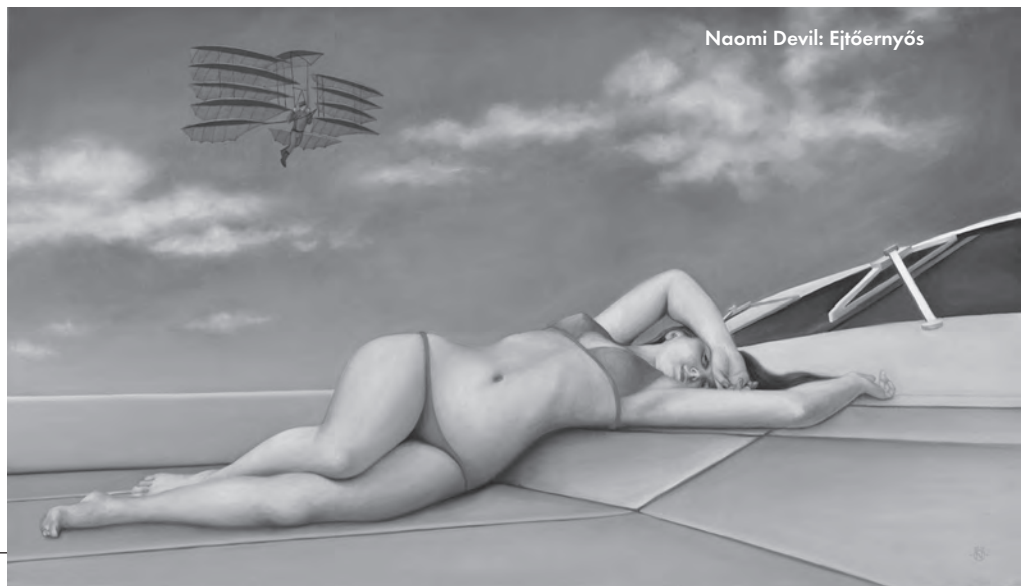
– Akurvaanyádat! – fakadt ki, s még erősebben lökött egyet a lapáton.

A ventilátor beindult.

– Akurvaanyádat! – kiáltotta Julis, és leugrott az asztról.

Talán P. vette észre elsőként, hogy a lány a melléhez szorítja a kezét. Aztán azt is látta, ahogy fröcsköl belőle a vér. Tenni semmit sem tett, meg se nyikkant, csak nézte, ahogy Julis öleli a saját kezét.

– Mi az isten ez? – ordított valaki a sarok-

Naomi Devil: Ejtőernyős

ból. A vállán egy darab véres hús hevert, mint valami rangjelzés.

– Levágta az ujját, bazmeg...

– Levágta az ujját!

– Elrepült az ujjá, azt a kurva...!

– Engedjete ide, orvostanhallgató vagyok!

P. megmeredve állt, figyelte, ahogy a fiatal, magas srác leülteti a pultos lányt arra a székre, amelyen nemrégiben még ő üldögélt, leveszi a saját ingét, és belecavarja a sérült kezét.

– Nyomókötés, meg el is szorítom – kommentálta, amit csinál. Közben a nadrágszíját próbálta rátekeríteni Julis csuklójára.

– Hívjon valaki mentőt, biztos van telefon a raktárban – hallatszott egy hang.

– Eredj már, baszki, hívjad a mentőt!

P. megmeredve állt, alig érzékelte, ami körülötte történik. A világ, ez a tré hely, kisvártatva elhomályosult, nem maradt belőle semmi, csak a maró érzés a torokban a Hubertus nyomán és az a mérhetetlen üresség odabenn, a mellkasa mélyén, amit nem volt már kívül kitölteni. A mentőautó szirénájára még évtizedek múlva is emlékezett, arra is, hogy a két cimborájával a fal mellé ültek, és ittak tovább. Julist nyilván elvitték, idősebb, remegő kezű férfi szolgálta ki a kocsmánépet. Egy asszony a falról sikálta le a ráfröccsent vért. Szerencsére valami olyan festékkel festették le, amin nem hagy nyomot szinte semmi.

– Ilyen is csak itt történhet, ezen a környéken – füstölgött magában a falat dörgölő asszony. – Évek óta csak a baj van erre felé, rohadj meg...

P. később azon tűnődött, mire gondolhatott. Arra jutott, hogy gyakorlatilag bármire.

Néhány esztendővel korábban a város közvéleményét az egyik helyi, igen tehetős család érettségiző lányának állítólagos elrablása foglalkoztatta, az éppen csordogáló esztendőnek az elején pedig egy közmegebecsülésnek örvendő vendéglátós família kiirtása. A várost az országos sajtóban a bűn fészkeként emlegették, s való igaz, hogy a délszláv háború elől északra húzódó balkáni maffia egyik menedéke lett. Bár közeledett a daytoni béke, az egykori Jugoszláviában még javában dúlt a háború. Véresen és iszonyatosan. Hónapokkal Mandola eltűnése után mészároltak le közel kilencezer bosnyákot Srebrenicában, ami ellen a négyszáz holland békefenntartó az égvilágon semmit nem tett, a parancsnokukat mégsem büntették meg soha, sosem mondták ki hivatalosan, hogy szégyenteljes, alantas gyávaság volt, amiről az embereivel együtt tanúbizonyságot tett. Miután fény derült a srebrenicai mészárlásra, hatalmas visszhangot és fölháborodást keltett. Mandola eltűnése ezzel szemben nem vert föl különösebb port. Néhány hét alatt föl is függesztették a nyomozást az ügyben, mivel semmi jel nem utalt arra, hogy bűncselekmény történt. Mialatt Mladić Szerb Köztársasági Hadserege szisztematikusan irtotta a srebrenicai muszlimokat, Mandola aktáját becsúsztták egy fiók mélyére.

– Egy napon majd megjelenik, ilyenkor ez szokott történni – vonogatta a vállát a nyomozó, amikor P. afelől érdeklődött, jutottak-e valamire.

Mandola édesanyja sírt. Az apja P.-re haragudott, ezt nem is rejtette véka alá. P. ittas volt. Akkortájt folyamatosan. Részegen sem érezte magát jobban, mint ha nem ivott volna, csak nem talált más megoldást. Évezredes beidegződéseket követett. Az időt ki kellett tölteni. Vizsgáznai is kizárólag ezért ment el. Időtöltés céljából. És minden vizsgáját sikerrel letette. Soha nem tudta fölidézni, miként.

Amire viszont egész életében megdöbbenő pontossággal emlékezett ebből az időszakból, az a kuvik volt.

Szinte minden áldott nap órák hosszat üldögélt a folyóparti sétányon, mindig ugyanazon a félreeső padon. Sötétedéskor néhány alkalommal a padja támlájára ereszkedett egy madár. P. bagolynek nézte. A barna színű szárnyas nem lehetett magasabb húsz-huszonöt centiméternél, a szeme sárgán foszforeszkált, a csőre lefelé görbült. Talán két-három percig is figyelte P.-t. A fejét többször egymás után hol a jobb, hol a bal vállára ejtette, mielőtt, egy erőteljes „uhhh” hangot kiadva, elrepült. P. egyik-másik barátja úgy vélte, a barátkozó természetű madár csakis kuvik lehet. A helyi lap is megírta, hogy a folyóparti sétány fain baglyok élnek, főként kisebb termetű kuvikok, amit a köpeteik is egyértelműen alátámasztanak. A kuvik latin neve *Athene noctua*, amelynek első tagja a görög mitológiai alakra, Zeusz és Métisz gyermekére, a bölcsesség, az igazságos háború, a jog, az igazságosság és a művészetek istennőjére: Pallasz Athénére utal, akit gyakran ábrázoltak szent állatával, a bagollyal. Az elnevezés második eleme, a *noctua* latinul éjjelit jelent, ami a *nox*, azaz éjszaka szóból származik. Magyarul halálmadár néven is ismeretes ez a bagolyfaj. S talán P. emlékezetébe is e miatt a népi elnevezés miatt vésődött bele a barna tollazatú, sárga szemű állat.

1995-ről másfél évtizeddel később azt írta Géza, a publicista, P. barátja időtlen idők óta, hogy beköszöntével a végleges kiábrándulás érkezett el Magyarországra. Úgy fogalmazott, hogy az az esztendő a Bokros-csomag, a privatizációs csúcsbevételek, a végtelennek tűnő koalíciós huzakodások, a tüntetések és Torgyán József népszerűségi indexe szárnyalásának éve volt. Összességében a sokoldalú meghasonlások és a végleges illúzióvesztések időszaka. P. számára ellenben ennél egyfelől sokkal többről, másfelől sokkal kevesebbről szólt 1995. A pótolhatatlan veszteségről. A megoldhatatlan életről. Azt követően mindenekelőtt úgy tekintett magára, mint egy lassú lefolyású, halálos betegségben szenvedő nyomorult, aki néha elviselhetetlen kínokat él át, máskor viszont, ha nem érezne valami tompa sajnást, szinte el is feledkezne a betegségéről. ♦♦

Czigány György

TÉLIKÉK

CZIGÁNY GYÖRGY TÉLIKÉK

„Arany János *Őszikék* címen jelentette meg öregkori verseit. Jó húsz évvel vagyok idősebb az őszikéket író nagy költőnél. Csak „télikéket” írhatok hát, akkor is, ha e gyakran szomorú, máskor kamaszosan friss versekben fényesség van: nyári napoké, emlékezésé. Az *Egysoros versek* ciklushoz új versek társulnak, és újra hangszerelve régiéik is.” – mondja harminchetedik könyvének költeményeiről a szerző. ♦♦

ESTI VONAT

Sorompók jármából két ácsorgó ökör lehelí búcsúját hűvös ablakodra.

Az est bennefűl: ég az éggel a tükör – fűlkédet a sötét mégis telihordja.

A mélyben villanyos hal teste tündököl, reklám és cukorgyár úszik mosolyogva.

Kirakat-jégtáblák rád forognak: töröl a fény éjt, csillagot – arcod is kioltja.

Semmibe lépsz. A híd egy kötéláncos vak iramával repít – csak a dobok szólnak.

SÁRA SÁNDOR ALAPÍTVÁNYA

Első pályázatát hirdette meg *Szülföldem, a Galgamente* címmel a *Földobott Kő Alapítvány*, amelyet Sára Sándor Kossuth-nagydíjas operatőr, filmrendező alapított Tura Város Önkormányzatával közösen 2018 novemberében, a művész 85. születésnapja alkalmával. A Földobott Kő Alapítvány okiratát Sára Sándor szülővárosában, Turán írták alá, az alapítvány székhelyeként pedig a művész saját turai házát jelölte meg. Az alapítvány céljai között szerepel, hogy az alkotó- és előadó-művészeti, népművészeti és ehhez kapcsolódó tudományos tevékenységet segítse, illetve mindazon fiatalok művészeti és tudományos produktumait támogassa, amelyek a Galgamente földrajzi egységről készülnek.

A most kiírt pályázat kétféle alkotói technikát jelöl meg: az első kategória szerint a fotót, a második kategória értelmében pedig a mozgóképi alkotást. A pályázók körét az határozza meg, vagyis azok pályázhatnak, akik a Galga mentén élnek vagy onnan származnak (Püspökhatvan, Galgagyörk, Galgamácsa, Iklad, Domony, Aszód, Kartal, Bag, Hévízgyörk, Galgahévíz, Tura, Zsámbok, Jászfényszaru, Boldog), s a pályázók életkora nem lehet több harmincöt évnél. A határidőre beérkezett

pályázatok elbírálása után a kategóriák győztesei pénzbeli díjazásban részesülnek: a fotó kategóriában százötvenezer, a film kategóriában pedig háromszázezer forint értékben. A pályázatok benyújtási határideje 2019. augusztus 31. napja.

A döntéshozó szakmai bizottság válogatása alapján a pályamunkákból időszaki kiállítás nyílik majd, és nyilvános vetítésekre is sor kerül. Az ünnepélyes eredményhirdetést, amely egyben a kiállítás megnyitó eseménye is, 2019. november 28-án, Sára Sándor 86. születésnapján tartják.

A meghirdetett pályázattal kapcsolatos további információkat Seres Tündénél, az alapítvány titkárnál lehet kapni. A megkereséseket a foldobott.ko2018@gmail.com e-mailcímre várják.

Az alapítvány létrehozatalát és Sára Sándor 85. születésnapját a Magyar Művészeti Akadémia film- és fotóművészeti tagozatának szervezésében ünnepelték meg a Pesti Vigadó Sinkovits-termében, ahol Sára Sándor *80 huszár* című, 1978-ban készült, digitálisan felújított filmjét is bemutatták. Ez alkalommal az MMA munkatársa nagy ívű pályájáról és alapítványáról beszélgetett Sára Sándorral. Ebből az interjúból adunk most közre részleteket.

A KÉPNEK MINDEN MOZZANATA FONTOS

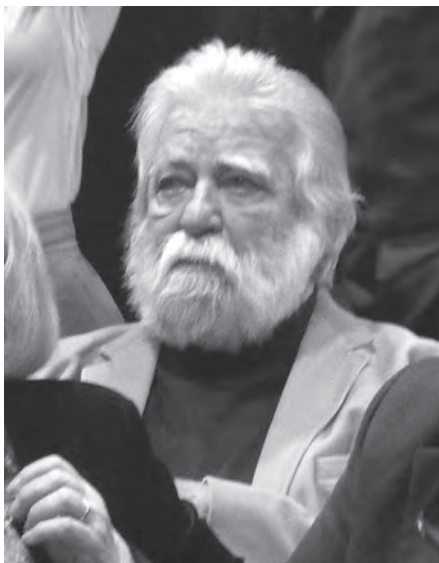
Születésnap beszélgetés Sára Sándorral

– *Miért tartja fontosnak, hogy támogassa a Galgamenti fiatal pályakezdő tehetségek indulását, és mi módon tudja támogatni őket?*

– Fontos, hogy a pályakezdő fiatalok az iskola elvégzése után mielőbb kamatoztathassák a tudásukat. A *Földobott Kő Alapítványt* azzal a céllal hoztam létre, hogy a Galga völgyében művészeti pályára készül vagy művészettel foglalkozó fiatalokat tudjak segíteni. Magam is tettem alapító tőkét ebbe az alapítványba, és a turai szülői ház is részét képezi, de természetesen szükség van további adományozókra, hogy ösztöndíjakkal tudjuk támogatni a pályakezdőket.

– *Ma könnyebb vagy nehezebb a tehetséges fiatalok indulása, mint az 1950-es években?*

– Erre a legmegfelelőbb válasz, hogy részben könnyebb, részben nehezebb ma az indulás. Azért könnyebb, mert számtalan lehetőségük van a fiataloknak, hogy felkészüljenek a filmezésre, ha ezzel szeretnének foglalkozni, a nehézség viszont abban van, hogy a Színművészeti Főiskola – most már Egyetem – elvégzése után nehezebb rögtön munkához jutniuk.

– *Közismert, hogy nagyon szereti szülőhelyét, Turát és környékét. Az ottani fiatalok felkarolása különösképpen szívügye?*

– Minden tehetséges fiatalot szívesen támogatnék, nem csupán a Galga-völgyieket, hanem a Káli-medenceieket is, hogy második

„otthonomhoz” is kapcsolódjak. Ehhez persze elengedhetetlen a megfelelő anyagi háttér.

– *A tehetség elkallódása vagy az érvényesülése mennyire köthető a gyökerekhez?*

– Jó, hogy használta ezt az elkallódás szót, mert amikor engem elsőre nem vettek fel a főiskolára, találkoztam *Szöts Istvánnal*, ő szavak nélkül is látta rajtam, hogy nem sikerült a felvételi, és azt mondta: „A tehetség nem vész el, legfeljebb elkallódik.” Ez bizony igaz. Biztos, hogy sokan elkallódtak, sokan viszont tudtak érvényesülni, az arányokat nehéz megmondani.

– *A felvételi tehát először nem sikerül, ugyanakkor az az egy év meghatározó volt az ön számára. Mivel foglalkozott ezalatt?*

– Apámat addigra már kétszer internálták mint falusi jegyzőt. Akkor ő a rendszer ellenségének számított, és a főellenség fia nem kerülhet be egyetemre, főiskolára. Úgy gondolom, 1953-ban már azért sikerülhetett a felvételem, mert akkor hirdette meg Nagy Imre az enyhültebb politikát, és abban a légkörben már be lehetett kerülni. Ami az egy évet illeti, számomra kimondottan hasznos volt. Először

B. Müller Magda felvételei Sára Sándorról

próbálkoztam fotósként elhelyezkedni, de nem sikerült. A sors iróniája, hogy jelentkeztem többek között a Nikex Külkereskedelmi Vállalathoz, amelynek az épületét később a Duna Televízió kapta meg. Szóval miután fotográfusként nem tudtam elhelyezkedni, máshova jelentkeztem, és így lettem a Földmérő és Talajvizsgáló Irodánál geodéta. Jártuk az országot és felméréseket készítettünk. Az országjárás amúgy sem állt távol tőlem, mert a gimnáziumot négy városban végeztem el, Jászberényben, Aszódon, Berettyóújfalun és Budapesten, ami különféle élményt hozott és tanulságot jelentett a számomra. Felmértem többek között a Tiszai Erőműnek a területét, Várpalotán egy-egy lakónegyedet, a Szeged környéki tanyavilágot. Ez mind más-más emberekkel, sorsokkal való találkozást jelentett, úgyhogy ilyen értelemben hasznos volt, és előkészítette a főiskolai tanulmányokat...

– *A munkája során egyformán érdekelte a formában a kísérletezés és a sorsban az ember, az emberi arc?*

– Igen. Ez teljesen természetes, mert minden fiatal – akármilyen művészeti ágban ténykedik – előbb a formával kezd. Avantgárd és formabontó, aminek eredményei vannak. Később, ahogy kicsit komolyodik az ember, már nemcsak a formára gondol alkotóként, hanem a tartalomra, illetve a kettő kölcsön- és egymásra hatására. Készítettem absztraktnak nevezhető fényképeket is, tasiszták, vagy pointillisták hatására, ami filmen, fotóban eléggé ritka volt, de aztán később vágytam arra, hogy arcokat is fotografáljak. A kettő egy idő után párhuzamosan futott. A film miatt maradtak az arcok, de a kép mindig fontos volt számomra. Most szomorúan látom, hogy mintha a filmkészítők elfeledtek volna a kép jelentőségéről. A szükségesnél többet beszélnek és illusztrálnak a mai filmekben, és azt a filmnyelvet, amelyet még a némafilm kezdett el kidolgozni, és a

Jelenet Sára Sándor
80 huszár című
filmjéből

hangosfilm egy darabig folytatta, a mai film mintha elfelejtette volna.

– *A fotózásban mi a legfontosabb az ön számára?*

– Mi a főiskola első két évében nem is láttunk felvevőgépet. Ez persze nem volt tudatos, a főiskola anyagi helyzete nem engedte ezt meg. Viszont sokat fényképeztünk, és film-etűdöket készítettünk, ami segítette a képi látásmódunkat. Pontosságra és fegyelemre szoktatott, hiszen egy képnek minden mozzanata fontos. Ez a látásmód annyira meghatározta a munkámat, hogy később, amikor fotókat hoztak, hogy véleményezzem, kértem egy ollót, körbevágtam a képet. Majd megkérdeztem az illetőt – később a Dunaversitas, a Duna Televízió filmes iskolájának tanulói számára is adtam ezt a feladatot –, hogy az általam vágott képben benne van-e minden, amit szeretett volna kifejezni. A válasz igen volt. Majd megnéztük, hogy a levágott részben van-e valami,

ami hiányzik. Kiderült, hogy semmi. Ebből is látszik, hogy a képet pontosan kell megfogalmazni. Örök tanulság a kezdőknek, hogy a kevesebb több. Fontos már a komponálás előtt megtervezni, hogy mi kerüljön a képre. Egy epizódot mondanék ehhez a *Szindbád* forgatásáról. Az első jelenet egy táncjelenet. Latinovits Zoltán két fiatal lányt tanít táncolni. Ahhoz, hogy taníthasson, neki is tudnia kellett a lépéseket, ezért egy tánctanár foglalkozott vele. Ezt azonban Zoli (Latinovits Zoltán) nem vette komolyan, és nem ment neki a tánc. Ő a kerti bútorokra fogta, hogy nem megy a tánc, így azokat kivitette a kellékessel. A tánc viszont utána sem ment. Közben én igyekeztem megtalálni a kamera számára a legoptimálisabb helyet, és láttam, hogy volt ott egy gyönyörű faág, amin hogyha átsuhan a kép, az megadja a hangulatát a filmnek. Zoli viszont azt mondta, hogy itt ez a faág, hát ettől nem lehet táncolni, vigyék ki. A kellékesek már ugrottak, hogy

levágják a faágat, én pedig odamentem, és így szóltam: azt, hogy egy képből mit viszünk ki, vagy mit teszünk be, azt itt én mondom meg. Csend lett, aztán persze felvettük a jelenetet. Ez is bizonyítja a kép fontosságát és pontosságát. Visszatérve az első két évre, amikor nem használtunk filmkamerát, csak fényképezőgépet, olyan gyakorlatra tettünk szert, hogy amikor a filmforgatáson rögtönözni kellett, mert ilyen is gyakran volt, az már rutinosan ment. Rögtön rá tudott állni a szemünk a lényegre, és kiszűrjük azt, ami nem való oda. Pontosságra szoktatott.

– *Operatőrként számos rendezővel dolgozott együtt, és mindenki elképzeléséhez tudott igazodni...*

– Igen, a rendező elképzeléséhez és a forgatókönyvhöz. Miután elolvastam egy adott forgatókönyvet, már volt egy vízióm. Utána átbeszéltük a rendezővel, az már egy másik vízió volt, majd eljött a megvalósítás ideje, a forgatás. Ott már pontosnak és egyértelműnek kellett lenni.

– *Miért tartotta fontosnak, hogy egy idő után az operatőri munka mellett a rendezést is vállalja egy személyben?*

– Ennek gyakorlati oka volt. Egy kamerán keresztül másképp látom a világot, ötleteket ad, és erről kár lemondani.

– *Egy tanulmány önre, mint jellemzőt, a dramaturg-operatőr fogalmát is alkalmazza...*

– Balázs Béla írja le egy helyütt a filmkészítés folyamatát, és van egy mondata, miszerint elkészül a forgatókönyv, szereposztás, helyszíneresés, és akkor jön a „kamerával felszerelt operatőr”. Ez régen így volt, még a némafilm idején. Utolsó pillanatban egy operatőr is kellett, egy technikai ember, aki felveszi az előkészített jelenetet. Holott az operatőri munka nyilván ennél jóval több. Én úgy szerettem operatőrként a rendezővel együttműködni, hogy már a kezdetektől ott voltam, a novellától a technikai forgatókönyv megszületéséig, így lehetőségem nyílhatott a képi ötleteimet is elmondani, érvényesíteni, figyelni az egészek a szerkezetére, dramaturgiájára... Emlékszem, amikor Gaál Pistával (Gaál Istvánnal – a szerk. megj.) forgattuk a *Sodrásban* című filmet, volt egy jelenet egy nyárfasorban. Ennek a képi

megjelenítését máshogy gondoltuk, nem értettünk egyet. Végül Pista azt mondta: de hát én azt akarom, hogy a te képed legyen jó! Erre azt válaszoltam: én meg azt akarom, hogy a te filmed legyen jó!

– *Kinek lett végül igaza?*

– Felvettük a jelenetet. A nyárfasor győzött...

– *A közösség, a műhelymunka egész életében fontos volt.*

– A műhelymunka alapvetően fontos. Az 1960-as évek elején létrehoztuk a Balázs Béla Stúdiót, amely valóban független stúdió volt. Kaptunk egy bizonyos finanszírozási összeget magyar játékfilmre, és azzal szabadon gazdálkodhattunk. Mi fogadhattuk el a novellát, a forgatókönyvet, és dönthettünk róla, hogy melyikből készüljön film. Ez jól működött. Ennek a szellemisége sugárzott át a későbbi filmstúdiókba, melyekbe az azonos ízlésű alkotók csoportosultak. Ennek nagy előnye, hogy a filmkészítőknek volt választási lehetőségük. Mert ha az egyik helyen nem fogadták el a forgatókönyvüket, még mehettek másik stúdióhoz felajánlani írásukat. Hozzáértők bírálták el a forgatókönyvet és segítették a film létrejöttét, hiszen gyakorló rendezők, osztálytársaim, barátaim voltak ezekben a stúdiókban. Ez szintén nagyon fontos, hiszen mindegyikben szakmai műhelymunka folyt. Annak idején a filmforgatókönyvet még neves írókkal írtuk. Ahogy a mostani gyakorlatból látom, a magukat forgatókönyvíróknak nevezők ontják magukból az írásokat, ez a pályázatoknál is látszik...

– *Minek alapján választotta ki a hiteles arcokat, embereket, sorsokat?*

– Amiről nem szerették, hogy beszéljen az ember, vagy tilos volt, arról kellett filmet készíteni. Egy-egy ilyen súlyos téma feldolgozásánál minél több emberrel akartam beszélni, hiszen ez a hitelességet adta. A *Pergőtűzben* számos olyan jelenet van, hogy egyvalaki elkezd egy történetet, és négyen-öten mondják végig. Lehet, hogy nem pontosan ugyanazt a történetet, hanem hasonlót, de végül egy történetté áll össze és hiteles.

– *Sok történelmi játékfilmterve nem valósulhatott meg, hiszen nem kapott rá elég pénzt.*

Helyette viszont megvalósultak a történelmi dokumentumfilmek. Ha kapott volna elég forrást a játékfilmekre, akkor talán nem jutott volna ideje a dokumentumfilmes feldolgozásra. Sajnálná, ha ezek a dokumentumfilmek nem születtek volna meg?

– Sajnáltam volna, igen. Bár valamennyi biztosan a játékfilmek készítése mellett is belefért volna. A történelmi dokumentumfilmek elkészültek, a történelmi játékfilmek pedig alig. Sokan hiányolják a történelmi feldolgozást, és elfelejtik, hogy ott a *80 huszár*. Vagy hallok olyant, hogy a Gulag történetének feldolgozását hiányolják, és elfelejtik a *Magyar nők a Gulagon* és a *Nehézsorsúak* című dokumentumfilmeket. Hallok hangokat az utóbbi időben, hogy meg kell teremteni a magyar nemzeti filmgyártást. Nos, nem kell megteremteni a magyar nemzeti filmgyártást, hiszen az már régóta létezik, sokkal inkább folytatni kellett volna. Mint ahogy nem szabadott volna megszűnni hagyni a Történelmi Film Alapítványt. Itt említeném a Duna Televízió indulását is. Többben, köztük Sütő András is elmondta, hogy a Duna Televízió megalapítása az egyik legnagyobb eredmény volt, ami a Kárpát-medencében a magyarságért történt. Már a létrejötte is nehézkes volt, akkor voltak olyan elképzelések, hogy a Duna TV-t a Magyar Televízió belül kellene működtetni, ám ez a beolvasztás nyilvánvalóan a Duna TV megszűnését okozta volna. Én ezt már akkor is elleneztem. Végül láthatjuk, hogy ez okozta a vesztét...

– *Melyik volt a legutolsó alkotása?*

– A *Mementó* című dokumentumfilm, melyben egy asszony mesél gyermekkori emlékeiről, valamint édesanyja visszaemlékezéséről, amikor az oroszok betörték hazánkba. Megrázó film, és a címe is beszédes, igen, emlékeznünk kell.

– *Köszönjük a beszélgetést! Most pedig engedje meg, hogy mi is emlékezzünk, meghozza egy neves évfordulóra, és 85. születésnapja alkalmából köszönthessük önt: Isten éltesse!*

– Köszönöm szépen! ♣

2018. november 28.

(Az MMA anyagai alapján összeállította: Weltler Ildikó)

BAGI IVÁN VERSEI

Bagi Iván 1976. szeptember 6-án született Budapesten. Humoristaként, parodistaként huszonöt éve van a pályán, prózáíróként eddig nyolc kötetet publikált. Első verseskönyve – A törődés eredete – 2019 tavaszán jelenik meg az Előretolt Helyőrség Íróakadémia gondozásában.

A SEJTETÉS ÖZÖNVÍZÉBEN

A természet hamvas fuvallatai
selymes melegséggel árasztják el a várost.
A fény is magába roskadt, halványan sápad,
és az este külön bejáratú hullámaként alig kivehető fodrozódásba
merül.
A víz kifelé csobban.
A vágy ezer féle árnyalata plasztikusan körbejárja saját finomságait.
Feltérképezi kíváncsi szagokkal a nemi deficit elemi formáit.
Mindent szétfeszít a jelentés.
A testi hiány vitathatatlan alapvetésének
korántsem visszafogott atmosférája
szívósan lebeg az elmúlás lenyűgöző határvidékein.
Az éhség félelmetes szakadékaik konkrét személyben öltenek testet.
Az évődő szorongás első hullámai jobbkor nem is érhetek volna
partot.
Érzékletesen előrevetítik a képlékeny megkönnyebbülés
csapongó időszerűségét, mely képes feloldani az anyag elátkozott
feszültségében rejlt tehetetlen gátlástalanságot.

CSALÁD

Felfordultak a beleim,
fosógörcsöm haragos csövesként falta
a törékeny órákat.
Éjjel 10 után az órák legfeljebb félóráig tartanak,
ha tudok is aludni, kettőkor megint
felriadok egy újabb ocsmány hasmenésre.

Jaj, ezer öngólt rúgtam ma,
kezdve az ehetetlen algasalától egészen a málnás-citromos joghurt
beállított ízéig, leöblítve hidegen sajtolt birsalmalével.
Nem tudom, mi lelt.
Talán hogy nem szerettem akkor, amikor kellett volna.
Ott csúszott el a nap.
Semmi más nem számított, csak ez:
Hogy jobb híján az éjszaka végtelen óceánját a délutánok feszes be-
ájulásaira cseréltem.
Hogy otthonunk sodródó szigete lassan elfogyott, mint a vaj.
És eljött a nap, amikor elhittem, hogy ez már nem lehet kevesebb.
Tévedtem.
Mostantól egyetlen perc is értékes lesz majd.

A FÁRADTSÁG ALGORITMUSA

Ma reggel hat után ébredtem.
Elindul a gyár?
Egy ilyen napon?
Mínek?
Vissza kellene feküdni,
nem reggelizni,
és nem kalibrálni magam egy fárasztó nappalra.
Kezdődjön később.
Használjuk ki az óraátállítás általános zűrzavarát,
és tegyük nagy ívben mindenre.
Milyen halottan pattognak a szomorú vasárnapi percek.
Az élet üregessé vált.
A részeg bulituristák mesterséges jókedve még inkább felnagyítja az
emberekben uralkodó nihilt.
Pénz a lelke mindennek.
A senki földjén ragadt a bioritmusom.
Most vagy a nappalt, vagy az éjszakát választom.
Sokáig ez a lebegő bénultság se jellemezhet.
Emlékszem gimnazistakoromban,
mikor az egyik srác tesiórán, röplabdázás közben
véletlenül tiszta erőből eltalált valakit.
Rögtön megfagyott a levegő,
mire lazán, gátlástalan, öblös hangján
felkiáltott. „Beleféééééé!!!” – mennydörögte pimaszul mosolyogva,
és ezzel hirtelen mindenki napirendre tért a dolog felett.
Mert ezzel a harsány poénnal könnyedén elvette az élet az egésznek.
Elveszem az élet én is ennek a százalmas dilemmának.
Belefér bőven, hogy 11-ig elbűjjak,
és az árnyak birodalmát válasszam.
Csak a megszokott struktúrák és szakaszok stimmeljenek,
hogy legalább a legalapvetőbb keretektől ne lógiak ki,
mert különben végem lenne, mint a botnak.
Most fél 9 van.
Most kell kiszállni.

ÍGY

Soha nem várnak haza.
Leszek, mint a többiek, akik egyedül vannak.
Reggelente nekem is iránytű kell majd,
hogy tudjam, ki és hol vagyok.

Azért maradtam gyerek, mert nem voltam senkié.
De Isten érzi.
Szent vizében megmosdat.
Ételt és vizet ád,
és azt mondja: „Gyermekek vagy.
Elég, ha ezt tudod reggelente.
Amikor felriadsz: engem ott találsz.
Mindenholt ott leszek, ahol gyermekem kóborog.
Felém tart, akkor is, amikor eltévedt.”

Lovagiasság örökkéig Döbrentei Kornéllal

„A tenger felől szünetlen bög egy hajókiért, elnémíthatatlan / lelkiismeret.” Azt hiszem, Döbrentei Kornél *Búcsú a tengertől* című versének utolsó sora jó választás, ha az ember a háborgó hétköznapoktól elszakadva „a lélektani fedélzeten” *A harapófogó öblében* című válogatott költeményeket tartalmazó kötetet támasztékul választva vág neki, hogy legalább részben bejárja a József Attila-díjas és Alternatív Kossuth-díjas költő teremtett versvilágát. A vállalkozás egy cseppet sem könnyű, mi több, veszélyekkel is járhat, az olvasó ugyanis olyannyira hatása alá kerülhet az alkotó szellem kérlelhetetlen igazságkeresésének és megalkuvást nem ismerő szókimonadásának, hogy a továbbiakban csakis saját lelkiismerete szavára hallgatva, elkezd „harcban állni” mindenféle igazságtalansággal szemben. Nekem Zrínyi Miklóst, Balassi Bálintot megidézve, Petőfit, Adyt, Gyóni Gézát, Gérecz Attilát olvasva támadt mindenkor ilyesféle érzésem, hogy csak azokat emeljem ki páratlan

István, Latinovits Zoltán, Nagy László). Ez utóbbi életkép és helyzetleírás tovább erősödik az olyan, tragikus tömörségű sorok által, mint amelyek a Nagy László emlékére írt *Sisak a fejfán* című versben sorakoznak: „Csönd van, véredben a harangszó megállt, / tél-ostyát harapok – / Úgy hordod a halált, / mint fejfák az átlőtt rohamsisakot.”

A rokonlelkiség kihangsúlyozásakor Döbrentei Kornél mindig rámutat azokra a boldog-boldogtalan vonásokra, amelyeket egy-egy költőtárs arcán kizárólagosan felfedezni vél. A kötetbe beválogatott, Csoóri Sándor tiszteletére írt versekben (*Félig-lét, A megkerülhetetlen élet, Az egész bevallott élet*) a rosszal-rontással dacoló bajtársiasság nyomán kiegyenlítődik az életkori különbség, ugyanúgy, mint a Gyurkovics Tibort megidéző *Magyar Jób-sors* című költeményben (Csoóri tizenhat évvel, Gyurkovics tizenöt évvel volt idősebb Döbrenteinél). Érdemes elidőzni azoknál a soroknál, amelyekben érzékletes

leírás ad az idősebb költőtársak csakis intuitív szemmel felfedezhető lelki magatartásáról és lélekállapotáról: „Megannyi kirablás, elárulás után erőd nem fárad, / teli a magtárad. / Nyolc évtized jármába fogva, / királyként is önként szolgál, / mert vallod: a szolgálata a dolga, / s nem az, hogy a gyepelőt a lovak közé dobja. / Sorsod elől rejtekezni ködben is futhatsz akár, / tüzemesztve is újraszülető Főnix-madár, / egek magasán sörétfelhőből is kijutsz, / és leteperen is talpra állsz, besenyő Anteusz. / A tusát lankadatlan kezdheted, / látva látván már nem félünk, / és hogy fölmutathatod nagy-egész életed, / az a végső esélyünk.” (Az egész bevallott élet – Csoóri Sándor 80. születésnapjára).

A Gyurkovics Tibort köszöntő versben visszaköszön a „Jób-képlet”, miszerint Isten szerette az ószövetségi Jóbot, mégis mindent elvett tőle, de ez a kifosztás lett később Jób gazdagsága: „s Te, a folytonos attacküzte, lerogyhatatlan / iramlasz feszes inakkal gímszarvas alakban, / mint ki legenda-abrakon örök életet él, / bár életfonala veszélyes, akár lánggráta kanócu molotovkóktól, / európai úr és klosár, / feje büszkén fent, és feje helye lent fűrészporos kosár, / s ha védtelen önfeledtségű arcán végigráng a kín, / varázskendővel készen előbukkan a szemérmes Harlekin, / kinek e siralomvölgyi reményfutamban / ripacszkodva is hatalma van” (Magyar Jób-sors – a hetvenéves Gyurkovics Tibornak).

Olyan közösségvállalásról van szó, amelyben csakis az érzi otthon magát, aki meri megélni-megvallani elidegeníthetetlen magyarságát. Medvigy Endre összegző gondolatait idézve: „A szerző megéli és irodalmi munkássága fundamentumának tekinti legalább nyolc évszázados költészetünk folyamatosságát az Ómagyar Mária-siralomtól Nagy Lászlóig és napjainkig.”

Munkásságának legismertebb és legtöbbször előadott alkotásai a nemzeti történelem sorgondjait tablószerűen ábrázoló hazafias versei. A felvilágosodás évtizedeiből eredő, majd a romantikában felerősödő

Ahogy az életmű másik alapos ismerője, Papp Endre írja: „Korai verseiben a kép mond el mindent. A képzuhatok összekapcsolói a motívumok, a hangulatok, a megfeleltetések, a hasonlóságok, a logikai párhuzamok: a felfokozottságot, a látványösszetevők, a műveltség-beli tartalmak és a sorseseemények egybesűrítését szolgálják.” Az *A harapófogó öblében* című kötetnek *A skorpió jegyében* (1967–1972) és a *Szökőév* (1972–1979) ciklusa ezt jól példázza. A költői alapállást illetően a családi gyökerek iránti hűség mindenek felett való: „Anyám hátát megülve kaptatok / a Nap iránt, / a fájdalomnak nyele van, / megragadom – jöhet a sárkány” (Gólyalábon – Édesanyámnak), „Apám homloka hideg szirmokon / suhanó szánkó, röpítem, a patkóm / kettétört glória, főséges távlat / az ostorom, bögölyből rajta a bog” (Tavaszi – Édesapámnak). A *Naplövő* (1979–1984) című ciklusban kiteljesül ez az élet- és létérzés a szellemi társak elvesztése okozta tragikummal: „Tündérléptű féldécik sem röpítenek. / Temetők kalodáiban a lábunk. / Elun minket a lét, amíg a sorsunkért / engedelmesen sorbanállunk. / Pórusaink lőrésai halált ásitva / ránk visszanyílnak, s porbahull / kifakult diáksapkánk az ég” (Mondatok siron innen s túl – In memoriam Kormos

hagyományvonal napjainkban Döbrentei Kornél lírájában a lehangsúlyosabb. A bevezetőben említett személyes lelkiismeret okán ötvenhat napjait és utcai forradalmár hőseit különös pátozzsal és tragikussággal vetíti elénk. A *Karácsony 1956* indító képe az akkori szenteste családi emléke, a tizenéves gyermeki elbeszélő nézőpontját folyamatosan tetőzi be a három részre osztott vers (*A Fiú, Az Atya, A Szentlélek*) szakrális magassága. A *Medveölő halála* főhőse a mártírhálált halt költőtárs, Gérecz Attila: „*Vác, Márianosztra, Gyűjtőfogház / – kis magyar szabadság-turizmus –, és végül / ideiglenesen állomásozó sírod a Klauzál téren / a golgotás sorrend: koporsód befejezett / kék volt, fölmérhetetlen, mint most az ég, s az általad / kilőtt két harcokci úgy lobogott, mint most odafönt / az öntözében tobzódba veszteglő nap, s a SZEMBENÉZÉS / liturgiája volt, ahogy odajárultál / a harmadikhoz, oly vakmerően, hogy az Isten, / a keresztfa-szokott, megtagadva a TANÚSÁGTEVÉST, / elszégyenülve takarta el szemét, hogy ne lássa, / amint a lánctalpak komótos csikorgással / maguk alá törik testedet.*” A zenei és építészeti oratórium magasztosságát kísértő *Szoboravatásban* pedig Tóth Ilona vértanúságával szembeníti az élőket és a holtakat. „*Én a konok hitet küldöm, / hogy szívetek megbéküljön, / küldök hozzá erőt, sokat, / lebírnai hatalmasokat, / legyőzni a gyöngeségeket, / merész lelket néktek, / halálom örökmécs-tüzén / egységbe forrasztalak én, / marakvó, széthúzó népem, / ne időzz mindig csak térden.*”

A pesti srácok emlékére írott, *Tartsd meg a sziklát* című verset választotta Döbrentei Kornél egybegyűjtött verseinek kötetcíméül 2008-ban. A mitikus Sziszüphosz alakjának újratemtése mögött önértelmező szándék is lapul. A sorsszerű örökös nekifeszülés az isteni szándékkal szembeni önfeladást igyekszik megsemmisíteni. „*Termékeny idődből végleg kifutsz, / marasszon az, amellyel elűzni akarnak, / retentsd vissza hulltában a sziklát, öngörgető magyar Sziszüphosz, / tartsd meg mozdíthatatlan alapnak, / mert benned bizonyosságot álmodik az Isten, / megbéred, s ha látja, nincs, véli: sehol sincsen, / – ő, ez az Ararát-szegény / Isten-remény!*” Ezáltal Albert Camus idevágó emlékezetes esszéje, a *Sziszüphosz mítosza* gondolatkörének lényegét foglalja össze a költő.

Szüntelen szuronyzivatarban vívott küzdelmében alaptermészete szerint a fény erői dominálnak, a „béke mindenáron”, a „ne legyen több háború”, a „ne legyen több vérontás” álszent szőlamai távol állnak tőle. Elkötelezettsége, hite, akarata a magasrendűség helyreállítására irányul. Magányos lovag módjára tesz kísérletet lélektől lélekig megküzdve, a létörvénységbeli törésekből, szakadásokból, zuhanásokból eredő politikai kudarcok, emberi hitványságok, féltődségi boszorkányszombatok dacára is emlékezve és emlékeztetve az embert isteni képmás mivoltára, amelyet mindig a teremtmény tagad meg, hazudik le, árul el néha harminc ezüstart, máskor egy tál lencséért. Azt beszélük, hogy egykor az ókorban a lovagiság igen magas szintnek felelt meg, hiszen maguknál a római-aknál a patriciusi méltóság második fokozatának tekintették: felülről lefelé a senator után rögtön az eques, a „lovag” következett. Az eques pedig tulajdonképpen azt a réteget körvonalazta, amely a birodalmat tevőlegesen is fenntartani, megőrizni, megvédeni, kiterjeszteni és teljesebbé tenni volt képes. Döbrentei Kornélt ilyesféle „küzdő-harcosnak” láttatja olvasói tekintetem. Ő az, aki nemzedékéből utolsóként, mindenkit felülmúló akaraterővel és lovagias-sággal, történelmünk nagy formátumú alakjait versszemély mivoltukban tovább éltetve mutat példát: „*Ne tőrjetez további szívcsereit, / ám az ősi szűt emeljétek fel, / s lelketektől megletek élettel / szobrom s a Nagyvisten legyen tanúnk. // Kiirthatatlanul megmaradunk*” (*A rendíthetetlen lovag – Gróf Tisza István szoboravatására*). ◆

(Döbrentei Kornél: *A harapófogó öblében*. Válogatott versek. Püski Kiadó, 2018)

Hidi Endre
munka
közben

HIDI ENDRE KERÁMIÁI

A kárpátaljai kerámiaművész, idősb Hidi Endre, Ukrajna Érdemes Népművésze Nagydobronyban született, 1944-ben. Nemrég a fővárosban a Teréz körúton, a Kárpát-haza Galéria rendezésében a Forrás Galériában nyílt kiállítása Tóth Norbert igazgató kurátorsága mellett. A tárlat kapcsán, amely 2019. február 13-áig volt látogatható, id. Hidi Endre így összegezte saját pályáját.

„A művészethez való vonzódásomat talán apámtól örökölhettem, aki a cseh éra alatt cégtáblafestést tanult, és egy reklámcégnél dolgozott rövid ideig. Ő javasolta, hogy az ungvári Ipar- és Képzőművészeti Szakközépiskolába felvételizzek festészet szakra. Mivel abban az évben nem indult festészet, így a választhatók közül a kerámia szakra felvételiztem. Jó tanárim voltak, így hamar megkedveltem az agyaggal való munkát, és azóta is „bele vagyok ragadva a sárba”.

A legtöbbet talán *Bendik János* mesteremnek köszönhetek, aki egy régi ungvári fazekasdinasztia leszármazottja, minden őse, akit csak vissza tudott vezetni, fazekassággal foglalkozott. A kerámiáról a legtöbbet tőle tanultam. Vele megmunkáltunk agyagot, zománcot, angobot (festék), mindent kipróbáltunk, amit egy fazekasnak csinálnia kell, még kemencét rakni is megtanított minket.

Hálás vagyok szüleimnek, testvéreimnek, akik biztattak és segítettek egy saját kis műhely kialakításában, ahol a mai napig dolgozom a családom, főleg feleségem segítségével, támogatásával. Büszkeséggel tölt el az is, hogy gyermekeim közül ketten is továbbviszik a mesterséget.

A család mellett nagy segítőm a munkában a korong. Ahogy az ember fejlődik, egyre bonyolultabb dolgokat is meg tud csinálni. Az elején egyszerű vázákat, csupokat, kisszilkéket készítettem, utána jöttek a különféle figurák, majd a reliefek. Jó pár év gyakorlat után fogtam bele nagyobb méretű padlóvázákba, női figurák és a miskakancsók készítésébe.

A hagyomány követése, az ahhoz való ragaszkodás ugyanúgy fontos dolog, mint a megújulási készség, amely szerencsére ott munkál mindannyiunkban. Az elmúlt fél évszázad folyamán kezem alól kikerült kerámiák ugyan formájukban és kidolgozásukban különböznek egymástól, de szellemiségüket tekintve ugyanazok.” ◆

DOBAI PÉTER

ESŐ, GŐZ ÉS SEBESSÉG

(William Turner, 1844)

Az égbolt aranyérc légteréből a töltés
sötétjén át tör ki eddigi útjait odahagyva
a fekete lokomotív s nyomul súllyal előre
új, nyílt térségek felé, lángoló lendületében
a jövőt érzem s érzem céljai táguló távlatát,
nagy messzeségek mágnesi, villamos
vonzerejét, véges fogságát szabadságának...
A robogó, tóduló mozdony izzó kazánja
éles tűzfényt vet a híd, a vágányok
vak vasára –

Mi hát mégis az élet?

Sora boldog, ölelő megérkezéseknek?

Avagy mindennek – amiért élni lettünk –
sebes és végleges elhagyása, honvágyas,
tovatűnő emlékké, fénytelen, élettelen
kénytelen elváltozása idegen, világtalan,
megnevezhetetlen *másra*?

Útjaink egyszer – bárhogyan – de véget érnek,
véget vetnek önmaguknak, az utak megérkeznek,
de az utazók nem.

Talán egy vélt, világvégi állomáson lelkeket
fölszabadítóan elfeledem azt az utolsó, ijesztő
tudást is, hogy *örök* – minden, mi emberi –
eredendően és eleve elrendelten: nem lehet.
Mikor is érkezünk mi ide, erre a világra?
Tegnap, mint a tengerek...

S innen máris, legott elmenni kell...

S e távozásnak se célja, se útja nincs,

együtt mivelünk vész el

hites *itt-létünk*,

bátor, éber álmunk.

Badacsonyi Sándor: Gulliver I., 1974

BÚCSÚ ANDY VAJNÁTÓL

Andy Vajna nevét hallva egyszerre jut eszünkbe Magyarország és Hollywood. A világ egyik legsikeresebb filmproducere ugyanis hazánkból indulva váltotta valóra az amerikai álmot, majd pedig élete utolsó időszakában szülőföldjének is bőségesen juttatott a sikerből.

Tizenkét éves volt, amikor 1956-ban a Vöröskereszt segítségével egyedül Kanadába ment, majd az Egyesült Államokban, Los Angelesben találkozott újra a családjával. Pályafutása is változatosan indult: dolgozott a Kaliforniai Egyetem mozgókép tanszékén, volt fotós vállalkozása, Hongkongban pedig először parókakészítő volt, majd moziüzemeltető és filmeket forgalmazott. A világ végül producerként ismerte meg a nevét, nem kevesebb, mint ötvenkilenc filmből, amelyek közül számtalan óriási sikert aratott. Világstárok sorával dolgozott, jó néhányukkal szoros barátságot is ápolt. A *Variety* magazin 2017-ben a szórakoztatóipar ötszáz legbefolyásosabb embere közé sorolta. Fantasztikus érzéke volt a sikerhez, de keményen meg is dolgozott érte.

Nehéz persze úgy emlékezni Andy Vajnára, hogy vitathatatlan tehetsége és sikerei mellett ne jusson eszünkbe a bulvársajtó sokat emlegetett sztárja és figyelmét kiváltó pénzügyi manőverei, médiabirodalma és kaszinóhálózata, sőt, az utóbbi években házassága révén magánélete is ösztűz alá került. Életútja végén mindazonáltal elismeréssel kell tekinteni arra, amit a filmszakmában elért, legfőképpen pedig arra, amit a magyar filmért tett.

Páratlan pályafutását nehéz röviden egybefoglalni: a hatalmas hollywoodi kassza-

sikerektől a művészfilmeket át a nemzetközi díjakat nyerő magyar filmekig ívelt. A hihetetlenül népszerű *Terminátor*- és *Rambo*-filmek mellett jól megfértek olyan művészileg kiemelkedő alkotások is, mint az *Angyalszív* vagy az Oscar-díjra jelölt *Nixon*.

Olyan színészekkel dolgozott, mint Anthony Hopkins, Robert De Niro, Mickey Rourke, Michael Douglas, Gary Oldman, Demi Moore, Sharon Stone, Scarlett Johansson, Arnold Schwarzenegger és Sylvester Stallone, s olyan rendezőkkel működött együtt, mint Oliver Stone, Alan Parker, Paul Verhoven és James Cameron.

A hollywoodi sikerek idején sem felejtette el azonban hazáját, olyannyira, hogy élete utolsó éveiben újra itthon munkálkodott, nem is akármilyen sikerrel. Saját szavaival élve az volt a szenvedélye, hogy visszaadjon valamit annak az országnak, ahol született.

Még a kommunizmus bukása előtt Magyarországra hozta Schwarzeneggert, nálunk forgatták a *Vörös zsaru* című filmet. Hamarosan következett a világsikerű *Evita*, Madonnával a címszerepben. A nálunk zajló forgatások nemcsak Budapestnek csaptak hangos reklámot, hanem sok-sok magyar filmesnek is munkát adtak. Utólag visszatekintve ez csak a kezdete volt egy olyan folyamatnak, amely mind a mai napig tart – Budapest a hollywoodi produkciók egyik legkedveltebb színhelye lett.

Magyar szempontból Andy Vajna pályafutása legfontosabb időszakának a közelmúlt számított. Azzal, hogy a rendszerváltás óta tevékenyen részt vett a hazai filméletben, később pedig a nemzeti filmipar fejlesztéséért

Jelenet a *Szabadság, szerelem* című filmből

Arnold Schwarzenegger társával a temetésen

Schwarzenegger *A terminátor* című filmben

felelős kormánybiztos lett, és kezdeményezésére létrejött a Magyar Nemzeti Filmalap, rég látott sikertörténet vette kezdetét.

A magyar filmgyártás már a XX. század első felében is meglepően termékeny és hazai szinten mindenképp sikeres volt. Később, a kommunizmus éveiben a filmkészítők dolga is nehéz volt, a cenzúra szelleme mindent áthatott, sokaknak egyáltalán nem akadt munkalehetőség. Ennek ellenére voltak egészen kiemelkedő filmsikereink is. Ilyen volt például 1981-

ben Rófusz Ferenc *A légy* című animációs rövidfilmje (operátor: Somfai István), amely az első magyar Oscar-díjas alkotásként vonult be a filmtörténetbe, vagy egy évre rá Szabó István *Mephistója*, amely a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjat hozta el.

Andy Vajna már a rendszerváltáskor bekapcsolódott a hazai szórakoztatóiparba, amikor 1989-ben megalapította az InterCom céget és forgalmazni kezdte a nagy amerikai stúdiók filmjeit. A kilencvenes években megkezdte ha-

zai produceri tevékenységét is, s megmutatta a sikerfilmek készítésének receptjét. Az 1997-ben készült *A miniszter félrelép* a mai napig a legnagyobb nézőszámot hozó magyar film: hétszázötvenezer ember nézte meg annak idején a mozikban. 2006-ban sikeres '56-os témájú filmet is tető alá hozott; a *Szabadság, szerelem* az ifjabb nemzedékekhez is közel vitte a forradalmat. Kormánybiztosnak 2011-ben nevezték ki, és az ő kezdeményezésére jött létre a Magyar Nemzeti Filmalap. A támogatásával készült magyar filmek több mint százharminc nemzetközi díjat nyertek el Hollywoodtól Cannes-on át Velencéig. Állhatatosságának köszönhető, hogy 2016-ban elkészült hazánk második Oscar-díjas nagyjátékfilmje, a *Saul fia*, amelyben előzőleg kevesen láttak fantáziát rajta kívül. Alig egy évvel később a rövidfilmek között született magyar siker az Oscar-gálán, amikor a *Mindenki* című alkotás nyert. Ne feledkezzünk meg Enyedi Ildikó 2017-es Arany Medve-díjáról sem, amelyet a *Testről és lélekről* című művével nyert el (Oscar-díjra is jelölték). A nagyszerű rendező hiába állt elő számtalan filmtervvel az elmúlt húsz évben, a filmalap előtti időkben nem talált támogatóra. A díjak mellett nem mellékes az sem, hogy a nézők újra és mind gyakrabban választanak magyar filmet, amikor beülnek a moziba, s ez olyan, a közelmúltban készült sikerprodukcióknak köszönhető, mint például a *Kincsem*.

Andy Vajna hetvennégy évesen, súlyos betegség után hunyt el otthonában, Budapesten. Nem nyilvános temetésén számtalan illusztris személyiség megjelent, többen beszédet is mondtak. Köztük volt jó barátja, Arnold Schwarzenegger, aki ez alkalomra érkezett Budapestre. A színész elmondta, hogy nagyon jó barátja, Vajna élete egy bevándorló nagyszerű története volt az Egyesült Államokban: megérkezett és megvalósította az amerikai álmot. Bátor és intelligens emberként jellemezte, aki sokat dolgozott ezért az álomért. A filmbeli akcióhős Schwarzenegger igazi akcióhősnek nevezte Vajnákat, akinek nagy szíve volt, és azt is megvalósította, amire mások azt mondták, lehetetlen.

Rogán Antal, a Miniszterelnöki Kabinetirodát vezető miniszter is elbúcsúztatta a világszerte elismert filmproducert. Elmondta, hogy Vajna hazaszeretetétől távol állt a hazafias pátosz és a nemzeti búskomorság. Egyszerűen meg akarta mutatni a világnak ezt a magányos, sokszor meg nem értett, nyelvébe és történelmébe zárkózott népet. Az első pillanattól látszott, hogy Vajna a magyar filmipar megújítását egész pályafutása egyik legfontosabb produceri munkájaként élte meg. „És ezt az ügyet is sikerre vitte – mondta Rogán. – Amit ígért, teljesítette. Amit vállalt, megvalósította. Neki köszönhető, hogy a magyar film új aranykora köszöntött ránk.” (I. S.)

ANDY VAJNA (ANDREW G. VAJNA, 1944–2019) FILMJEI:

A csendestárs (1978); *Menekülés a győzelembe* (1981); *Rambo* (1982); *Rambo II.* (1985); *Angyal szív* (1987); *Különös kegyetlenséggel* (1987); *Vasmadarak 2.* (1988); *Rambo III.* (1988); *Vörös zsaru* (1988); *Az emlékmás* (1990); *Jákob lajtorjája* (1990); *Hajszál híján* (1990); *Air America* (1990); *Terminátor 2 – Az ítélet napja* (1991); *Tökéletes katona* (1992); *Elemi ösztön* (1992); *Medicine Man* (1992); *Cliffhanger – Függő játszma*

(1993); *Tombstone* (1993); *Az éj színe* (1994); *Reneszánsz ember* (1994); *Nixon* (1995); *Dredd bíró* (1995); *A skarlát betű* (1995); *Die Hard – Az élet mindig drága* (1995); *Evita* (1996); *Árnyék-összeesküvés* (1997); *A miniszter félrelép* (1997); *A 13. harcos* (1999); *Amerikai rapszódia* (2001); *En, a kém* (2002); *Terminátor 3. – A gépek lázadása* (2003); *Elemi ösztön 2.* (2006); *Szabadság, szerelem* (2006); *A szabadság vihara* (2006); *Terminátor – Sarah Connor krónikái* (2006); *Terminátor – Megváltás* (2009).

Krúdy Gyula – Egy város anatómiája

Krúdy: Egy város anatómiája címmel művészetelméleti szimpóziumot rendezett 2018 októberében a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMA MMKI) az óbudai Esernyős Galéria Szindbád Rendezvénytermében. A kétnapos tanácskozás Krúdy Gyula életműve mentén keresett párhuzamokat az egykori fővárosi kultúra és az írói életmű között. A szervezők szándéka az volt, hogy annyit mutassanak meg Krúdy Gyulából, amennyit ő mutatott önmagából budapesti ankszijaiban. Nagy léptékű miniatűrjeiben nemcsak egy álarcot váltó életút és egy nosztalgikus-ironikus életmű érhető tetten, hanem az a közeg is, amely környezetet, keretet és gátat teremtett az író számára. Az 1910 és 1930 közötti budapesti kulturális élet speciális, olykor túl-, máskor alulértékelt urbanisztikáját, városi miliójét és mikrotörténetét Krúdy nyomán, mentén mutatták be a felkért előadók. Az egyes szekciókban az irodalomtudomány képviselői mellett megszólaltak a korszak budapesti urbanisztikáját, anyagi kultúráját, városi életét, fotográfiáját, építészetét, komplex vizualitását és zeneiségét kutató szakemberek is. Az elhangzott előadásokból készült tanulmányokat a kutatóintézet a közeljövőben megjelenteti. Az alábbiakban Sturm László irodalomtörténész, az irodalomtudományok kandidátusa előadásából adunk közre részletet, akinek kutatási területe Krúdy Gyula és a századelő magyar irodalma.

STURM LÁSZLÓ

Krúdy és Platonov

Az orosz irodalomból Krúdyhoz – ha már egybe akarjuk vetni – más nevek ötlenek föl először. Akiktől maga is kedvvel olvasott: Gogol, Turgenyev. Vagy a kortársak, például Bunyin. A groteszkbe hajló világlátás, a holt lelkek témája Gogollal, a régi és az új világ nosztalgikus számbavétele Turgenyevvel és Bunyinnal rokonítja. Andrej Platonov (1899–1951) egy emberöltővel fiatalabb nála, munkásként kezdte, fiatalon a forradalom híve. A forradalomtól várta a kozmosz otthonossá tételét, hogy megvalósul akár Nyikolaj Fjodorovnak a halottak feltámasztását is megcélzó utópikus filozófiája. (Fjodorov már Tolsztojra is hatott, és a XX. század elején sok más kimagasló művészre.) A húszas évek elejétől egy évtizednyi időre fölerősödik Platonovnál a satirikus hang. Az évtized végétől alig engedik publikálni, súlyos szegénységben él. Őt személy szerint megkíméli a sztálini terror, de középiskolás fiát letartóztatják, és hamarosan meghal. Legjelentősebb művei közül a *Dzsán* csak a hatvanas években jelent meg (akkor is csonkítva), a *Csevegur*, a *Munkagödör* és az *Az ifjúság tengere* pedig a gorbacsovi időszakban (a *Csevegurnak* volt egy korábbi, párizsi kiadása).

Az először önkényesnek tűnő összevetés mellett szól mégis, hogy leginkább Platonovban találhatjuk föl a Krúdyval nagyjából kortárs orosz irodalomban azt az alkotót, aki hozzá hasonlíthatóan azonnal felismerhető, csak rá jellemző stílust alakított ki. Illetve akinek a világa hasonlóan zavarba ejtő.

Krúdy nosztalgiája, tudjuk, sokáig elfedheti az olvasó elől sokértelmű iróniáját, világa abszurd vonásait. Platonovnál hasonló a tapasztalatunk. Az olvasó először hüledezik, vajon mi itt a komoly, vajon szocialista realizmus-e ez vagy annak a paródiája, vagy valami egészen más. Egyik fordítója tömör jellemzésében: „Andrej Platonov a XX. századi orosz irodalomnak alighanem egyik, ha nem a legnagyobb hatású írója. Túl azon a hátborzongató, a hétköznapi szovjet valóság redukált életvitelét, az archaikus népek mitologikus szemléletmódját, valamint a negatív utópiák haszonelvűségének és technikai újításainak fetiszizálását felmutató világképen, amely műveinek egyik jellegzetességét adja, az életműből a legmaradandóbbnak a Platonov-művek nyelvi megformáltsága bizonyult. Platonov narrátorának nyelve a szovjet propaganda, a húszas-harmincas évek újságnyelve, a műszaki-technikai szakkifejezések és az orosz filozófiatörténet utópikus gondolkodóira jellemző hangvétel egymást

taszító-kizáró elemeiből van összegyúrva úgy, hogy a botladozó nyelvű elbeszélő verbális megnyilvánulásaiban mégis szerves egységnek tűnik fel.” Platonov maga így ír egy elbeszélése kapcsán a húszas évek közepén feleségének: „Itt van a *Jepifanyi zsilipek*. Szokatlan stílusban írtam, részben óslávosan – nyúlós nehézkességgel. Lehet, hogy ez sokaknak nem fog tetszeni. Nekem se tetszik – így alakult...”

Természetesen mindez csak akkor érdekes, ha Krúdyhoz fogható jelentőségű íróról van szó. Platonovnak, akárcsak a magyar alkotónak, kezdetben kis körre terjedt a kultusza, az utóbbi évtizedekben viszont egyre nyilvánvalóbbnak látszik írói nagysága.

Platonov kiemelkedő műveinek iránya természetesen jócskán eltér a jellemzőnek érzett Krúdy-stílustól, vagyis a hasonlatokkal, képekkel zsúfolt írásmódtól. A kései Krúdy szikárabb, groteszk felé hajló írásmódjától azonban talán nem is annyira. (És mivel Krúdynál nincs szó gyökeres fordulatról, a díszesebb stílus mögötti szemlélet is összevethető a platonovi világgal.)

A két író szemléleti közösségére vall humoruk hasonlósága. Krúdy humorára kevésbé a szakirodalom, inkább íróársai figyeltek föl. Szegedy-Maszák Mihály is, megállapítva a szakirodalom említett hiányát, Márai-naplójegyzetét idéz: „Érdemes emlékeztetni arra, ahogyan Márai jellemezte Krúdyt 1967-ben: »ez a nagy író – mindenről és mindenkiről – örökké parodisztikusan beszélt [...] feltételezte az olvasó cinkosságát, azt, hogy együtt röhögnek, író és olvasó«. Talán legjobban az Álmoskönyv figyelmeztethet arra, hogy a szakirodalom viszonylag keveset foglalkozott Krúdy műveinek humorával.” Egy interjúban Kassák fejt ki legrészletesebben Krúdy humorának mibenlétét: „... érdemes lenne részletesen beszélni Krúdynak a humoráról, ami nemhogy nem vicc, de még csak nem is szellemesség, hanem vízió mindig, de olyan groteszk, hogy valahogyan, ha Magyarországon kifejlődött volna a szürrealizmus, akkor egyik ősenek lehetne mondani Krúdyt, mert ahogyan ő nőket és férfiakat jellemezni tud, lehetetlen helyzetben, és a lehetetlen helyzet lehetetlen figuráját velünk reálisan el tudja fogadtatni – nagy erőre vall, és a humornak olyan nemes, ki nem élvezett formája, amire megint magyar viszonylatban nem tudok senkit, talán a külföldiek között lehetne találni ilyent...” Fried István azt sejteti, hogy ez a humor az emelt és a köznapi – nem annyira ütköztetéséből, inkább – egybelátá-

A konferencia előadói a Krúdy-szoborral

sából ered: „... a sejtlemességtől, az érzelmességtől, a nosztalgiától, az időnkivüliségtől megfosztódva belép a humorral szemlélhetőség kontextusába, minnek következtében a fenségesbe tagolódott előadás átadja a helyét a fenségesben kételkedő, nem fenséges (bár nem is alantas) modalitásnak.” Krúdy maga, szokása szerint, a humorról is hasonlóan szól. Például a *Valakit elvisz az ördögben*: „Mindinkább oszladozott Patkó Bandi névtelen szomorúsága, amint Amanda kisasszony csendeskés, mélabús humorral előadott történeteit hallgatta. A nőkben ritkaság a humor, azért érezni tokaji bor illatát azoknak a nőknek az ajkán, akik megnevettetni is tudnak.” A humor, sugallja, a létezés szomorúságával szembesül, ezért vegyül benne bánat és öröm („mélabús”). Az élet ilyen összetett látása érett bölcsességet feltételez, amely hosszú erjedés utáni vonzó kiegyensúlyozottságával az aszút idézi.

Platonovnak, akárcsak Krúdynak, általában csak hosszabb idézettel lehet érzékeltetni a humorát. Épp mert egy élethelyzethez, létfelfogáshoz kapcsolódik, ellentétben a röviden idézhető viccel vagy szellemességgel. Oldalakon át lehetne idézni például a *Munkagödör* című kisregény háttorzongatóan „röhögtető” (Márai) kuláktalanítási jelenetét, amikor egy télen a kuláknak minősítettek tujára teszik, hogy leúszassák őket a tengerre, a biztos pusztulásba. Csak néhány részlet: „– Aktivista elvtárs! Hallod, elvtárs?! – Beszélj világosan! – ajánlotta az aktivista a középparasztnak, tevékenysége közepette. – Kegyeskedj engedélyezni nekünk, hogy végigsírassuk a hátralévő éjszakát, akkor aztán mindég véled együtt fogunk örülni. Az aktivista keveset töprengett: – Az egész éjszaka, az sok. Az egész körzetben körülöttünk hatalmas az iram, addig sírjatok, ameddig el nem készül a tutaj. – Hát, az is öröm, ha addig sírhatunk – mondta a középparaszti férfiú, és elsírta magát, nehogy egy pillanatot is elszalasszon, és kárba vesszen ez az utolsó bánata. [...] A folyami kulákrakomány már-már eltűnt a kanyarban a parti füzes mögött, vagyis Zsacsev előtt tünedezni kezdett az osztályellenség látványa. – Héj, élösködök, isten véletek! – ordította végig a folyót Zsacsev. – Isten vé-é-led! – visszhangozták a tenger felé hajózó kulákok.” De azért van, ami talán röviden is hatásos. Például amikor a halott anyja mellett talált kislány azt mondja megtalálójának: „Én nem is akartam megszületni, mert féltém... féltém, hogy az anyám burzsuj lesz.”

Platonov is mintha egész életében egyetlen könyvet írta, mint Krúdyról is gyakran megállapítják. Az orosz író feleségének írott levelében fejti ezt ki, ugyanitt tér ki egyik hőse önéletrajzi kötődésére (szintén mindkét alkotó szembeötlő vonása) és egy érdekes, talán a humorértelmezésben is felhasználható megjegyzéssel toldja meg: „Kirpicznyikov – az nem én vagyok. Megmondom, miért. Az én eszményeim egyformák és állandóak. Nem leszek író, ha csak saját változatlan eszményeimet fejtegetem. Nem

fognak olvasni. El kell posványosítanom és variálnom kell a gondolataimat, hogy elfogadható mű keletkezzék. Éppenséggel – elposványosítani! És ha az írásba beleadnám az agyam valódi vérét, nem nyomtatnák ki őket. [...] Kirpicznyikov csak részben viseli az én vonásaimat.”

Mindkét írónak gazdag a munkássága, alakulnak a hangsúlyok pályájuk során, így a közös motívumok, témák kimutatása önmagában még igen esetleges lenne. Viszont a közös jegyek és a szükségszerű különbségek rendszere talán kirajzol két olyan írói képletet, amelyek érintkezései és eltérései fényt vethetnek a művészi nagyság, a modernség, a nyelvi eredetiség némely kérdésére.

Mindkét író főleg a saját jelene és a félmúlt köréből veszi témáit, de a történelmi múlt is fontos mindkettőjüknél, sőt a meseírásba és a drámaszerzésbe is belekóstolnak. Esszéírói életművükben feltűnő, hogy Platonov – főleg korai esszéiben – jóval elvibb, elméletibb alapozású, mint a hangulatokat érvényesülni engedő Krúdy. Ám Platonov is inkább egy-egy életproblémát ragad ki a tárgyalt művészek, művek fejtegetésekor, annak a belátásnak a szellemében, amit jegyzetfüzetében így fogalmaz meg: „A kritika valójában az első, »alapvető« szerző által talált téma gazdagságának további kibontása.”

Stílusuk lényegi meghatározója, hogy rájátszanak bizonyos háttérodalomra, amelyhez simulva vagy amellyel ütközve sokértelművé lesz a hangjuk. Krúdynál ez főleg a XIX. század irodalma, középpontban a Jókai-hagyománnyal és az anekdotával. Fleisz Katalin például az Ál-Petőfiben hívja föl erre a figyelmet: „... a regényben különösen szembetűnő a Jókai hangjára emlékeztető anekdotikus beszédmód. A regény nyelvi szerveződése, a szereplők beszédének (kultikus, népiesen bölcselkedő, játékos-évődő) regiszterváltásai is meglevő szöveg-hagyományokra mutatnak rá.” Platonovnál a már korábban felidézett sokrétegűségből talán a „szkaz” műfaja jelenti azt, amit Krúdynál az anekdota. Ez a beszélő hangját imitáló, a XIX. századtól jelentős beszédmód nála magába olvasztja a népi apokrifok modorát, és a jelen propagandanyelvezete is ebbe illeszkedik, amely így mintegy maga is apokrifként mutatkozik. A képtelen valóság a szereplők képtelen eszme-futtatásaiban, ötleteiben csendül vissza. Krúdytól sem idegen a magas vagy hivatalos szemlélet hasonló lefokozása. A *Valakit elvisz az ördögben* a Tinódi nevű könyvtáros ad ilyen görbe tükröt Jókai egyik legismertebb regényéről: „Tinódi Jókai és a romantika szubkulturális olvasatát adja. Nemigen szabadulhatok meg a gyanútól, hogy Jókai romantikájának éppen efelé mutató elemeire volt fogékony az olvasóközönségnek talán nem is olyan nagyon csekély része; s mindaz, ami Jókainál némileg felülstilizálva vagy a titokregény alakzatába rejtve jelenik meg, a cselekményességnek a kaland és/vagy a bűnügyi regényt idéző módszereként lett kedvelt.”

A mindennapi, konkrét mindkettejükénél közvetlenül érintkezik a kozmikussal, a lényegivel. Krúdy hasonlatainak sokszor ez az adott szférán áttörő képzelet adja meg a varázsát, és Platonov képei mögé is ez teremt valamiféle mítoszi erőteret. Stílusuk egyik fő varázsa, hogy lépten-nyomon váratlan, életbölcsséget összegző megállapítások, hasonlatok merülnek föl – többnyire külön figurákhoz kötve.

A magyar és az orosz íróknál is emlékezetes tájleírásokkal találkozunk. Míg azonban Krúdynál a tájból áradó szomorúság csak egyik arca a természetnek, Platonovnál sokkal hangsúlyosabb benne a közöny, a ridegség. Mégis van az általa mutatott természetben is valami remény, emberhez forduló „szégyen” és „gyöngédség”, ami vigasztalólag, illetve feladatot sugallva hathat az ugyancsak rideg emberi világban. Például a *Munkagödör* elején rögtön ilyen leírásra találunk: „Voscsev akkor odament a nyitott ablakhoz, hogy tetten érje az éjszaka beköszöntét, s megpillantotta a fát az agyagdombon: hajlongott a kedvezőtlen időjárásban, titkolt szégyennel suhogott a lombja. Valahol, bizonyára a SZÖVÉRT hivatalnokainak kertjében, fűvöszenekar szomorkodott: egyhangú, irreális zeneszó sodródott a vízmosság sivatagja fölött a természetbe, szél által; mert a szélnek ritkán jutott öröm, ám semmit se bírt tenni, ami egyenértékű a zenével, s tehetetlen múltatta estéli idejét. Szélszűntén ismét csönd lett, amelyet aztán befödött a még csöndesebb setétség. Voscsev az ablaknál ült, hogy megfigyelje e gyöngéd éjsötétet.” Krúdytól számtalan hasonlatot idézhetnénk, amelyben átélkesedik, emberinek mutatkozik nemcsak az élő, de az élettelen természet is. A létezők nagy közösségében megalapozott tréfás-féltréfás átváltozásoknak se szeri, se száma. (Példa *Az Aranyszív lovagjaiból*: „Mások oly mozdulatlanul ültek mohos faderekaknak vetve hátukat, mintha maguk is fatörzsekké változtak volna. Dunári az emberképű fatörzseknek mutatott be először. Az egyik fatörzsből kinyúlott valamely reszketeg kéz, mintha egy holt gally mozdult volna meg.”)

Ember és környezet határai átjárhatók Platonovnál is. Nála elméletileg jobban kitapintható ennek szemléleti háttere: ifjúkora meghatározó filozófusai szellemében úgy nézett a világra, mint egyetemes életközösségre. A környező valóság az embertől várja felszabadítását, értelemmel való megtöltését. A *Friss kútvízben* azért tud Alvin kiválóan teljesíteni, mert érzi a közösséget: „Nem lehetsz te holmi alakatlan szörny, te más leszel – állapította meg Alvin, és aztán Szemjon Szazonovra nézett, vagy más, közelálló és kedves valakire emlékezett. – Az ő kedvükért háborgatom az agyagföldet, mivelhogy őket jobban szeretem, de hát az agyag is kedves, és valamennyien együtt élünk.» Alvin belső monológja és az, amelyet fennhangon más emberek számára mondott, különbözött egymástól; ez azért volt így, mert a belső monológ voltaképpen nem fejeződik ki szavakban, csupán érzésrezdülésekben [...] Alvin számára semmi sem volt élettelen, neki köze volt minden egyes tárgyhoz, bármely élő teremtményhez, és nem ismerte a közönyt; ha pedig másoknál látott közömbösséget vagy számító önelégültséget, akkor könnyen megkeményedett, s ebben az állapotban talán az a homályos vágy rejlett, hogy kiragadja a közömbös embert kapzsi elkülönültségéből, és az észrevegye a számára láthatatlant, az embereket és a természetet a maga valódiságában, gyönyörűségében és a jövő felé törekvésében – és szívével, erejével találkozzon velük.” Szása nevelkedése is hasonló együttérzésen alapul a *Csevangur* című regény önállóan is publikált első, *Mester születik* című részében: „Szása képtelen volt bármiben is önállóan cselekedni: előbb hasonlóságot keresett saját szándékolt tettéhez, csak aztán cselekedett, de nem a maga kényszerűségéből, hanem mert együttértett valakivel vagy valamivel. »Én ugyanúgy vagyok, ahogy ő« – mondta magában gyakran Szása. Rátekintvén valami öreg kerítésre, gondolatban gyengéden szólt hozzá: »Csak álldogál magában!« – és ugyanúgy ő is megállt valahol, minden különösebb ok nélkül.» A *Csevangurban* sajátos fénytörésben mutatkozik meg a kérdés: „A jószágot is nemsokára szélnek eresztjük – válaszolta a csevanguri –, ők is majdnem emberek, csak az évszázados elnyomás miatt maradtak le mögöttünk. Pedig ők is emberek szeretnének lenni!”

Sturm László
előadás közben

A többséget a szenvedés tájban és emberi sorsban tapasztalt túlcsoordulása ébreszti rá az élők közösségére. Az embert és környezetét egyaránt kínzó üresség néha tartalmas sugallattá válik. A *Dzsan* elején is – a *Munkagödör* elejéről idézett részlethez hasonlóan – a csönd fogadja magába a lehetőségek érzetét, a gyöngédséget: „Vera szó nélkül ment. Csagatajev időnként ránézett és elcsodálkozott, miért vélik a többiek csúnyának, amikor pedig még szerény hallgatása is a fű csendjét, egy közeli barát hűségét idézi. Hiszen csak távolról lehet lenézni, elutasítani, vagy egyáltalán, közömbösnek lenni egy ember iránt. [...] a fiú elbátortalanodott az iránta érzett gyöngédségtől.” Ismét ide kívánczik egy levélrészlet. Platonov a feleségének írta 1927-ben Tambovból: „Ebben az eldugott zugban bolyongva olyan szomorú dolgokat láttam, hogy nem hittem, létezik valahol pompás Moszkva, művészet és próza. De úgy tűnik – igazi művészet, igazi gondolat éppen hogy ilyen eldugott zugban születet.” Bár Krúdynál a szerelem a közismerten meghatározó téma, a végső szó nála is a szeretet és a részvét, ide jut el beavató útja során az *Asszonyások díjabeli* temetésrendező is.

Mindkettejük előszeretettel léptet föl utazó hősöket. Krúdynál elég Szindbádra vagy a vörös postakocsi utasaira gondolni. A *Munkagödör*, a *Csevangur*, a *Dzsan* hősei (és még lehetne hosszan sorolni) szintén állandóan úton vannak. Platonovnál az ideologizáló hősöket váltják föl az utazók, példázatosá és egyben mesei szerkezetűvé alakítva a művek kompozícióját. Az utazások szembesítenek főváros és vidék ellentétével is. Platonovnál leginkább az *A kétkedő Makar* épül e köré az ellentét köré.

Az eszményeikkel együtt a korukból kiesett szereplők mindkét író életművében központi szerepet kapnak. A Don Quijote-i alapminta eszményeit Krúdynál a szépirodalom szállította, Platonovnál a forradalmi retorika és bizonyos filozófiák.

Az utazás és Don Quijote alakja egyaránt a pikareszk regény hagyományát idézik meg. A Gintli Tibor által Krúdyhoz kapcsolódva összefoglalt műfaji sajátosságok Platonovot is jellemzik (legfeljebb az anekdotát kell a már említett „szkáz”-ra kicserélni): „A pikareszk, a kaland- és ponyvaregény narratív eljárásainak imitációja, a romantikus irodalom megidézése, az anekdota és a mese műfajának felhasználása és átértelmezése [...] Krúdy poétikájának meghatározó vonásai.” A pikareszk jelentéséről Céline-t és Krúdyt összehasonlítva tesz a tanulmány szerzője itt is érvényes megállapítást: „a pikareszk mindkét szerző esetében a létben való otthonalanság narratívájává értelmeződik át”. A pikareszk (és a fejlődésregény) jellegzetességeiből kiindulva a *Csevangur* elemzője szintén alapvető belátásokat fogalmaz meg, amelyek átvezetnek a két író összekötő egyik legfontosabb jellegzetességhez, a realizmusra jellemző pszichologizáló szemlélet átértelmezéséhez, amelyet félreértve egyesek olykor következtetlenné, egysíkúnak érezték a két író által teremtett

alakokat. [...] Mindez meghatározóan hat az elbeszélői nézőpontra és a művek szerkezetére. Az orosz íróról mondottak gond nélkül átvihetők Krúdyra: „Pozíciója állandóan változik. Hol teljesen azonosul a leírtakkal, hol teljesen elhatárolja magát tőlük, hol pedig mind egymástól, mind a sajátjától különböző nézőpontokat mos össze és választ szét, akár egyetlen mondat keretein belül is.” A szerkezet pedig középpont nélküli, mozaikos, nem egyenes vonalú, következtetlennek tűnő tettek tarkítják, viszont sok az ismétlés, késleltetés, sokszor lelassul a cselekmény.

Krúdy és Platonov hősei tehát nem hagyományos értelemben vett személyiségek. Társadalmi és egyéb magyarázatok mellett nyilván az is szerepet játszik ebben, hogy ezek az alakok – a közösségek, hivatásrendek és egyebek bomlása miatt – nem biztonságos közegben szembesülnek a világegésszel, hanem közvetlenül. Az áttétek meggyengülése kielezi a világegyetem és az emberi parány megsemmisítő léptékkülönbséget. Az ürességérzés, a melankólia, a beteges mélabú minden szereplőben ott sajog. A világ túlereje Krúdynál sokszor végzetként jelentkezik. „A véletlen, más néven: a végzet” – írja a *Palotai álmok*ban. Platonovnál a *Mester születik*ben (vagyis a *Csevangur* elején) olvashatjuk: „Bármennyit olvasott és gondolkozott, a belsejében ott maradt valami üresség – az a pusztaság, amelyen át nyugtalanító széllel leírhatatlan és elmondhatatlan világ zúdul át. Tizenhét éves korában Dvanovnak még nem volt védőpáncél a szívéen – sem istenhitből, sem az értelem fakasztotta nyugalomból; nem adott ő idegen nevet az előtte kibontakozó, névtelen életnek. Azonban nem akarta azt sem, hogy ez a világ nevezetlen maradjon – csupán arra várt, hogy tőle, a maga szájából hallja majd nevét.” A másik főmű főszereplője is rögtön az elején így mutatkozik (és ez szinte az összes szereplőre itt is kiterjeszthető): „leült az árokpartra; de mihamar kételkedni kezdett az életében, igazság híján elgyöngült a teste, nem birt tovább fáradozni s úton lépegetni, míg meg nem tudja, pontosan milyen is a világ, s hogy merre a cél”. Ez az üresség űzi a szereplőket a mindent ígérő forradalomhoz, ez tünteti föl némelyikük előtt a forradalom vélt vagy valós ellenségeit ördögi, elpusztítandó hatalomként.

Am az ismeretlen nem csak kiüresítően, hanem biztatóan is hat a szereplőkre. Egyik író világa sem csak démoni. Ott van ezzel szemben a remény, a boldogság vagy legalábbis a kibírás lehetősége. Felfeldereng: az ember boldogságra rendeltetett. Például Csagatajevben, a *Dzsán* főhősében: „Elmosolyodott egy régi ötletén: miért számítanak az emberek inkább bánatra és pusztulásra, amikor a boldogság legalább annyira elkerülhetetlen és sokszor elérhetőbb a kétségbeesésnél.” Láttuk, Platonov természetének csendjében szintén ott rezeg valamiféle ígéret. (Amit, egy ideig úgy tűnt föl előtte, a forradalom van hivatva beteljesíteni.) Egyesek érzékelik is ezt a „láthatatlan valóságot”, mint Alvin a fentebb idézett részletben. Nem véletlenül vette föl az író a Platonov nevet (eredeti neve: Klimentov), hinni látszik egy rejtett valóságban, pontosabban egy valóságalkító ideavilágban. Nyilvánvalóan Krúdynál is rátalálhatunk a láthatót alakító láthatatlan világ nyomaira. A tőle megszokott módon, többnyire szinte észrevétlenül, szokásmondásokba burkolva. Például az *A költő és a leányzó* elején olvasható részletbe érezhetünk ilyen értelmet: „Május volt: aranyat hoztak a másvilágról zöld leveleikre a fák”. Vagy akár az *A nyolcvanéves ifjú* című cikkéből is idézhetünk: „minden március elhozza a tavaszi szeleket, a láthatatlanságból jövő áramlásokat, reményeket küldenek a névtelen illatok”.

Ennyi rokon vonás mellett miben áll a két író között az – alkati, nyelvi, témabeli, korszakbeli különbségeken túli – eltérés? Azt hiszem, egy olyan közös belátásban, amely a fenti egyezéseket is megalapozza, de a különbségek is benne gyökereznek. Mindketten tudatában vannak, hogy korszakhatáron élnek. Krúdynak ez alapélménye, már a világháború előtt regénycímbe is emelte (*Régi és új emberek*), Trianon után pedig még súlyosabban nehezedett rá, szinte állandósult a téma vagy legalábbis a vele járó életérzés. Platonov a forradalom, majd a bolsevik diktatúra idején korábbi életkorban, brutálisabban szembesült mindezzel. Krúdy azonban még részben benne élt a hagyomány rendjében, míg Platonov világa a hagyománytörés utáni világ. (A második világháború alatti no-

velláiban próbál majd visszatálcálni a nemzet, a hagyomány értékeihez.) Krúdyt eszmélkedése, életstílusa a régi világhoz kötötte, bár érzékelt annak esendőségét. Platonov sokkal sötétebben látta az adott világot, őt az utópiákon át megpillantani vélt jövő vonzotta, majd ennek a bizalomnak az összezavarodása határozta meg.

Mindketten érzik tehát a világ ridegségét, otthontalanságát. Krúdy a hagyomány értékeiben keresi a fogódzót, a hagyomány megújításában a jövőt. A két háború közti cikkeiben fogalmaz a legsarkosabban. Például a *Legyen úgy, mint régen volt* (beszédés) címűben: „én az elmúlt időtől várok mindent, amit magyar jövődönnek lehet mondani”. Platonov egy megszerkesztett, egy sosem volt jövőben látja a kiutat, legalábbis ez, majd az ebben való kételkedés, esetleg csalódás szabja meg útját. Hőseire mindenesetre jellemző, amit a Csevangur egyik alakjáról ír: „... többre tartotta a múltnál a jövőt. A múltat egyszer s mindenkorra lezárták és haszontalannak tekintette.” Krúdy kedvvel időz a múlt életformáinál, tárgyainál, az étkezés és a szerelem szertartásaiban érzi például örök energiájukat. Platonovnál előtérbe kerülnek az elvont fogalmak (mindig groteszken ütköztetve a konkrétumokkal), nála a munka és a technika hivatott a jövő előkészítésére. A szerelem egy közös jövőmodell reménye és szomorúsága csupán, az étkezés pedig a munkaerő pusztá újratermelése, általában a szűkösség jegyében.

Mindketten a közösséget, az otthonosságot hiányolják, és ez megszabja értékrendjük rokonságát. Krúdy a múltba, Platonov viszont a jövőbe vetíti ezeket az eszményeket. Az orosz író nem a hagyomány meglevenítésében, hanem elvetésében és újraalkotásában – ha egy idő után talán nem is hiszi, de – vizsgálja a közösség, a személyes kapcsolatok lehetőségét. Krúdy, a családi hagyományt is követve, a születése előtti múltban látja az eszményt közelítő forradalmat, 1848–49-ben, Platonov átél egy kezdetben lelkesítő, később puccsnak bizonyuló kísérletet. A világűr és a lélekűr hidegétől Krúdynál a még megmaradt kis körök kultusza véd meg többé-kevésbé, a határtalant otthonossá tevő hagyományos, kipróbált keretek teszik otthonosabbá a létezését. A nőkultusz is részben annak szól, hogy a nők a férfiaknál jobban kötődnek a hagyományos értékekhez.

Platonovnál szinte a hideg, sötét ürrel érintkezve játszódik a cselekmény. „A váróterem üres és unalmas képet mutatott. Elhagyatottság, feledés, végtelen szomorúság fogadta a polgárháborúban ebben a veszedelmes otthonában” – mindegyre ilyen és hasonló leírások bukkannak elének. A szereplők elszakadását a hagyománytól, legalábbis annak eszményi oldalától árvaságuk, illetve apátlanságuk jelzi. A *Munkagödör* egyik értelmezője az előzőeket azzal köti össze, hogy Platonov itt a transzcendenstől, és így a hagyomány folyamatosságától is elszakított tömeg keletkezésének ellen-teremtéstörténetét írja [...] Egyetlen menedékük, ha létrehozna egy védelmező közösséget – legyen ez egy házaspár, egy csoport, egy város, egy osztály, a nép, az egész emberiség.

Összefoglalás helyett érdemes a *Csevangur* elemzéséből kiindulva egy közös sajátosságot megragadni. Más kutatókra hivatkozva írja a tanulmányíró, hogy Platonov antiutópiája nem olyan, mint Orwellé vagy az orosz emigráns Zamjatiné. Inkább „metautópiának” nevezhetjük. Hiszen antiutópiáról csak az utópia megvalósulása után lehet szó, a *Csevangur*ban azonban még csak épül az utópia, miközben már kikezdi az antiutópia. Ezenkívül: „A platonovi regény abban is különbözik az antiutópiától, hogy az antiutópikus műfajokban mindig az író világnézetétől távoli eszmék kerülnek parodikus megvilágításba, a *Csevangur* esetében magának az íróknak korábbi utópista korszaka értékelődik át.” Krúdy hasonlóan szembesíti ifjúkori eszményeit a bonyolultabb valósággal. Ő sem azért, hogy elvesse őket, hanem hogy kiigazítsa, újraértelmezze, amennyiben lehet, átmentse őket egy tapasztaltabb bölcsesség mérlegére állítva. ♦♦

(A lábjegyzetek itt nem szerepelnek, azokat a készülő tanulmánykötetben olvashatják. A szerk.)

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVIII. évfolyam, I. szám. 2019/1.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Lektorálás: **Kállay Sarolta**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 233-6951.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.
Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon** 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és **külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

A Különter(m)ek kiállítása a Múcsarnokban,

Naomi Devil B/2

Szakonyi Károly: Kard és szerelem **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE **TÓTH ERZSÉBET**

Alföldy Jenő: Visszatérő álmaink ösztintesége **2**

Tóth Erzsébet: Ha egyszer, Gyerekségek, Gyöngyvirág, Holttér, Fázom, Egy felhő mögött, Ez már az előadás? **2–3**

Ady-émlékiállítás a PIM-ben **4**

Térey János:

„Kezdenek már nyakukba venni” **4–6**

Kenyeres Zoltán: Ady elbeszélései **7–11**

Ady Endre Emlékmúzeum **12–13**

Ady 100 **13**

Réfi Zsuzsanna: Hangok harmóniája **14–15**

Rost Andrea:

A gyermeklelkű férfi és a bartóki nő **16**

Szakonyi Károly: Kiss Dénes emlékezete **17**

Az ismeretlen **Görgei** – Kiállítás a Magyar

Nemzeti Múzeumban **18**

Szakonyi Károly: „Áruló? Nem, soha!” **18–19**

Rosonczy Ildikó:

Fegyverletétel a győző szemével **20–21**

H. Hubert Gabriella:

A Balassa-kódex vándorútja **22–24**

Bozók Ferenc: Költők és Tigrisek **24–25**

Adamikné Jászó Anna: A klasszikus magyar

irodalom olvasásának szükséges voltáról **26–29**

Kiss Anna: A történet **29**

Seres Gerda: Interjú Varga Benedekkel **30–31**

Rockenbauer Zoltán:

Múcsarnok, Vénusz születése **32–33**

Ughy Szabina:

Beszélgetés Weiner Sennyey Tiborral **34**

Weiner Sennyey Tibor:

A fügefahimmusz, avagy Hamvas Béla

elveszett művei **35**

Bene Zoltán: Eltűnés **36–37**

Czigány György: Télikék **37**

Sára Sándor alapítványa **38**

Születésnapj beszélgetés Sára Sándorral **38–40**

Bagi Iván versei **41**

Borbély László: Lovagiasság örökkétig

Döbrentei Kornéllal **42–43**

Hidi Endre kerámiai: **43**

Dobai Péter: Eső, gőz és sebesség **44**

Búcsú **Andy Vajná**tól **44–45**

Sturm László: Krúdy és Platonov **46–49**

Réfi János: Ausztrál őslakos mondja **51**

Madár János: Poetica, Jövő közeleg **51**

Borbély László:

Gulliver a kertben – Kiállítás

a Pesti Vigadóban **51–B/3**

Az ismeretlen **Görgei**

– Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban **B/4**

KÜLÖNSZÁM

A **Körmendi–Csák** Fotográfiai Gyűjtemény bemutatkozása **3**

Colin Ford: Szenvedélyem, a magyar kapcsolat **4**

Körmendi Anna:

Ismerkedés a fotóművészettel **7–13**

21 magyar fotográfus a 20. századból **14–28**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Arany János Emlékbizottság
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Múcsarnok Naomi Devil Vénusz születése című tárlatának képeivel, a Petőfi Irodalmi Múzeum Ady-kiállításának képeivel, Rost Andrea magánfotóival, a Magyar Nemzeti Múzeum: Az ismeretlen Görgei kiállításának anyagával, az Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Könyvtár dokumentumaival, Weiner Sennyey Tibor képeivel, B. Müller Magda fotóival, az MMA MMKI felvételeivel, Badacsonyi Sándor kiállításának képeivel, a Körmendi–Csák Fotográfiai Gyűjtemény fotóanyagával és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Adamikné Jászó Anna, 1942
Alföldy Jenő, 1939
Bagi Iván, 1976
Bene Zoltán, 1973

Borbély László, 1968
Bozók Ferenc, 1973
Colin Ford, 1949
Czigány György, 1931
Dobai Péter, 1944
H. Hubert Gabriella, 1954
Kenyeres Zoltán, 1939
Kincses Károly, 1954

Kiss Anna, 1939
Körmendi Anna, 1952
Réfi Zsuzsanna, 1974
Rockenbauer Zoltán, 1960
Rosonczy Ildikó, 1974
Rost Andrea, 1962
Sághy Ildikó, 1941
Seres Gerda, 1983

Sturm László, 1967
Szakonyi Károly, 1931
Térey János, 1970
Tóth Erzsébet, 1951
Ughy Szabina, 1985
Weiner Sennyey Tibor, 1981
Weltler Ildikó, 1970

Madarász II., 1975

RÉFI JÁNOS AUSZTRÁL ŐSLAKOS MONDJA

Jézus eljött több mint kétezer éve,
hogy fölkeresse a bűnös világot,
az Atya szavának eleget téve.
Az Atyának, akit senki se látott.

Tanította az igazat és a jót –
megkínózták, keresztre feszítették.
Az emberek később se fogadtak szót...
Jézus alakja halványuló emlék.

Az őseinkhez nem jött el sohasem.
Járták a kontinenst északnak, délnek.
Nem a rosszat, a bűnt keresték, hanem
az igazat. Mert igaz módon éltek.

MADÁR JÁNOS

POETICA

A kő, a csönd költemény szeretne lenni,
Hófehér papíron megzizeg alul.
Ez a vers árnyékba leng,
A többi úgyis fénybe hull.

JÖVŐ KÖZELEG

A tavasz tüzet hoz,
Szikrák szívében élek.
Jöhetnek ellenem századok,
A tengertől sem félek.

BORBÉLY LÁSZLÓ

GULLIVER A KERTBEN

Badacsonyi Sándor képi világa a Pesti Vigadóban

Mi történnék, ha Jonathan Swift, Edgar Allan Poe, Shakespeare, Dante Alighieri, Homérosz vagy éppen a Grimm fivérek művei örökre elvesznének és emléküket csakis *Badacsonyi Sándor* képei őriznék meg? Mi lenne, ha Prospero, Odüsszeusz vagy Gulliver kalandjai helyett csupán annyit tudnánk ezekről a mesehősökről, amennyit a képzőművész fontosnak tartott elmondani róluk, miközben ábrázolta őket? Vajon csupán e képek láttán készítené-e egy író arra, hogy szépirodalmi formában megteremtse ezeket az alakokat? És – urambocsá! – Swiftnek, Poe-nak, Danténak, Homérosznak vagy a Grimm fivéreknek *Badacsonyi Sándor* képei láttán vajon ihletük támadhatott volna megalkotni magánmitológiájukat? „Az alkotás annál szebb, minél több tér, minél több idő foglal helyet a végesben, minél nagyobb ablakot nyit saját, többretegű, fagyott istenségére, a megismételhetetlen formába, szerkezetbe sűrített mozgásra.” Ezt Hernádi Gyula író mondta egyszer, amikor a szépségről kérdezték. Ha ennek jegyében tekintek rá *Badacsonyi Sándor* kiállított képeire a Pesti Vigadóban megnyílt, *Gulliver a kertben* című tárlaton, akár szépnek is nevezhetem az első pillantásra baljósan tetsző világot, amelyet ezek az alkotások tükröznek.

„A nyolcvanas évek közepétől készült festményei között gyakoriak a történelmi parabolák – miként *Révész Emese* írja a tárlat katalógusában. – Az erős irodalmi inspiráció mellett a zene is áthatja műveit, szereplői gyakran jelennek meg hangszerekkel, furulyával, hegedűvel, trombitával, gordonkával. Ám a zenénél is fontosabb *Badacsonyi Sándor* számára a sakk,

Őszi nap

amelyben ő maga is komoly eredményeket ért el. Ehhez kapcsolódik a gyermekeket a sakk világába bevezető könyvek illusztrációjaként készült akvarellsorozata. Figurális jeleneit csendéletszerű mozdulatlanság hatja át. Grafikáinak szereplői magányos, álmodozó figurák, akik elveszetten bolyonganak a számukra idegen világban. Az őket övező táj *Badacsonyi* jeleneiben antropomorf vonásokkal felruházott, eleven közeg. A sűrű erdők és sziklás hasadékok megformálása felgyűrt drapériára emlékeztet, egy pusztulóban lévő világra vagy holdbéli tájra, amely hullámzó nyugtalanságával öleli körbe az ott rekedt, történelmi időn kívül került hősöket.”

Mitologikus álmvilágokat épít, alighanem elsősorban önmagának. Mágikus menedéket varázsol passzív, méléző, töprengő alteregóinak: vándoroknak, vénembereknek vagy képzeletbeli állatoknak, sárkányoknak, madaraknak, gyíkoknak. Hátat fordít a jelennek és elvonnul saját maga páratlanul virtuóz képzeletébe.

„Ásványi és növényi Ariadne-fonalakból szőtt tájainban egyéni mitológia születik, ahol Thészeusz madarászként tevékenykedik, s

Leselkedők, 1978

JÖVENDŐMONDÓ E.A.V./M. Badacsonyi

Jövendőmondó

Jövendőlés, 1990

Minótaurosز békés őshüllőként vonul nyugalomba. De az elemeket Prospero módjára szabályozó Gulliver éppúgy állandó szereplője az átváltozások meséjének, mint a Hauff írásai nyomán megidézett tündérek, manók, álruhás hercegek” – írta Badacsonyi képi világáról a pályatárs grafikusművész, Szemethy Imre.

Utat tör a tudattalanba, megrajzolja szorongásainkat, a kitörés nyitott mezőit övező sötétlő erdősegeket, álmaink figyelmeztető természetét, kihangsúlyozza a valóságba ékelt pillanatok jelentőségét. Elaltat, hogy egy másik világban eszméljünk magunkra, mert csak ott tudjuk használni mesebeli szárnyainkat, és másutt nem kuperoghatunk együtt bukott angyalával, aki talán válaszolni tud arra, mi végre vagyunk a világon. Művészete kiérlelt melankólia.

„A görögök szemében a melankolikusok a legkiválóbbak voltak, egyszersmind a leginkább veszélyeztetettek is – írja Földényi F. László a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent, *A melankólia dicsérete* című könyvében. – A középkorban a melankóliát az ördög vánkosának nevezték, a melankolikusokat pedig semmittevőknek tartották, súlyosabb esetben istentagadással vádolták őket. De közben melankolikusnak nevezték a túlbuzgó istenhívőket is, akik cellájukban egyebet sem tesznek, mint imádkoznak. Mindeközben pedig az elmebetegeket és a közönséges örülteket is melankolikusként bélyegezték meg. A reneszánszban a kimagasló művészek többsége melankolikusnak számított; de a melankólia volt felelős a boldogtalanságukért, s ez volt a kétségbeesés és a szaporodó öngyilkosságok oka is. Később, a polgárosodással párhuzamosan, de különösen az ipari forradalom korában

a lustaság és az unalom lett a melankólia jele, mivel mindkettő a társadalom egyre erősebb szorításának próbált ellenállni. Akik nem akartak beszállni a társadalmi osztálysajátékba, azok mind melankolikusnak számítottak. De hasonló ok miatt a 18. század végétől kezdve a zsenialitás is a melankólia ismérve lett, hiszen ez is a kiszámíthatatlansággal társult, azzal, hogy az illető nem tud és nem is akar semmilyen előírásához igazodni. Nem óhajt betagozódni.”

A hivatalos propagandaművészettől és az avantgárdtól egyaránt távol maradó Badacsonyi Sándor munkássága a Magyar Művészeti Akadémia képzőművészeti tagozatának kezdeményezésére sokunk számára tartogat felfedeznivalót. A 2019. február 6. és április 21. között a Pesti Vigadó V. emeletén megtekinthető kiállítás sokéves hallgatást követően tesz kísérletet arra, hogy az alkotó méltó, az őt megillető helyére kerüljön a köz tudatban. A művek gazdag tárháza lehetőséget nyújt további elemzésükre, és megteremti annak esélyét, hogy Badacsonyi művészete méltó megbecsülésben részesüljön. Ugyanez mondható el a 2019. február 15. és március 14. között a budapesti Bálnában, a Boda Gallery of Artban látható *Hommage à Badacsonyi* kiállításról, ahol olajképeit állítják ki.

Ha valamilyen csoda folytán újrászületnék mint Jonathan Swift, Edgar Allan Poe, Shakespeare, Dante Alighieri, Homérosz vagy mint a Grimm fivérek, és meglátnám Badacsonyi Sándor képeit, egészen biztos, hogy ihletet kapnék és végeláthatatlan folytatásban írnám tovább Prospero, Odüsszeusz vagy Gulliver és más hősök sorsát. ♣

LEXIKON: Badacsonyi Sándor grafikus, festőművész 1949. július 1-jén, Budapesten született. 1967-ben érettségizett a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban, Percz Jenő József képzőművész osztályában. A Magyar Képzőművészeti Főiskolát 1969-ben festőként kezdte meg, de 1974-ben sokszorosító grafika szakon diplomázott. Mestereinek Vezér Józsefet, Bernáth Aurélt, Ék Sándort, Raszler Károlyt és Rozanits Tibort vallotta. Olaj, akvarell és tempera, valamint pasztell és vegyes technikával szívesen dolgozott, rajz tehetségét itt is kamatoztatta. Avatott művelője volt a litográfia, a mezzotinto, az akvatinta és a linómetszés műfajának, de grafikai virtuozitása igazán rézkarcain, rézmetszetein mutatkozott meg pályatársai előtt is. Mivel maga is aktív sakkjátékos, mesterjelölt volt – csapatban kétszeres országos bajnok, egyszeres Budapest-bajnok –, így a sakk által ihletett grafikáit, festményeit számos csoportos kiállítás – Berlin, Bécs, Graz, Frankfurt, Oslo, Stockholm, Offenburg, Antwerpen, Mouscron, New Orleans, Chicago, San Francisco, Torino, London, Sydney – kiállítótermeiben láthatta a közönség. Jelentős magyar galériákban és kiállítóhelyeken bemutatkozott egyéni tárlattal is, így többek között kiállítása volt Budapesten a Vigadó Galériában (1987), a Csók István Galériában (1993), a Tolnay Szalonban (2000) és a Bank Centerben (2005), az országban pedig Salgótarjánban (1986), Tiszafüreden (1992), Sopronban (1994), Nagymaroson (1995). Művészetét Stúdió-díjjal (1976), három Nívódíjjal (1975; 1981 és 1983), és az Ezüst-gerely pályázat kétszeres különdíjával (1984; 1988) ismerték el. A mitológiai, bibliai, zenei, irodalmi és történelmi utalások művészetében eredeti formanyelven, gyakran romantikus történelmi parabolába ágyazva jelentek meg. A reneszánsz és a barokk mesterek bravúrjait idéző technikai felkészültségével alkotta meg szuggesztív képeit, szereplőit néha már-már szurreális, szimbolista impressziók mitikus mesevilágába helyezte, ahol a művészi alteregójának tekintett vándor mindentől egyenlő távolságot tartva szemlélhette a hivatalos propagandaművészet és avantgárd folyamatait. 2016. január 21-én, Budapesten hunyt el.

1. Dembinszky utca 50
2. Isteni színjáték 4.
3. Isteni színjáték 11.
4. Isteni színjáték 2.
5. Isteni színjáték 5.

AZ ISMERETLEN GÖRGEI

A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása

Cikkünk a 18. oldalon

